

अक्टोबर 2004

Rs. 12/-

संस्कृत

चन्दमामा

एतस्याः अखण्डशिलायाः उपरि सन्ति त्रीणि
मन्दिराणि, तेषु एकम् अस्ति अतिपुरातनम्,
यच्च दीर्घकालिकीं स्थितिं ज्ञापयति ।

शिलैषा ८३ मीटरात्मिका, ३८०० लक्षवर्षेभ्यः पूर्वम् उत्पन्ना च । हिमालयात् अपि पुरातनी एषा ।
पल्लवराजाः नायकवंशीयाः राजानः च एतां शिलां मन्दिराणाम् आधारशिलां कृतवन्तः । एतस्यां गुहाः
निर्मितवन्तः । एतदवलम्ब्य दुर्गमपि रचितवन्तः । आ बहोः कलात् तिष्ठन्ति एतानि मन्दिराणि ।
एषा शिला उच्यते 'शिलादुर्गम्' (Rockfort) इति । विरामदिनेषु सन्दृश्यताम् एतत् ।
एतदस्ति तमिलनाडुराज्ये तिरुचिजनपदे ।

किं न दृष्टानि
प्राचीनानि
कौतुकानि
एतावतापि ?

enchanting
Tamil nadu

For details on TTDC's attractive package tours with excellent accommodation and transport facilities, please contact: TTDC,
Tamilnadu Tourism Complex, Walajah Road, Chennai - 600 002, Tamilnadu, India. Ph: 91-044-25383785 / 25361810.
Fax: 91-044-25302772. E-mail: ttdc@md3.vsnl.net.in Website: www.tamilnadutourism.org For online bookings: www.ttdconline.com
Call: Chennai 91-044-25389857, 25383333. New Delhi 91-011-23745427. Mumbai 91-022-24110118. Goa 91-0832-2226390.
Bangalore 91-080-22286181. Hyderabad 91-040-27667492. Kolkata 91-033-22437432.

ओलम्पिक प्रश्नस्पर्धा

विशेष पारितोषिकम्

एस. सङ्गणकम्

न्यूट्रिन् चन्दमामा ओलम्पिक प्रश्नस्पर्धा एषा अन्तिमा । अधः दत्ताः क्रीडासम्बन्धाः प्रश्नाः भवतां ज्ञानम् अभिरुचिं च वर्धयिष्यन्ति । अधः स्थिते प्रश्नपत्रे समुचितानि उत्तराणि विलिख्य पञ्चभिः 'न्यूट्रिन् चोकलेट् एक्विवर्स'-आवरणैः सह अन्तिमदिनाङ्कात् पूर्वं Nutrine Chandamama Contest, Chandamama India Limited No. 82, Defence Officers Colony, Ekkatuthangal, Chennai - 600 097 इत्येतस्मै सङ्केताय प्रेष्यन्ताम् ।

एषा अखिलभारतीयस्पर्धा । प्रथमपारितोषिकाणि - ३ कोनिकाचित्रग्राहकाणि । द्वितीयपारितोषिकाणि - १० गणकयन्त्राणि । तृतीयपारितोषिकाणि - ५० न्यूट्रिन् मधुरपुटकाः । पञ्चानां स्पर्धानाम् अनन्तरं षष्ठ्यस्पर्धायां विशेषपारितोषिकत्वेन 'एस. सङ्गणकं' दास्यते । अन्यानि सामान्यपारितोषिकाणि अपि भवन्ति एव । षट्सु मासेषु स्पर्धायां भागम् ऊढवन्तः सर्वे विशेषपारितोषिकप्राप्तये अर्हाः । विशेषपारितोषिकं प्राप्तवते डिसेम्बरमासे सूचना प्रेषयिष्यते ।

न्यूट्रिन् चन्दमामा ओलम्पिक प्रश्नस्पर्धा - ६

सावधानतया अधः दत्तान् सर्वान् प्रश्नान् पठित्वा प्रतिप्रश्नम् उत्तरलेखनाय कल्पिते स्थले समुचितस्य उत्तरस्य पुरतः (✓) चिह्नम् अङ्कयन्तु ।

- ओलम्पिक-अङ्कतया प्रवृत्तायां कस्यां स्पर्धायां भारतेन एतावता अष्ट स्वर्णपदकानि प्राप्तानि ?
☐ भारोन्नयनम् ☐ टेन्नीस् ☐ हाकी
- सः भारतीयः हाकीक्रीडापटुः कः, यश्च १९२८ तमे वर्षे, १९३२ तमे वर्षे, १९३६ तमे वर्षे च ३६ गोलुस् प्राप्तवान् ?
☐ धनराज पिह्ले ☐ मिल्कासिङ्ग् ☐ ध्यानचन्द्रः
- २००० तमे वर्षे सिङ्गी ओलम्पिक्स्पर्धासु का भारतीयमहिला भारोन्नयनस्पर्धायां कांस्यपदकं प्राप्तवती ?
☐ कुञ्जराणीदेवी ☐ कर्नम् मल्लेश्वरी ☐ शिनी विल्सन्
- ओलम्पिक्क्रीडासु का महिला 'डिस्कस्'क्षेपणस्पर्धायां विश्वविक्रमं साधितवती ?
☐ मार्टिना हेल्मन् ☐ इलोना स्लुपियानेक् ☐ ट्रिनी ह्वेस्टर्ड
- एतस्य मासस्य न्यूट्रिन्विज्ञापिकायां 'Y' इत्येतत् आङ्गलाक्षरं कतिवारम् आवृत्तम् अस्ति ?
☐ चतुर्वारम् ☐ त्रिवारम् ☐ द्विवारम्

किं भवन्तः जानन्ति ?

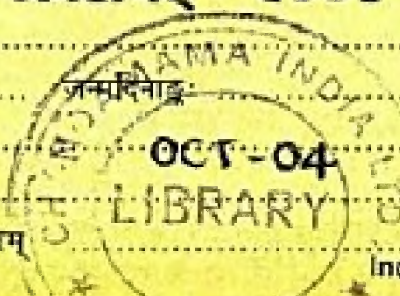

रज्जाकर्षणस्पर्धा १९०० तमे वर्षे पेरिसनगरे प्रवृत्तायां स्पर्धायां आरब्धा । अनन्तरेषु पञ्चसु एव वर्षेषु सा प्रवृत्ता च ।

स्पर्धानियमाः - • न्यूट्रिन् चन्दमामासंस्थयोः उद्योगिनः तेषां बान्धवाः वा स्पर्धायां भागवहनाय अनर्हाः । • न्यूट्रिन्संस्था निर्णायकानां चयने पूर्णाधिकारम् अर्हति । • भारते जालाः ऊनपञ्चदशवर्षीयाः बालाः स्पर्धायां भागं वोढुम् अर्हाः । • स्पर्धादिनाङ्कस्य विस्तारे सङ्केचे च न्यूट्रिन्जनानाम् एव अन्तिमः अधिकारः । • भागग्राहिणः चयनः दृढीकरणाय जन्मदिनाङ्कप्रमाणपत्रं दद्युः । • समुचितोत्तरदातारः बहवः सन्ति चेत् 'लाटेरी'पद्धत्या पारितोषिकाहाणां चयनं करिष्यते । • पारितोषिकपात्रः पत्रेण चुच्यन्ते । • पारितोषिकं वस्तुरूपेणैव, न तु धनरूपेण । • पारितोषिकरूपेण दत्तानां वस्तूनां 'गारण्टी' निर्माहसंस्थाधीनम् । • एकः एव प्रतिमासम् अपि भागं ग्रहीतुम् अर्हति । • षट्सु मासेषु कस्मिंश्चित् एकस्मिन् एव भागग्रहणम् अपि शक्यते । • पत्रग्रहणव्यवस्था न अवकाशः । • स्पर्धापत्रं प्रेषितम् इत्यस्य तालव्यं यत् स्पर्धानियमाः सर्वे अङ्गीकृताः इति । • अन्तिमदिनाङ्कानन्तरं प्राप्तं प्रवेशपत्रं स्पर्धायै न परिगण्यते । • समुचितम् उत्तरं केनापि न दत्तं चेत् अल्पदोषयुक्तानि पत्राणि पारितोषिकाय परिगण्यन्ते । • निर्णायकानां निर्णयः एव अन्तिमः ।

अन्तिमः दिनाङ्कः - ३१, अक्टोबर - २००४

नाम
 वयः कक्षा
 गृहसङ्केतः (पिन्कोडसहितः)
 हस्ताक्षरम्

India's largest selling sweets and toffees.

एतस्य अङ्कस्य विशेषाः

सम्पुटः - २१ अक्टोबर् - २००४ सञ्चिका - ७

भल्लुकमान्त्रिकः

१३

ज्योतिषिकस्य
ज्योतिषम्
(वेतालकथा)

१९

अपूपे रत्नानि

२६

विष्णुपुराणम् - ८

४५

अन्तरङ्गम्

- ★ वाचकानां कृते कथास्पर्धा - परिणामः ...७
- ★ भगवत्याः व्यवहारः ...९
- ★ भल्लुकमान्त्रिकः - १० ...१३
- ★ ज्योतिषिकस्य ज्योतिषम् ...१९
- ★ भारतदर्शनम् ...२५
- ★ अपूपे रत्नानि ...२६
- ★ मूकजीविनः साक्ष्यम् ...२८
- ★ भगवतः अस्तित्वम् ...२९
- ★ वार्ताविशेषः ...३३
- ★ वाचकानां कृते कथास्पर्धा ...३४
- ★ दयालुता ...३५
- ★ शनिवासरे अवकृपा अनुग्रहश्च ...३८
- ★ पञ्चायुधः ...४२
- ★ विष्णुपुराणम् - १० ...४५
- ★ अमेरिकीयाः मूलवासिनः कथं निर्मिताः५१
- ★ कोषाधिकारिणः नियुक्तिः ...५३
- ★ यशस्विराज्यस्य न्यायनिर्णयः ...५७
- ★ आर्यः - १४ ...५९
- ★ पुटोऽयं भवताम् ...६४
- ★ चित्रशीर्षिकास्पर्धा ...६६

ग्राहकशुल्कम् -

अमेरिका-केनडादेशयोः कृते

प्रतिकृतिमूल्यम् - \$२

वार्षिकं शुल्कं - \$२०

भवदीयं पत्रं 'Chandamama

India Limited' नाम्ना प्रेष्यताम् -

Subscription Division

CHANDAMAMA INDIA LIMITED

No. 82, Defence Officers

Colony, Ekkatuthangal,

CHENNAI - 600 097

Email : subscription@chandamama.org

ग्राहकशुल्कविवरणम्

वायुयानेन भारतेतरदेशान् प्रति

वार्षिकं (१२ सञ्चिकाः) - रु. ९००/-

भारते रु. १४४/- (युक्पोस्ट द्वारा)

भवदीयं धनं D.D. द्वारा धनान्देश (M.O.) द्वारा वा

'Chandamama India Limited' नाम्ना प्रेषणीयम् ।

For booking space in this magazine please contact:

CHENNAI Shivaji : Ph : 044-22313637 / 22317399

Fax: 044-22312447, Mobile: 98412-77347

email : advertisements@chandamama.org

DELHI : OBEROI MEDIA SERVICES. Telefax (011) 22424184

Mobile : 98100-72951, email : a.s.oberoi@indiatimes.com

संस्थापकौ -
चक्रपाणिः, विनागिरेड्डि: च

योग्यानां ग्रहणम् इदानीम् एव स्यात्

यदा राज्यवर्धनसिद्धराथोडः अथेन्सीयायां स्पर्धायां राजतपदकम् आसादितवान् तदा इतिहासस्य नूतनस्य पुटस्य आरम्भः जातः इति वक्तुं शक्नुमः । यद्यपि आधुनिकशैल्या स्पर्धानाम् आरम्भः १०८ वर्षेभ्यः पूर्वं जातः, तथापि वैयक्तिकम् ओलम्पिक्रजतपदकं तु एतस्मिन् एव वर्षे प्राप्तं भारतेन ।

वैयक्तिकस्पर्धासु अस्माकं क्रीडापटुभिः कांस्यपदकानि इतः पूर्वं प्राप्तानि आसन् । समूहप्रयत्नात्मिकायां हाकीस्पर्धायां सुवर्णपदकम् अपि आसादितम् आसीत् । किन्तु पूर्वं या पटुता दर्शिता सा इदानीं परिरक्षिता न दृश्यते इति तु अतिरस्कारार्हं कटुसत्यम् ।

अथेन्सुनगरे प्रवृत्तानां स्पर्धानां समाप्त्युत्तरकालीनविमर्शेन न किमपि प्रयोजनम् । भविष्यस्य विषये किं करणीयम् इति चिन्तनीयम् अस्माभिः । वैश्विकः स्तरः अस्माकं क्रीडापटुभिः कथं सम्पादयितुं शक्यः, कीदृशं प्रशिक्षणम् एतदर्थं व्यवस्थापनीयम् इत्यादयः अंशाः अस्माभिः अवश्यम् अवधेयाः ।

अस्माकं देशे क्रीडासंस्थानानि सन्ति एव । किन्तु तानि विशेषप्रशिक्षणमात्रम् एव चिन्तयन्ति, न तु सामान्यशिक्षणम् अधिकृत्य । एताभिः संस्थाभिः गुणस्तरः, पदवी-प्रदानम्, उद्योगावकाशकल्पनम् इत्यादीनां विषये अपि चिन्तनीयम् । इदानीं तु क्रीडाक्षेत्रे प्रशिक्षणस्य आद्यता अत्यल्पा एव कल्पिता दृश्यते ।

भारतेन इतः पूर्वं त्रिवारम् एशियन्क्रीडाः व्यवस्थापिताः । अग्रिमे २०१० तमे वर्षे कामन्वेल्थ्क्रीडास्पर्धाः आयोजनीयाः सन्ति अपि । एतादृश्यां स्थितौ ओलम्पिक्-स्पर्धासु अस्माभिः एकमेव पदकं यत् प्राप्तं तत् तु न भूषणम् । एषा स्थितिः परिवर्तनीया चेत्, देशस्य गौरवं वर्धनीयं चेत्, योग्यानां ग्रहणम् इदानीम् एव चिन्तनीयम् । अन्यथा वयम् अवकाशात् वञ्चिताः स्याम ।

सम्पादकः - विश्वम्

Visit us at : <http://www.chandamama.org>

वनजातिबालावां कृते नूतनपत्रिकायाः उदयः

सिन्धालीभाषायाः आवृत्तिं प्रकाशयन्त्या, ५७ वर्षात्मकेन इतिहासेन युक्ताया चन्दमामया प्रकाशनक्षेत्रे एकं नूतनं त्रैविक्रमं पदं निहितम् अस्ति ।

वनजातिजनानां भाषया प्रकाश्यमाना प्रथमा बालमासिकी अस्ति एषा । बहुवर्णात्मिका एषा गुरुगोम्केपण्डितरघुनाथमुर्मुवर्येण विकासितया ओल्विकीलिप्या मुद्राप्यते ।

एतस्याः आवृत्तेः प्रथमा सञ्चिका वर्षस्यास्य अगस्ट्मासस्य १५ दिनाङ्के भुवनेश्वरे ओरिस्साराज्यस्य मुख्यमन्त्रिणः साहसबहुलं कार्यं तेन बहुधा प्रशंसितम् । वयम् आशिषा अनुगृहीताः अपि तेन । अतः वयम् अधमर्णाः स्मः ।

सन्धालीभाषावृत्तेः प्रकाशनं सन्धालीचन्दमामासमितेः सहयोगस्य प्रोत्साहस्य च कारणतः सिद्धम् । एतस्याः समितेः मुख्या अस्ति विधानसभासदस्या श्रीमती द्रौपदीमुर्मवर्या । एतस्याः समितेः सहकारं वयं कृतज्ञतापूर्वकं स्मरामः । प्रथमावृत्तेः लोकार्पणावसरे एव तया समित्या थक्कर्बापा-आदिवासिच्छात्रावासस्य परिसरे सस्यारोपणकार्यक्रमः अपि आयोजितः आसीत् । तदवसरे छात्रावासपरिसरे बहूनि सस्यानि आरोपितानि अपि ।

अपूर्वायाः एतस्याः बालमासिक्याः उद्भवावसरे साहाय्यं प्रचारं च दत्तवद्भ्यः पत्रिकाजनेभ्यः दूरदर्शनादिजनेभ्यः चापि वयं कृतज्ञतां समर्पयामः एव ।

- प्रकाशकः

वाचकानां कृते कथास्पर्धा (मे)

मन्त्रिणः बुद्धिमत्ता

राज्ञः खेदं ज्ञात्वा बुद्धिमान् मन्त्री कञ्चित्
उपायम् अचिन्तयत् ।

विजयपुर्याः प्रतिवेशिराज्यं केसरदुर्गं पर्वतैः
शिलाभिः च पूर्णम् आसीत् । सर्वदा जलस्य
अभावः भवति स्म तत्र । विजयपुरे तु
बह्व्यः नद्यः आवर्षं जलेन पूर्णाः भवन्ति
स्म । केसरदुर्गस्य राजा चन्द्रकुमारः
सर्वदा वदति स्म - अस्मद्राज्याय जलं
दीयताम् इति ।

एतां स्थितिं मनसि निधाय मन्त्री
राजानम् अवदत् - “प्रतिवेशिराजः
शिलाः सुधां च नेतुम् अस्मभ्यम् अनुमतिं
ददाति चेत् वयं जलस्य दानम् अङ्गी-
कुर्याम । यः गृहं निर्मातुम् इच्छति सः केसरदुर्गतः शिलाः आनीय स्वयं गृहनिर्माणं चिन्तयेत् ।
शासनेन भूमिः दातव्या । शिलानाम् आनयनाय शकटव्यवस्था अपि करणीया” इति ।

राज्ञा एषः प्रस्तवः अङ्गीकृतः । ततः मन्त्री प्रासादसमीपे उपस्थितान् मेलयित्वा
गृहनिर्माणविषये योजनाम् अकरोत् । सर्वे प्रतिवेशिराज्यतः शिलाः आनीय गृहस्य निर्माणाय
सज्जाः जाताः ।

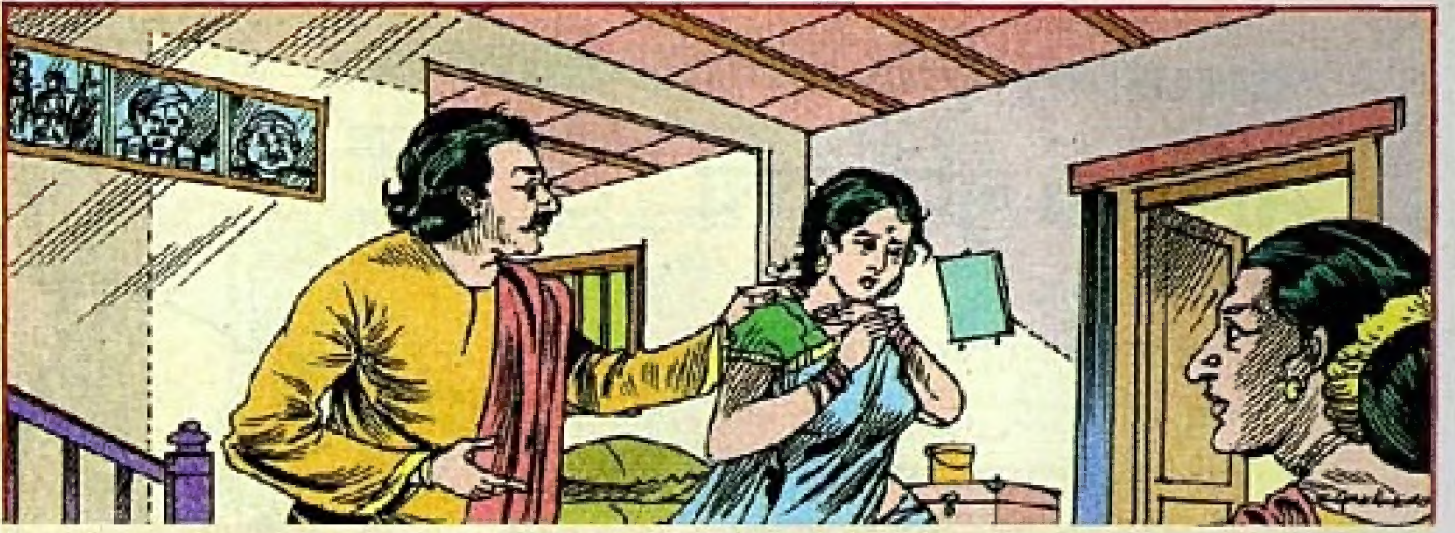
मन्त्री प्रतिवेशिराजस्य पुरतः स्वस्य योजनाम् उपस्थापितवान् । केसरदुर्गस्य राजा मन्त्री च
एतं प्रस्तावं श्रुत्वा नितरां सन्तुष्टौ । अचिरात् एव सा योजना व्यवहारपथम् आगता ।
वर्षाभ्यन्तरे गृहरहितैः सर्वैः गृहाणि निर्मितानि । राज्ञा मन्त्रिणः बुद्धिमत्ता श्लाघिता ।

मिथिलेश बढई, क्राटर नं. २/८

३० तमः मार्गः, सेक्टर - ८, भिलाई (६-ग)

जि. दुर्ग - ४९१७७१

भगवत्याः व्यवहारः

सुन्दरी मातृगृहे सुखेन प्रवृद्धा । सा तत्र किमपि कार्यं न करोति स्म । किन्तु पतिगृहे श्वश्रूवाः द्वारा एव सर्वाणि कार्याणि कारयति स्म ।

यदा यदा मातृगृहं गम्यते तदा सर्वदा सा मातरं स्वस्य कष्टं निवेदयति स्म । तदा माता वदति स्म - “अत्र मया किमपि कार्यं न बोधितं यत् तत् ममैव दोषः । भवत्याः श्वश्रूः तं दोषं परिष्कुर्वती अस्ति । विना कार्यं गृहे उपवेशनं न उचितम् । अतः भवती श्वश्रूम् एव मातरं मत्वा तदनुगुणं व्यवहारं करोतु” इति ।

किन्तु पिता पुत्र्याः कथनं श्रुत्वा अवदत् - “श्वश्रूः भवतीं कार्याणि वदतु नाम । न तत्र आपत्तिः कस्यापि । किन्तु विना कारणं तया सदा क्रियमाणं निन्दनं न उचितम् । अहं मम मित्रम् उक्त्वा भवत्याः पत्ये नगरे कमपि उद्योगं दापयिष्यामि । भवती पत्या सह नगरे

वसतु । तेन समस्या परिहृता भविष्यति” इति ।

स्वस्य कथनस्य अनुगुणं पिता जामात्रे नगरे उद्योगं दापितवान् । अतः सुन्दरी पत्या सह नगरे वासम् आरब्धवती । वस्त्रपात्रादीनां क्षालनाय सा भगवतीनामिकां काञ्चित् कर्मकरीं नियोजितवती ।

भगवत्याः व्यवहारः विलक्षणः इव भासते स्म । सुन्दर्याः प्रतिवेशिनी शारदा । तस्याः गृहे भगवती श्रद्धया कार्यं करोति स्म । शारदायाः गृहे जनाः अधिकाः । अतः तत्र कार्यम् अपि अधिकम् एव । तथापि भगवती तत्र विना वचनं सर्वाणि कार्याणि करोति स्म । सुन्दर्याः गृहे कार्यं तु अत्यल्पम् एव । तथापि ‘अत्र कार्यम् अधिकम्’ इति सदा वदन्ती भवती स्म सा ।

एतस्मिन् एव काले सुन्दर्याः श्वश्रूः वार्ता प्रेषितवती यत् अहं नगरम् आगमिष्यामि,

कांश्चन मासान् स्थास्यामि च इति । एतत् ज्ञात्वा सुन्दरी भीता । श्वश्रूः आगमिष्यति इति विषये तस्याः भीतिः न । भीतिः तु आसीत् कर्मकर्याः विषये ।

श्वश्रूः दर्पं दर्शयन्ती कार्यं कारयति स्म, लघुषु अपि अंशेषु दोषं दर्शयन्ती तर्जयति स्म । एतत् मौनेन सहते स्म सुन्दरी । किन्तु भगवती अन्येन कृतं तर्जनं न सहते । सा अपि प्रतिवचनं वदति स्म कठोरस्वरेण एव । कार्यम् अधिकम् अत्र इति वदन्ती या पूर्वं कोपं करोति स्म तस्याः कोपः इतोऽपि प्रवृद्धः श्वश्रूवाः आगमनानन्तरम् । 'भवतां गृहस्य कार्यं त्यक्ष्यामि' इति पुनः अवदत् सा ।

'यदि एषा त्यक्ष्यति तर्हि अन्यस्याः प्राप्तिः कष्टाय भवेत् । तदा मया एव सर्वं गृहकार्यं करणीयं भविष्यति' इति चिन्तनम् आसीत् सुन्दर्याः ।

सुन्दरी स्वस्य चिन्तनं पतिं निवेद्य अवदत् - "श्वश्रूः मम वचनं न शृणोति । भवान् एव तां वदतु - भगवत्या सह कलहः न करणीयः इति" इति ।

पतिः अभयः कदाचित् मातरम् अवदत् - "अम्ब ! गृहकार्येषु साहाय्यं भवतु इति उद्देशेन भगवती कार्ये नियोजिता अस्माभिः । नगरवासिनां स्वभावः ग्रामवासिनां स्वभावतः भिन्ना भवति । स्वस्य तर्जनं न सहन्ते ते । यदि भगवत्या सह सहनया व्यवहारः क्रियेत तर्हि भवती यावन्ति दिनानि तिष्ठेत् तावन्ति दिनानि सुखेन भवेत् । यदि सा अस्मद्गृहं त्यजेत् तर्हि महत् कष्टम् आपतेत् । भवत्याः स्नुषा न जानाति यत् कर्मकरीणां विषये कथं

व्यवहारः भवेत् इति । भवत्या एव विचिन्त्य व्यवहरणीयम्' इति ।

अभयस्य माता बुद्धिमती एव । स्नुषा एव एवं वाचितवती इति सा अवगतवती एव । 'कर्मकरी भगवती कार्यात् निष्कासिता चेत् एतस्याः दण्डनं भवितुम् अर्हति' इति अचिन्तयत् सा ।

अतः सा विना कारणं भगवतीं बहुधा तर्जितवती । तथापि भगवती विना प्रतिवचनं शृणोति स्म । अभयस्य माता तु तस्याः तर्जनम् अधिकीकृतवती ।

कानिचन दिनानि एवमेव अनुवृत्तम् । एकदा भगवती अभयस्य मातरं कोपेन अवदत् - "भवती माम् एवमेव तर्जयति चेत् अहं गृहस्य कार्यं परित्यज्य गमिष्यामि" इति ।

“किं मां भाययति भवती ? गच्छतु नाम ।
अहं स्नुषायाः द्वारा गृहस्य सर्वाणि कार्याणि
कारयिष्यामि” इति अवदत् अभयस्य माता ।

एतत् श्रुत्वा भगवती मौनम् आश्रितवती ।
सुन्दर्याः श्वश्रूः तस्याः द्वारा बहूनि कार्याणि
कारयति स्म । तथापि तानि सा आनन्देन
करोति स्म ।

अथ कदाचित् सा सुन्दरीम् अवदत् -
“भवत्याः श्वश्रूवाः आगमनस्य अनन्तरं मम
श्रमभारः न्यूनः जातः । सा अत्रैव यदि तिष्ठेत्
तर्हि मम सन्तोषः भवेत्” इति ।

एतत् श्रुत्वा सुन्दरी आश्चर्येण स्तब्धा
जाता । भगवती कार्यत्यागं न उच्चारयति
इत्यतः तस्याः महान् सन्तोषः ।

सा कदाचित् पतिम् उक्तवती - “भवतः

माता यथापूर्वं व्यवहरति । तस्याः स्वभावे न
किमपि परिवर्तनम् । सा यावदिच्छं तावत् अत्र
वसतु नाम । भगवती सर्वाणि कार्याणि
आनन्देन कुर्वती अस्ति” इति ।

अभयः मातुः स्वभावं सम्यक् जानाति
स्म । अतः तद्विषये तस्य आश्चर्यं किमपि न
जातम् । किन्तु भगवत्याः व्यवहारः तु तस्मिन्
आश्चर्यम् अजनयत् । तस्याः व्यवहारस्य कारणं
न ज्ञातं तेन ।

एवमेव मासद्वयम् अतीतम् । सुन्दर्याः श्वश्रूः
ग्रामगमनस्य विषयम् एव न उत्थापितवती ।
सुन्दरी अपि एतद्विषये आक्षेपं न कृतवती ।
सुन्दर्याः श्वश्रूवा अधिकं तर्जनं क्रियते स्म चेदपि
भगवती तु आनन्देन एव कार्यं करोति स्म
सर्वदा ।

कदाचित् प्रतिवेशिनी शारदा सुन्दर्याः श्वश्रूणां मन्दिरे मिलिता । उभे अपि मन्दिरस्य पुरतः वृक्षस्य अधः उपविष्टवत्यौ ।

तदा शारदा सुन्दर्याः श्वश्रूम् अपृच्छत् - “अहं किमपि प्रष्टुम् इच्छामि । मम प्रश्नं श्रुत्वा भवत्या कोपः न करणीयः । भवती कदा ग्रामं प्रतिगच्छेत् ?” इति ।

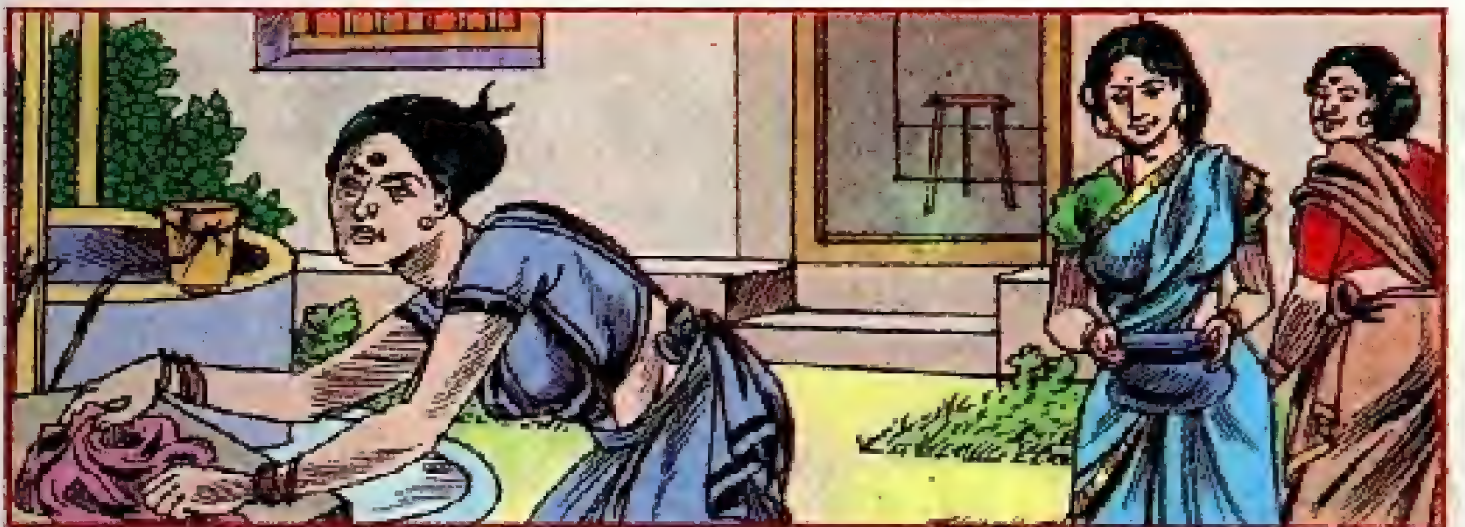
एतत् श्रुत्वा सुन्दर्याः श्वश्रूः असन्तोषेण प्रतिप्रश्नम् अकरोत् - “ग्रामं प्रति मम प्रतिगमनस्य विषये भवत्याः एतावान् उत्साहः किमर्थम् ?” इति ।

तदा शारदा विनयेन अवदत् - “आर्ये ! क्षन्तव्या अहम् । अहं भवत्याः स्नुषायाः समवयस्का एव । अहं त्रयाणाम् अपत्यानां माता अस्मि । अतः गृहकार्यनिर्वहणे महान्तं क्लेशम् अनुभवामि अहम् । भवत्याः गृहे या कार्यं करोति सा भगवती एव मम गृहे अपि कार्यं करोति । तस्याः स्वभावः नितरां विलक्षणः । कोऽपि गृहस्वामिनीं तर्जयति चेत् सा सन्तुष्टा भवति । मम पत्या तस्याः एषः स्वभावः ज्ञातः । नगरे कर्मकर्याः प्राप्तिः सुदुर्लभा इति जानन् सः मां कृत्रिमैः कोपवचनैः

सदा निन्दन् भवति तस्याः पुरतः । एतस्मात् सन्तुष्टा भगवती कार्याणि आनन्देन करोति । मम तु भाति यत् स्नुषायाः निन्दनं भवत्यै विशेषतः रोचते इति । अतः एव भगवती भवत्याः गृहस्य कार्ये विलम्बं न करोति । ततः आनन्दं च अनुभवति । एतस्मात् स्पष्टं यत् तर्जनवचनश्रावणे भवती नितरां दक्षा इति । यत् मम मनसि आसीत् तत् विना सद्बोधम् उक्तं मया । मां क्षाम्यतु कृपया” इति ।

एतत् श्रुत्वा श्वश्रूः आश्चर्येण स्तब्धा जाता । मम व्यवहारं दृष्ट्वा जनाः किं किं चिन्तयन्तः स्युः इति अवगच्छन्ती सा लज्जिता अपि । अतः स्नुषायाः विषये तस्याः व्यवहारः अनन्तरदिनेषु नितरां परिवृत्तः । श्वश्रूणां जातं परिवर्तनं दृष्ट्वा सुन्दरी अपि तस्याम् आदरवती जाता । अतः सा गृहकार्येषु स्वयं प्रवर्तते स्म ।

भगवती अपि गृहत्यागप्रस्तावं परित्यक्तवती । प्राप्तं कार्यं परित्यक्तं चेत् अन्यत्र उद्योगप्राप्तिः क्लेशाय इति अवगतवती आसीत् सा ।

दर्शनात् अस्वास्थ्यम्

दानपुरग्रामे स्थितेषु धनिकेषु सुभाषः अन्यतमः । तस्य उभौ पुत्रौ । ज्येष्ठः पुत्रः सूर्यः
द्वादशवर्षीयः । दशवर्षीयः चन्द्रः तस्य द्वितीयः पुत्रः ।

स्वपुत्रयोः विषये सुभाषस्य महती चिन्ता आसीत् । यतः तौ उभौ अपि मन्दबुद्धी
आस्ताम् ।

कदाचित् सुभाषस्य बन्धुः कश्चन आगतः । सः सुभाषं सूचितवान् - “पुत्रयोः विषये
भवान् तावतीं चिन्तां न करोतु । अस्माकं ग्रामे कश्चन पण्डितः निवसति । सः मनुष्याणाम्
अन्तरङ्गं ज्ञातुं समर्थः अस्ति । छात्रान् योग्यया रीत्या बोधयितुमपि समर्थः अस्ति सः” इति ।

सुभाषः तं पण्डितं दृष्टवान् । सुभाषस्य पुत्रयोः विषयं सर्वं श्रुत्वा स पण्डितः उक्तवान् -
“मनुष्याः यथा बुद्धिमन्तः, तथैव मुग्धाः अबोधाः चापि भवन्ति । एषा प्रकृतिसहजा
स्थितिः । अतः कदाचित् अहमेव भवतः गृहम् आगत्य भवतः पुत्रयोः परीक्षां करिष्यामि”
इति ।

सप्ताहानन्तरं कदाचित् स पण्डितः सुभाषस्य गृहं गतः । तस्मिन् समये सुभाषः पुत्रयोः
परिवेषणं कुर्वन् आसीत् । अनतिदूरे एव मरीचिकया निर्मितं खाद्यं किमपि स्थापितम्
आसीत् ।

सूर्यचन्द्रौ तत् खाद्यम् इष्टवन्तौ । तदा सुभाषः अवदत् - “तत् कटु । तस्य एकः खण्डः
खादितः चेदपि अस्वास्थ्यं भवेत् । दर्शनमपि अस्वास्थ्याय भवेत् कदाचित्” इति ।

बालौ भोजनम् अनुवर्तितवन्तौ । किञ्चित्कालानन्तरं चन्द्रः अवदत् - “तात ! अग्रजः तत्
खाद्यं द्विवारं दृष्टवान् अस्ति । सः निश्चयेन अस्वस्थः भविष्यति एव खलु ?” इति ।

एतत् श्रुतवान् सः पण्डितः अवदत् - “भवतः पुत्रयोः एतस्मिन् कनिष्ठे पुत्रे किञ्चित्
अधिकबुद्धिमत्ता दृश्यते । तस्य एव पाठनम् आदौ भवतु” इति ।

भल्लूकमान्त्रिकः

90

[दुर्मुखस्य शिरः कर्तयितुम् उद्युक्तः वधकभल्लूकः उग्रदण्डेन निवारितः । दुर्मुखम् अहं मान्त्रिकसमीपम् आनेष्यामि इति अवदत् सः । वन्यः भिल्लयुवकः वधकभल्लूकेन सह चन्द्रशिलानगरं प्रति गमनाय सन्नद्धः जातः । गजान् आरुह्य आगताः केचन वधकभल्लूकम् अवरुद्धवन्तः । तम् उद्दिश्य बाणप्रयोगम् अपि आरब्धवन्तः ते । तदनन्तरम्...]

वधकः भल्लूकः अभिमुखम् आगच्छतः
बाणान् परशुना निवारयन् स्वस्य वाहन-
भूतं गजम् अग्रे प्रेरितवान् । अभिमुखं स्थितं
गजं शुण्डया प्राहरत् भल्लूकमान्त्रिकस्य गजः ।
'जय शिरीषभैरव !' इति वदन् वधकभल्लूकः
शत्रुगजं लक्ष्यीकृत्य स्वस्य परशुं क्षिप्तवान् ।
एतेन शत्रुगजस्य एकः दन्तः कर्तितः जातः ।
एतदवसरे वधकभल्लूकीयस्य गजस्य उपरि
उपविष्टः भिल्लः युवकः अकस्मात् अधः
अपतत् ।

वधकभल्लूकस्य गजस्य प्रहारात् भीतः
शत्रुगजः ततः पलायनम् अकरोत् । तदा
अपरस्य गजस्य उपरि उपविष्टः भटः उच्च-
स्वरेण अवदत् - "वयं चिन्तितवन्तः आस्म-
यत् गजस्य उपरि उपविष्टः भल्लूकवेषधारी
सामान्यः कोऽपि स्यात् इति । किन्तु तथा तु
नास्ति । युद्धविद्यानिपुणः इव भासते सः"
इति ।

एतावत् उक्त्वा सः स्वस्यापि गजं परा-
वर्तितवान् । वधकभल्लूकः गजात् अधः पतित-

कृतः खलु भवद्भिः ? तस्य राज्ञः शिरसः कर्तनं प्रतिज्ञातम् अस्ति मया । तच्च शिरः मदधीनम् अस्ति अपि" इति ।

तदा सः शत्रुसैनिकः शिरः अवनमय्य प्रणामं कुर्वन् वधकभल्लूकम् अवदत् - "वयं यस्य नाम उच्चार्य जयघोषं कृतवन्तः स तु उदयगिरेः राजा । अस्माभिः श्रुतं यत् कश्चन गजारोही तं बन्दीकृत्य नीतवान् इति । तं मोचयितुं वयम् अत्र आगताः स्मः" इति ।

एतत् श्रुत्वा वधकभल्लूकः आश्चर्येण अवदत् - "स्वस्य महाराजं बन्धनात् मोचयितुं किं भवन्तः चत्वारः एव एतत् घोरारण्यं प्रति आगताः ? नितराम् आश्चर्यकरम् एतत्" इति ।

एतत् श्रुत्वा तत्रत्याः परस्परं मुखं दृष्टवन्तः । वधकभल्लूकः स्वस्य गजस्य उपरि उपविशन् एव परशुं चालयन् अवदत् - "अये ! भवन्तः यदि सत्यं न वदेयुः तर्हि अहम् एतेन परशुना भवतां गजस्य कुम्भस्थलं विदारयिष्यामि । अन्येषां गजानां स्थितिः अपि एषा एव भविष्यति" इति ।

तदा तेषु सैनिकेषु अन्यतमः अवदत् - "भल्लूकमहाराज ! दुर्मुखराजस्य सिंहासनं सूर्यभूपतिः नाम सामन्तराजः स्वायत्तीकृतवान् अस्ति । तदवसरे यत् युद्धं प्रवृत्तं तत्र कथमपि आत्मानं रक्षित्वा वयं महाराजम् अन्विष्यन्तः अत्र आगतवन्तः स्मः" इति ।

"भवतां राजभक्तिः प्रशंसार्हा एव । यस्य राज्ञः निमित्तं भवन्तः एतावत् कष्टम् अनुभवन्तः सन्ति सः चन्द्रशिलाराज्यं वशीकर्तुम् उद्युक्तः सन् मध्येमार्गं कस्यचित् मान्त्रिकस्य,

वति भिल्लयुवके दृष्टिम् अपातयत् । स तु भिल्लयुवकः मूर्च्छां गतः आसीत् ।

धावनोद्यतयोः गजयोः पृष्ठतः गत्वा उच्च-स्वरेण अवदत् वधकभल्लूकः - "अये, अहं न हि भल्लूकः । शिरश्छेदरूपं दण्डं प्राप्तवतां शिरः छिन्दन् वधकः अस्मि अहं वृत्त्या । यदि किञ्चित्कालं वा प्राणाः धर्तव्याः इति भवताम् इच्छा, तर्हि धावनं परित्यज्य मम प्रश्नानाम् उत्तरं दीयताम्" इति ।

वधकभल्लूकस्य आकृतितः एव भीताः आसन् शत्रुसैनिकाः । इदानीं तस्य कठोरं स्वरं श्रुत्वा तु ते नितरां भीताः ।

वधकभल्लूकः स्वकीयं गजं शत्रुगजान् परितः सकृत् परिभ्राम्य स्वस्य परशोः पृष्ठ-भागेन कस्यचित् गजस्य शिरसि प्रहृत्य तदुपरि उपविष्टं सैनिकम् अवदत् - "अये, के भवन्तः ? 'दुर्मुखराजः जयतात्' इति जयघोषः

कालीवर्मनामकस्य वीरस्य च अपमाननं कृत्वा कष्टगते पतितः अस्ति । सः सप्राणम् उदयगिरिराज्यं प्राप्नुयात् इति न भाति मम । अतः भवन्तः अन्यस्य कस्यचित् राज्ञः आस्थानं प्रविशन्ति चेदेव वरं स्यात्” इति अवदत् वधकभल्लुकः ।

तावता राज्ञः दुर्मुखस्य अङ्गरक्षकः धावन् तत्र आगत्य अवदत् - “वधकभल्लुकप्रभो ! भवन्तम् अनुसृत्य प्रस्थिताः वयं गजानां घोटारध्वनिं श्रुत्वा चिन्तितवन्तः यत् कोऽपि वन्यः गजः भवतः गजस्य गमनम् अवरुद्धवान् स्यात् इति । वस्तुस्थितिं ज्ञातुम् अहम् अत्र आगतः” इति ।

अत्रान्तरे भिल्लतरुणः सचेतनतां गतः आसीत् । सः झटिति उत्थाय धनुः उन्नीय शत्रुसैनिकं लक्ष्यीकृत्य बाणप्रयोगाय सज्जः सन् अवदत् - “भल्लुकवर्यं निरोद्धुं साहसं कृतवान् सः कः ?” इति ।

“महाशय, अङ्गरक्षक ! कृपया अस्मान् रक्षतु” इति वदन्तः सैनिकाः गजात् अवतीर्णवन्तः ।

‘अङ्गरक्षक इति मां सम्बोधयन्तः एते के ?’ इति चिन्तयन् अङ्गरक्षकः तान् आश्चर्येण क्षणकालं दृष्टवान् । तदा तेन सैनिकाः अभिज्ञाताः । सः तान् उद्दिश्य - “अये ! भवन्तः ! नगरं परित्यज्य किमर्थम् एतत् अरण्यं प्रति आगतं भवद्भिः ?” इति आश्चर्येण प्रश्नं कृतवान् ।

एतं प्रश्नं श्रुत्वा उच्चैः हसन् भल्लुकमान्त्रिकः अवदत् - “अहो, विलक्षणः प्रश्नः एषः । अचिरात् एव भवतां महाराजः परलोकं

गमिष्यति । तादृशाय राज्ञे नगरं किमर्थम् अपेक्षितम् ?” इति ।

तस्मिन् एव समये दुर्मुखः तत्र उपस्थितः । तेन सह राक्षसः उग्रदण्डः लुण्ठाकाः च आसन् । राजा दुर्मुखः तान् सैनिकान् दृष्ट्वा आश्चर्येण अपृच्छत् - “अये, भवन्तः अत्र किमर्थम् आगताः ?” इति ।

यावत् सैनिकाः किमपि वक्तुम् उद्युक्ताः तावता वधकभल्लुकः एव गजात् अवतीर्य अवदत् - “दुर्मुख ! भवता यः प्रश्नः पृष्टः सः एव भवतः अङ्गरक्षकेण अपि पृष्टः । तस्य उत्तरम् अहं वदामि, शृणोतु । भवदीयं राज्यं केनचित् सामन्तेन वशीकृतम् अस्ति” इति ।

“मम राज्यं वशीकृतवान् सः सामन्तः कः ? मम तु एकः एव सामन्तः अस्ति । स च सूर्यभूपतिनामकः । भवन्तः दुर्गम् अन्याधीनं

समीपं गमिष्यामि मान्येन वधकभल्लूकेन सह”
इति ।

दैन्येन एवम् उक्तवति दुर्मुखे उग्रदण्डस्य
करुणा उत्पन्ना । सः वधकभल्लूकसमीपं गत्वा
अवदत् - “अये वधकभल्लूक ! दुर्मुखः यत्
प्रार्थयते तस्य पूरणे न कापि आपत्तिः दृश्यते
मम । अतः तस्य अभ्यर्थनां किम् अङ्गी-
करवाम वयम् ?” इति ।

वधकभल्लूकः क्षणकालं विचिन्त्य सर्वान्
सकृत् दृष्ट्वा - “भवन्तः सर्वे सम्भूय मां
वञ्चयन्तः तु न स्युः खलु ? भवतां वचनं
कपटतापूर्णं न स्यात् खलु ?” इति वदन्
खड्गस्य निशितां धाराम् अङ्गुलीभिः सकृत्
स्पृष्टवान् ।

वधकभल्लूकः कुपितः भवति चेत् कार्यं
विनष्टं भवेत् इति चिन्तयन् उग्रदण्डः मन्दहास-
पूर्वकम् अवदत् - “अये वधकभल्लूकवर्य !
भवतः खड्गस्य तीक्ष्णता कीदृशी इति अत्र
विद्यमानाः सर्वे जानन्ति एव । भल्लूक-
मान्त्रिकः दुर्मुखस्य शिरः आनेतुम् उक्तवान्
इति तु सत्यम् । किन्तु तत् राज्यसहितस्य
स्यात् उत राज्यरहितस्य ?” इति ।

किम् उत्तरं वक्तव्यम् इति अजानन् वधक-
भल्लूकः क्षणकालस्य अनन्तरम् अवदत् -
“उग्रदण्डवर्य ! किमपि असम्बद्धं पृच्छन्
भवान् मां धर्मसङ्घटप्रस्तं कुर्वन् अस्ति इति
भाति । भवतः मनसि यत् अस्ति तत् स्पष्टैः
शब्दैः वदतु तावत्” इति ।

“राजा दुर्मुखः स्वस्य शिरसः रक्षणात्
अपि अधिकतया राज्यस्य रक्षणम् एव
चिन्तयन् अस्ति इति भाति मम । अतः सः

कृत्वा भीरवः इव अत्र किमर्थम् आगताः ?
एषोऽहं भीरूणां भवतां शिरः छेदयिष्यामि”
इति अगर्जत् दुर्मुखः ।

तदा उग्रदण्डः एकं पदम् अग्रे स्थापयित्वा
दुर्मुखस्य हस्तं गृहीत्वा तं खड्गप्रयोगात्
निवारयन् अवदत् - “दुर्मुख ! अलं त्वरया ।
आदौ भवान् मान्त्रिकात्, वधकभल्लूकात् च
आत्मनः रक्षणं चिन्तयतु । तदनन्तरम् एव
दुर्गस्य रक्षणविषये चिन्तनम्” इति ।

एतानि वचनानि श्रुत्वा दुर्मुखः शान्तः
जातः । उग्रदण्डस्य हस्तद्वयं गृहीत्वा सः
अवदत् - “महाप्रभो, उग्रदण्डवर्य ! मम
मरणं तु निश्चितम् एव । राजत्वप्राप्तेः
अनन्तरम् एव मम मरणं भवतु नाम । भवतः
साहाय्येन तस्य दुष्टस्य सामन्तस्य शिरः
कर्तयित्वा दुर्गतोरणे बन्धयिष्यामि । तदनन्तरम्
अहम् आत्मसन्तोषेण एव भल्लूकमान्त्रिक-

दुष्टं सामन्तराजं सूर्यभूपतिं यथायोग्यं दण्डयित्वा उदयगिरिराज्यं राज्ञः दुर्मुखस्य एव इति प्रमाणीकर्तुम् इच्छति । यदा सः एतत् साधयिष्यति तदनन्तरं वयं तं भल्लुकमान्त्रिक-समीपं नेष्यामः चेदेव वरं भवेत् इति भाति मम” इति अवदत् उग्रदण्डः ।

राजा दुर्मुखः करौ योजयित्वा वधक-भल्लुकम् अवदत् - “आर्य ! वधकभल्लुक-वर्य ! कासाञ्चित् घण्टानाम् अनन्तरं मम मरणं भविष्यति । एतत् तु निश्चितम् । अतः मम एताम् अन्तिमाम् इच्छां पूरयितुं प्रयत्नं करोतु कृपया” इति ।

वधकभल्लुकः अङ्गीकारपूर्वकं शिरः चालितवान् । तदा भिल्लतरुणः स्वस्य बाणेन वृक्षस्य एकां शाखां कर्तयित्वा भूमौ पातयित्वा अवदत् - “भल्लुकवर्य ! तं सामन्तराजम् अहं मम बाणानां लक्ष्यं करिष्यामि । सः दुष्टः सामन्तराजः वन्यपक्षिणः मारयित्वा जीवद्भ्यः अस्मभ्यः प्रभूतं करं स्वीकुर्वन् आसीत्” इति ।

तदा लुण्ठाकनायकः स्वस्य खड्गम् आकृष्य कोपमिश्रितेन स्वरेण अवदत् - “एषः सूर्य-भूपतिः महादुष्टः । वयं तु प्राणान् पणीकृत्य यात्रिभ्यः यत्किञ्चित् प्राप्नुमः । एषः सूर्य-भूपतिः तु तथा प्राप्तस्य अर्धभागं वशीकर्तुं सैनिकान् प्रेषयति स्म” इति ।

“एवम् ! तर्हि वयं सर्वे गत्वा सामन्त-राजस्य सूर्यभूपतेः शिरः अपि भल्लुक-मान्त्रिकाय उपायनीकरवाम । उदयगिरिः कुत्र अस्ति ? इतः कियदूरे अस्ति तत् ?” इति उत्साहेन अपृच्छत् वधकभल्लुकः ।

“पादमार्गेण गतं चेत् अर्धघण्टाभ्यन्तरे तत् नगरं प्राप्तुं शक्येत । अहं सर्वेषाम् अग्रे तिष्ठन् मार्गं दर्शयितुम् अर्हामि । वधक-भल्लुकवर्य ! किं भवान् स्वस्य गजस्य उपरि उपवेशनाय अनुमतिं दद्यात् मह्यम् ?” इति अपृच्छत् भिल्लयुवकः ।

वधकभल्लुकः अङ्गीकारपूर्वकं शिरः चालयन् गजस्य उपरि उपविष्टवान् । राक्षसः उग्रदण्डः राजानं दुर्मुखं स्कन्धे गृहीत्वा उन्नीय भग्नदन्तस्य गजस्य उपरि उपवेश्य वधक-भल्लुकम् उक्तवान् - “वधकभल्लुकवर्य ! भवतः अनुज्ञा अस्ति इति मत्वा दुर्मुखं गजस्य उपरि उपवेशयन् अस्मि । किञ्चित्कालं वा राजत्वेन तिष्ठते दुर्मुखाय गौरवसमर्पणं योग्यं ननु ?” इति ।

राज्ञा दुर्मुखेन सह अन्यौ सैनिकौ अपि तस्यैव गजस्य उपरि उपविष्टवन्तौ । नागमल्लः,

तदनुचरौ, अन्यौ सैनिकौ च अपरं गजम् आरूढवन्तः । भिल्लतरुणः मार्गं दर्शयति स्म । राक्षसः उग्रदण्डः दीर्घाणि पदानि स्थापयन् तान् अनुसरति स्म ।

अर्धघण्टायाः अनन्तरं ते अरण्यम् अतिक्रम्य कञ्चित् विशालं प्रदेशं प्राप्तवन्तः । विशालं किञ्चन दुर्गं, तस्य पृष्ठतः भवनानि नगरं च दृष्ट्वा राजा दुर्मुखः चिन्तापूर्णेन स्वरेण वधकभल्लुकम् अवदत् - “भल्लुकवर्य ! तस्य सामन्तस्य अश्वदलं पदातिदलं च अवश्यं भवेत् । वयम् अङ्गुलिगणनीयाः केचन तान् कथं वा सम्मुखीकुर्याम ?” इति

“एवम् ! भवतः मनसि एषः सन्देहः उत्पन्नः अस्ति ?” इति स्वगतम् उक्त्वा वधकभल्लुकः स्वस्य परशुम् उन्नीय पृष्ठतः आगच्छन्तम् उग्रदण्डं पश्यन् दुर्मुखस्य सन्देहं श्रावितवान् ।

राक्षसः उग्रदण्डः स्वस्य गदया भूमिं सकृत् प्रताड्य अवदत् - “वधकभल्लुक ! मम गदा भवतः परशुः च शतशः शत्रून् अपि नाशयितुं समर्थौ स्तः । तथापि अधिकरक्तपातं विना दुर्गस्य वशीकरणं चिन्तनीयम् अस्माभिः ।

रक्तपातं विना एव तस्य सामन्तस्य ग्रहणाय कोऽपि उपायः अस्ति चेत् वदतु” इति ।

उग्रदण्डस्य कथनस्य समाप्तिः पूर्वम् एव नागमल्लः अवदत् - “प्रभो, मया एतदर्थं कञ्चन उपायः चिन्तितः अस्ति । अहं मम उभाभ्याम् अनुचराभ्यां सह आदौ दुर्गं प्रविश्य सामन्तराजं वदिष्यामि यत् दुर्मुखराजं बन्दीकृत्य वयम् आनयन्तः स्मः, एतदर्थम् अस्मभ्यं यथोचितं पुरस्कारः दातव्यः इति । तदा सः सूर्यभूपतिः कैश्चित् अङ्गरक्षकैः सह प्रायः भवतां समीपम् आगमिष्यति । तदवसरे तस्य ग्रहणं न क्लेशाय” इति ।

“अहो, उत्तमः उपायः चिन्तितः अस्ति भवता । नागमल्ल ! अविलम्बेन भवान् अनुचराभ्यां सह राजधानीं प्रविशतु” इति अवदत् उग्रदण्डः ।

लुण्ठाकनायकः नागमल्लः, तदनुचरौ उभौ च गजं धावयन्तौ यावत् दुर्गस्य द्वारस्य समीपम् आगतवन्तौ तावता अकस्मात् दुर्गद्वारं सशब्दम् उद्घाटितं जातम् । केचन अश्वदलीयाः, पदातयः च ततः बहिः आगतवन्तः ।

- (अनुवर्तते)

वेताल- कथा

ज्योतिषिकस्य ज्योतिषम्

या रब्धस्य परित्यागेन नार्थः इति चिन्तयन् इव त्रिविक्रमः पुनरपि वृक्षसमीपं गत्वा शाखायां लम्बमानं शवं स्कन्धे आरोप्य यथापूर्वं मौनेन श्मशानं प्रति प्रस्थितवान् । तदा शवान्तर्गतः वेतालः अवदत् - “अये राजन् ! एतादृशे घोरे श्मशाने मध्यरात्रे भवान् सधैर्यं यत् सञ्चरति, पौनःपुन्येन विफलता प्राप्ता चेदपि अल्पम् अपि खेदम् अप्राप्नुवान् पुनरपि प्रयत्ने उद्युक्तः भवति यत् तदर्थं भवान् निश्चयेनास्ति श्लाघनीयः । केचन तादृशीम् इच्छां वहन्ति, या च तेषाम् शक्तिम् अतिरिच्य तिष्ठति । तस्याः साधनायै ते शास्त्रम् अवलम्बन्ते । शास्त्रवचनानि वदन्तः ते विलक्षणेन

तर्केण स्ववादं समर्थयन्ति । वस्तुतः तु तेषु तर्कदृष्टिः, मानवस्वभावस्य अवगमने सामर्थ्यं वा न भवति । अतः एव ते जीवने कदाचित् निराशतां प्राप्नुवन्ति । एतस्य उदाहरणरूपेण कस्यचित् ज्योतिषिकस्य कथां श्रावयामि । तां श्रद्धया शृणोतु तावत्” इति ।

अनन्तरं वेतालेन कथा आरब्धा -

श्रीरामपुरे निवसतः सीतारामस्य पुत्रः भास्करः । सः सर्वजनप्रियः, सुन्दरः, सुशीलः च । अतः एव, तस्मिन् एव ग्रामे निवसन् महेन्द्रः तं स्वस्य जामातरं कर्तुम् ऐच्छत् ।

किन्तु भास्करः तस्य प्रस्तावं निराकुर्वन् अवदत् - “अहं तु इदानीं वराटिकामात्रम् अपि न सम्पादयामि । यावत् सम्पादनं न भवति तावत् विवाहचिन्तनं न वरम् । अतः

धनसम्पादनं यदा मम सामर्थ्यं भविष्यति तदा एव अहं विवाहविषये चिन्तनं करिष्यामि” इति ।

महेन्द्रः तादृशः धनिकः अपि न, यश्च जामातरं गृहे एव स्थापयित्वा पोषयेत् । तथापि ‘भास्कराय पुत्री दातव्या’ इत्येताम् इच्छां परित्यक्तुं न सिद्धः सः । सः अचिन्तयत् यत् ज्योतिषिकः मृत्युञ्जयः एतां समस्यां परिहर्तुं शक्नुयात् इति । तस्मात् सः मृत्युञ्जयसमीपं गत्वा सर्वं विवृत्य अपृच्छत् - “भास्करः कदा धनसम्पादने समर्थः भवेत् इति किं ज्योतिषस्य आधारेण वक्तुं शक्येत ?” इति ।

मृत्युञ्जयः सीतारामगृहीयाणां महेन्द्र-गृहीयाणां च जन्मकुण्डलीम् आनाय्य सम्यक् परीक्ष्य अवदत् - “यदि भास्करः भवतः पुत्री सन्ध्यां परिणीय मतङ्गपुरं गच्छेत् तर्हि प्रभूतं धनं सम्पादयितुं शक्नुयात्” इति ।

फलज्योतिषे विशेषश्रद्धा न आसीत् भास्करस्य । किन्तु सीतारामस्य तत्रैव विशेष-श्रद्धा । अतः सः पुत्रं सानुरोधम् उक्तवान् यत् सन्ध्या परिणेतव्या एव इति ।

तदा भास्करः अवदत् - “महेन्द्रेण, ज्योतिषियेण मृत्युञ्जयेन च सम्भूय कृतं नाटकम् एतत् । एतस्मिन् मम श्रद्धा नास्ति । अहम् एतं विवाहं न अङ्गीकरोमि” इति

“वत्स ! मम वचनं शृणोतु । सन्ध्यां परिणीय मतङ्गपुरं गच्छतु । यदि ज्योतिषिकस्य कथनानुगुणं भवता तत्र धनं सम्पादयितुं न शक्येत तर्हि भवान् प्रत्यागच्छतु । भवन्तं भवत्पत्नीं च अहं पोषयिष्यामि । भवता एषः विवाहः निराक्रियेत चेत् पुनः मम मुखं द्रष्टव्यं

नास्ति" इति कोपेन अवदत् सीतारामः ।

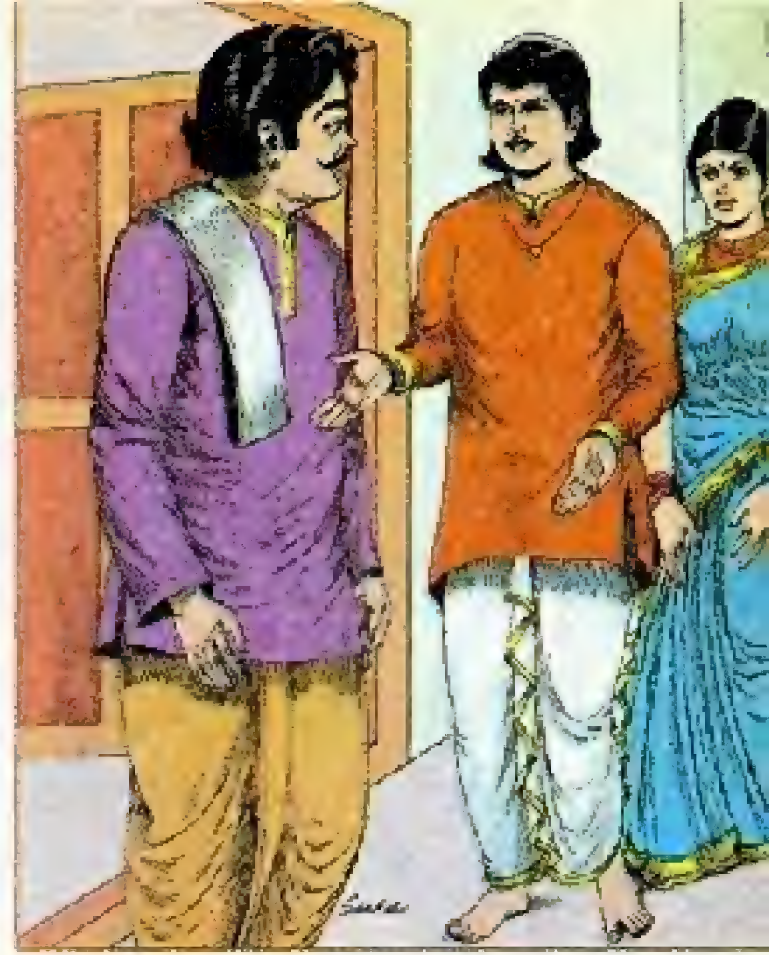
पितुः आज्ञां तिरस्कर्तुम् अशक्नुवन्
भास्करः सन्ध्यां परिणीतवान् । विवाहानन्तरं
मतङ्गपुरं प्रति गतं तेन ।

निवासाय स्थलम् अन्विष्यन् सः कस्यचित्
गृहस्थस्य गृहं गत्वा अवदत् - "महोदय !
मया ऐदम्प्राथम्येन एतत् नगरं प्रति आगतम् ।
यदि भवतः गृहे वासाय अवकाशः दीयेत
तर्हि अहम् उपकृतः भवेयम् । यदा अहं
धनसम्पादनसमर्थः भविष्यामि तदा यथायोग्यं
भाटकम् अवश्यं दास्यामि" इति ।

तदा सः गृहस्थः भास्करं नखशिखान्तं
दृष्ट्वा - "मम गृहं सुविशालम् अस्ति । अतः
अत्र भवते वासस्य दानं न क्लेशाय । किन्तु
मम इच्छा यत् विवेकिने एव वासावकाशः
दातव्यः इति । तस्मात् अहं भवतः विवेकस्य
बुद्धिमत्तायाः च परीक्षां कर्तुम् इच्छामि ।
मया चतुर्भ्यः ऋणं दत्तम् अस्ति । तेषां नाम
अस्ति - रामः, सोमः, नागः, किरणश्चेति ।
ते चत्वारः अपि ऋणम् अप्रत्यर्पयन्तः मां
बहुधा पीडयन्तः सन्ति । कस्य समीपं गतं
चेत् अद्य अवश्यं धनं प्राप्येत इति किं भवान्
वक्तुं शक्नुयात् ?" इति अपृच्छत् ।

किमपि उत्तरं दातव्यम् एव आसीत्
भास्करेण । अतः सः तेषां चतुर्णाम् अपि
स्वभावादिविवरणं प्राप्तवान् । सर्वं श्रुत्वा श्रुणुं
विचिन्त्य सः अवदत् - "महोदय ! भवान्
नागस्य गृहं गच्छतु । अद्य धनं सम्पूर्णं प्राप्स्यते
भवता" इति ।

सः गृहस्थः नागस्य गृहं गतवान् । नागः
करौ योजयित्वा गृहस्थस्य अङ्गिष्ठं - "श्रीमन् !

भवता स्वयम् आगतम् । धनस्य प्रत्यर्पणाय
अहम् एव भवतः गृहं गन्तुम् उद्युक्तः आसम्"
इति उक्त्वा सर्वं धनं प्रत्यर्पितवान् ।

भास्करेण तस्य गृहस्थस्य गृहे आश्रयः
लब्धः । तेनैव सह, तेन कृतस्य कार्यस्य वार्ता
अपि सर्वत्र प्रसृता । जनाः भावितवन्तः यत्
भास्करः महाज्योतिषिकः अस्ति, सः यत्
वदति तत् मिथ्या न भवति इति । तस्मात्
जनाः बहवः तत्समीपम् आगताः । भास्करः
विविधान् प्रश्नान् पृष्ट्वा आवश्यकस्य विषयस्य
सङ्ग्रहं कृत्वा लोकज्ञानस्य आधारेण किमपि
वदति स्म । तेन यत् उक्तं तत् सत्यम् एव जातं
बहुधा । अतः तस्य ख्यातिः प्रवृद्धा ।

एतेन मतङ्गपुरे भास्करस्य जीवनं निरातङ्गं
जातम् । कदाचित् पत्नी सन्ध्या पतिम् अवदत्
- "ज्योतिषे भवतः ज्ञानम् असाधारणम् इति

सन्ध्या एतं विचारं निराकुर्वती उक्तवती -
“हनुमान् इव भवान् अपि स्वशक्तिं न
जानाति । ज्योतिषिकः मृत्युञ्जयः एव भवतः
शक्तिम् अभिज्ञातवान् अस्ति । तस्य सम्मतिं
विना ज्योतिषस्य परित्यागः सर्वथा न
करणीयः भवता” इति ।

भास्करः मृत्युञ्जयेन मेलनाय ग्रामं प्रति
गन्तुम् उद्युक्तः जातः । तावता मृत्युञ्जयः एव
भास्करस्य गृहम् आगत्य - “मित्र ! ज्योतिष-
क्षेत्रे भवता यत् अपूर्वं ज्ञानं प्रदर्शयमानम् अस्ति
तत् तु नितरां श्लाघार्हम् । कदाचित् गभीरं
शास्त्राध्ययनं कृतवता अपि यत् वक्तुं न शक्यते
तत् अपि भवान् स्वज्ञानबलात् वदति” इति
वदन् भास्करं प्रशंसितवान् ।

“आर्य ! यावत् अहं भवतः गृहं गन्तुम्
उद्युक्तः तावता भवान् एव मम गृहम् आगतः ।
भवतः आगमनस्य कारणं किम् ?” इति
अपृच्छत् भास्करः ।

तदा मृत्युञ्जयः अवदत् - “भवान् महा-
प्रज्ञावान् अस्ति । अतः एव भवत्समीपम्
आगतं मया । मम ग्रामे लक्ष्मणः नाम कश्चन
कृषिकः अस्ति । तस्य पुत्रः राजास्थाने कार्यं
करोति । लक्ष्मणः पुत्रेण सह राजधान्याम्
एव वासं कर्तुम् इच्छति । अतः सः स्वस्य
भूमिं विक्रेतुम् इच्छति । एकरमितायाः भूमेः
मूल्यं सहस्रं मुद्राः इति वदति सः । वस्तुतः तु
एकरमितायाः तस्य भूमेः मूल्यं शतं मुद्राः
भवेयुः । तस्मात् कोऽपि तां भूमिं क्रेतुम् उत्सुकः
न जातः । अतः भवान् एव एतां भूमिं क्रीणातु
इति लक्ष्मणः मां सानुरोधं वदति” इति ।

“तावता अधिकेन मूल्येन तस्याः भूमेः

भाति मम । अतः आवाम् एतत् नगरं परित्यज्य
राजधानीं गच्छाव । तत्र बहवः धनिकाः
वसन्ति । तान् उद्दिश्य भविष्यफलम् उक्तं चेत्
अमूल्यानि उपायनानि प्राप्यन्ते । यदि राज्ञः
कृपादृष्टिः अपि भवतः उपरि पतेत् तर्हि अल्पे
एव काले वयं धनिकाः स्याम” इति ।

पत्न्याः एतत् वचनं श्रुत्वा भास्करः हसन्
अवदत् - “मया ज्योतिषं सर्वथा न ज्ञायते ।
तत्र मम विश्वासः अपि नास्ति । भाग्यं
मदनुकूलम् आसीत् । अतः मया उक्तं सत्यं
जातम् । सर्वदा एवमेव भवेत् इति नास्ति ।
अतः ज्योतिषस्य अवलम्बनं न इच्छामि
अहम् । राजधानीं तु अवश्यं गच्छाम । किन्तु
ज्योतिषम् अवलम्ब्य जीवनाय न, अपि तु
वाणिज्याय । दैवं यदि अनुकूलं स्यात् तर्हि
धनम् अवश्यं प्राप्येत” इति ।

क्रयणं हानिकरम् एव । सा भूमिः किमर्थं
क्रेतव्या भवता ?" इति अपृच्छत् भास्करः ।

"सा तु काचित् कथा । पूर्वं लक्ष्मणस्य
उपरि महान् ऋणभारः आसीत् । तस्मिन्
धैर्यं पूरयितुम् अहम् उक्तवान् यत् अचिरात्
एव ऋणात् मुक्तिः भविष्यति, आर्थिकस्थितौ
प्रगतिः अपि भविष्यति, भवत्पुत्रः राजास्थाने
उद्योगं प्राप्स्यति, क्षेत्रे च दशसहस्रमुद्रात्मकं
गुप्तधनं प्राप्स्यते च इति । मया उक्तं सर्वं तस्य
जीवने प्रवृत्तम्, ऋते गुप्तनिधेः । इदानीं तदुक्तेन
मूल्येन अहं कथं वा तत् क्षेत्रं क्रेतुं शक्नुयाम् ?
एतदवसरे मया किं करणीयम् इति न ज्ञायते ।
अतः एव भवतः मार्गदर्शनं प्राप्तुम् अहम्
अत्र आगतः" इति अवदत् मृत्युञ्जयः ।

"मया कीदृशं मार्गदर्शनं कर्तुं शक्येत ?
अहमस्मि अल्पज्ञः" इति अवदत् भास्करः ।

"तस्मिन् क्षेत्रे गुप्तनिधिः अस्ति इति मया
यत् उक्तं तत् यदि भवता दृढीक्रियेत तर्हि अहं
तत् क्षेत्रं क्रीणीयाम्" इति अवदत् मृत्युञ्जयः ।

"महोदय ! धनसम्पादनस्य कोऽपि मार्गः
यदा मम पुरतः न आसीत् तदा भवता ज्योतिष-
द्वारा जीवनमार्गः दर्शितः । यत् भवान् एव
सम्यक् न जानाति तत् अहं कथं वा ज्ञातुं
शक्नुयाम्" इति आश्चर्येण अवदत् भास्करः ।

"पुत्र ! भवतः वाणी अपूर्वा । भवत्समीपे
ज्ञानं न स्यात्, किन्तु भवत्समीपे भाग्यस्य
आनुकूल्यम् अस्ति । भवतः वचने मम महती
श्रद्धा । अतः भवान् स्वनिर्णयं श्रावयतु"
इति दैन्येन प्रार्थितवान् मृत्युञ्जयः ।

किमपि उत्तरं वक्तव्यम् एव आसीत्
भास्करेण । अतः सः मृत्युञ्जयम् अवदत् -

"भवान् तत् क्षेत्रं क्रीणातु" इति । 'अस्तु'
इति उक्त्वा मृत्युञ्जयः ततः निर्गतवान् ।

यत् प्रवृत्तं तत्सर्वं दृष्टवती सन्ध्या भास्करम्
उक्तवती - "इतः परं भवान् ज्योतिषफल-
कथनं परित्यजतु । राजधानीं गत्वा किमपि
वाणिज्यं करोतु" इति ।

तदा भास्करः हसन् अवदत् - "इदानीं
वा ज्योतिषविषये भवत्याः अन्धश्रद्धा अपगता
इत्यतः अहं सन्तुष्टोऽस्मि" इति ।

एतत् श्रुत्वा सन्ध्या अवदत् - "ज्योतिषस्य
विषये मम श्रद्धा अपगता इति न । वाणिज्यात्
यदि दशसहस्रं मुद्राः सम्पादयितुं शक्याः तर्हि
तावत् धनं मृत्युञ्जयाय दत्त्वा तत् क्षेत्रम् अस्माभिः
क्रेतुं शक्यम् । तदा क्षेत्रस्थं तत् गुप्तधनम्
अस्मदीयं भविष्यति" इति ।

ततः भास्करः सपत्नीकः राजधानीं गत-
वान् । अल्पे एव काले वाणिज्येन दशसहस्रं
मुद्राः सम्पादिताः तेन ।

दशसहस्रं मुद्राः स्वीकृत्य तौ ग्रामं प्रति
आगतौ । तयोः आगमनं दृष्ट्वा पिता सीतारामः
उक्तवान् - “योग्ये समये आगतम् अस्ति
भवता । अद्य मृत्युञ्जयस्य गृहे भोजोत्सवः
व्यवस्थापितः अस्ति । तेन स्वक्षेत्रे दशसहस्र-
मुद्रात्मकः धनराशिः प्राप्तः अस्ति । अतः
सर्वे तस्य प्रशंसां कुर्वन्तः सन्ति । निधिप्राप्तिं
सः पूर्वम् एव ज्योतिषबलात् जानाति स्म ।
अतः एव एकरपरिमाणिकायै भूम्यै सहस्रं
मुद्राः दत्त्वा तां भूमिं क्रीत्वा सः दशसहस्रं
मुद्राः प्राप्तवान्” इति ।

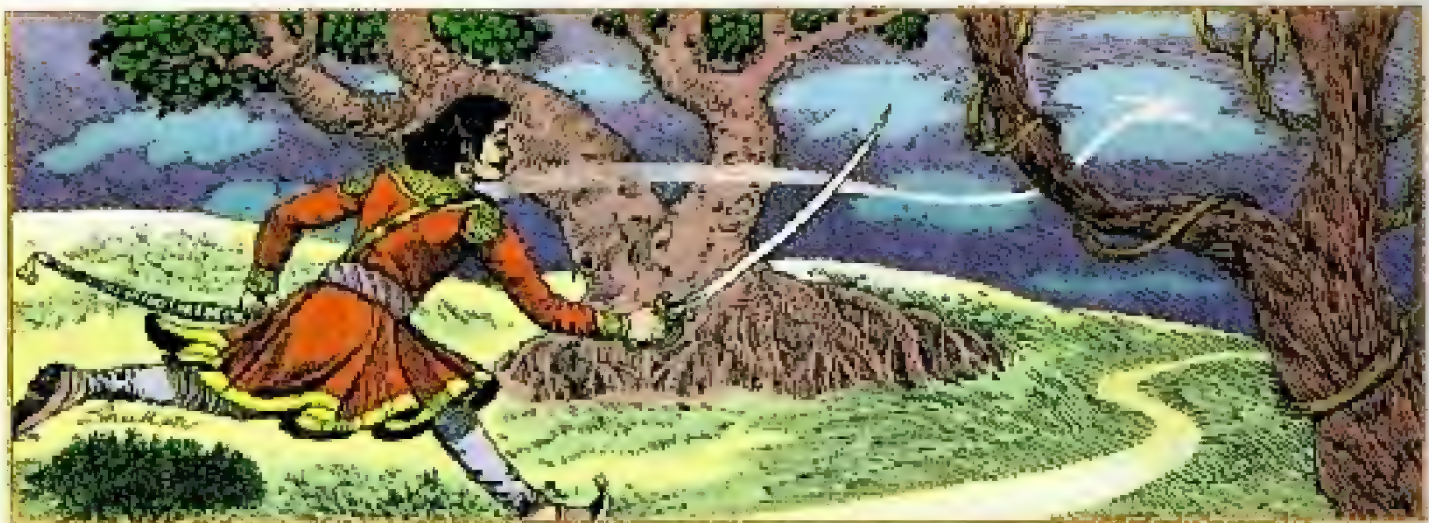
एतत् श्रुत्वा भास्करः स्तब्धः जातः ।

वेतालः एवं कथां समाप्य अवदत् - “अये
राजन् ! मृत्युञ्जयः ज्योतिषशास्त्रे सुनिपुणः
इत्यत्र नास्ति एव सन्देहः । तथापि भूमिक्रयण-
विषये सः भास्करस्य अभिप्रायं किमर्थं
पृष्ठवान् ? किं स्वस्य ज्योतिषज्ञानविषये तस्य
विश्वासः न आसीत् ? भास्करः ज्योतिषशास्त्रं
न जानाति । तथापि तदीया वाणी किमर्थं

सत्या भवति स्म ? भास्करेण किमर्थं वा
ज्योतिषशास्त्रम् अवलम्बितम् ? किमर्थं वा
परित्यक्तम् ? मम एतेषां प्रश्नानाम् उत्तरं जानन्
अपि यदि भवान् न वदेत् तर्हि भवतः शिरः
सहस्रधा भग्नं भवेत्” इति ।

तदा त्रिविक्रमः अवदत् - “महावैद्यः अपि
स्वस्य बान्धवानां चिकित्सायै अन्यस्य वैद्यस्य
साहाय्यं स्वीकरोति । एवमेव ज्योतिषिकः
अपि । स्वसम्बद्धः निर्णयः यदा करणीयः
भवति तदा सः अपि अन्यस्य ज्योतिषिकस्य
साहाय्यं याचति । मृत्युञ्जयेनापि एतदेव कृतम् ।
स्वज्ञानविषये अविश्वासः अस्ति इति एतस्य
तात्पर्यं न । भास्करः ज्योतिषशास्त्रज्ञः न चेदपि
तदीयं वचनं फलितं भवति स्म यत् तत्र भाग्यम्
एव कारणम् । भाग्यं यदि अनुकूलं तर्हि सर्वं
सेत्स्यति । किन्तु भाग्यम् एव अवलम्ब्य
दीर्घकालं यावत् जीवनं न उचितम् । अतः
एव भास्करः ज्योतिषिकवृत्तिं परित्यक्तवान् ।
तत् उचितम् अपि आसीत्” इति ।

एवं वदता त्रिविक्रमेण मौनभङ्गः कृतः
आसीत् । अतः वेतालः ततः अदृश्यः भूत्वा
यथापूर्वं वृक्षस्य शाखाम् अवलम्बितवान् ।

महाभारतकथा भित्तिचित्ररूपेण

महाराष्ट्रे स्थितानि अजन्ता-एल्लोरा-भित्तिपत्राणि तु जगत्प्रसिद्धानि । दक्षिणभारते अपि एतादृशानि एव भित्तिचित्राणि उपलभ्यन्ते सिन्धुतानवसलु, तआवूरु, तिरुनन्दिक्केश इत्यादिषु स्थलेषु । एतानि सर्वाणि स्थानानि तमिलनाडुराज्ये सन्ति ।

दौर्भाग्यं नाम तआवूरुस्थे बृहदीश्वरदेवालये स्थितेभ्यः भित्तिचित्रेभ्यः त्रुते अन्यस्मिन् स्थलद्वये स्थितानि भित्तिचित्राणि प्रतिसंस्कर्तुम् अपि अयोग्यां दशां प्राप्तवन्ति सन्ति । तआवूरुमन्दिरे अपि द्वितीये अट्टे स्थितानां केषाञ्चन भित्तिचित्राणां सार्वजनिकदर्शनं सुरक्षिततां निमित्तीकृत्य निषिद्धम् आसीत् किञ्चित्कालम् ।

भित्तिचित्रेषु जनानाम् आसक्तेः वर्धनाय दक्षिणभारतीयसांस्कृतिककेन्द्रभूते तआवूरुनगरे २५० चतुरस्रपादमिते प्रदेशे स्थितानि महाभारतकथावलम्बीनि २१ भित्तिचित्राणि इदानीं सार्वजनिक-दर्शनाय अनुमतानि सन्ति । तत्रत्ये प्रथमे चित्रे वेदव्यासः महाभारतं कथयन् दृश्यते, गणपतिश्च लिखन् दृश्यते । अन्तिमं चित्रं तु महाभारतयुद्धे अष्टादशे दिने जातं दुर्योधनस्य अवसाननिरूपयति । चित्ररचनायै ये वर्णाः उपयुक्ताः ते पर्णैः, पुष्पैः, फलैः,

वृक्षत्वग्भिः, शिलाचूर्णैः च निर्मिताः आसन् । केरलीयेन केनचित् परिवारेण एतानि चित्राणि निर्मितानि । एवं हि श्रूयते यत् पिता सामान्यवर्णेन चित्रस्य स्थूलरूपं रचयति स्म, पुत्रः रेखाणां परिष्कारं कृत्वा अन्तिमं रूपं कल्पयति स्म, माता च तानि चित्राणि वर्णैः विभूषयति स्म इति ।

अयूवे रत्नानि

पूर्वं कश्चन राजा आसीत् । हस्तगतस्य भाग्यस्य उपयोगं जनाः कथं कुर्वन्ति इति ज्ञातुं महत् कुतूहलं तस्य । कदाचित् सः प्रासादपाचकम् अवदत् यत् उत्तमम् अपूपद्वयं सज्जीक्रियताम् इति । पाचकेन अपूपद्वयं सज्जीकृतम् । तत्र एकः सामान्यः इव दृश्यते स्म । अपरः बृहत् स्फीतः च । तस्य अन्तः कानिचन रत्नानि अपि स्थापितानि आसन् ।

कश्चन आस्थानिकः प्रतिसप्ताहं दानं करोति स्म । राजा तम् उक्तवान् - “आर्य ! यः योग्यः इति भासते तस्मै एतं विशिष्टम् अपूपं ददातु । अन्यम् अपूपं यस्मैयस्मैचित् वा भवान् दातुम् अर्हति” इति ।

दानदिने प्रातः उभौ आस्थानिकस्य

समीपम् आगतवन्तौ । तयोः अन्यतरः दीर्घ-श्मश्रुकः, विशिष्टं युतकं धृतवान् च आसीत् । दर्शनात् एव भासते स्म यत् एषः कश्चन साधुः इति । अपरः आसीत् सामान्यः याचकः । तस्मै साधवे आस्थानिकः रत्नमयम् अपूपं दत्तवान् । सामान्याय याचकाय अपरम् अपूपं दत्तवान् सः ।

अग्रे किं प्रवर्तेत इति ज्ञातुम् इच्छन् राजा भवनस्य ऊर्ध्वभागे स्थित्वा सर्वं परिशीलयन् आसीत् । रत्नमयम् अपूपं प्राप्तवान् साधुजनः अपूपस्य भारं सकृत् परीक्षितवान् । एषः अपूपः सम्यक् पक्वः न स्यात् इति भावः तस्य मनसि आगतः । अतः सः सामान्यं याचकम् अवदत् - “मित्र ! एषः अपूपः भारयुक्तः इव दृश्यते । अहं तु इदानीं बुभुक्षितः नास्मि । किं भवान् एतं स्वीकृत्य भवद्वस्तस्थम् अल्प-भारोपेतं मह्यं दद्यात् ?” इति ।

सामान्यः याचकः एतत् अङ्गीकृतवान् । ततः सः स्वस्य हस्ते स्थितं तस्मै साधवे दत्त्वा साधुना दत्तं स्वीकृत्य ततः निर्गतवान् ।

सामान्याय याचकाय भारयुतम् अपूपं दत्तवतः साधोः मुखे मन्दहासः विलसति स्म । “अर्घ्यपक्वम् अपूपम् एतस्मै यच्छता मया महत् कौशलं प्रदर्शितम्” इति चिन्तयन् सः अपि आनन्देन ततः निर्गतवान् ।

एतत् दृष्ट्वा राजा अचिन्तयत् - “भगवतः सङ्कल्पः विचित्रः । एतस्य धनिकत्वं न इच्छति

देवः । अतः एव सः रत्नमयम् अपूपम्
एतद्धस्तगतं कर्तुं न इष्टवान्' इति ।

अग्रे किं प्रवर्तेत इत्यपि ज्ञातव्यम् इति राजा
अचिन्तयत् । अतः सः उभौ गुप्तचरौ
आज्ञापितवान् - "भवद्भ्याम् एतौ अनु-
सरणीयौ । अपूपं नीत्वा किं कुरुतः इति
ज्ञात्वा अहं वक्तव्यः" इति ।

गुप्तचरौ सायं प्रत्यागत्य राजानं प्रवृत्तं सर्वं
निवेदितवन्तौ । सः साधुः प्रासादात् निर्गत्य
कुटीरं गतवान् । तत्र तेन युतकम् अपनीतम् ।
श्मश्रु अपि अपनीतम् ! ये आहारपदार्थाः
सद्गृहीताः ते तेन खादिताः । अनन्तरं
यथापूर्वं श्मश्रु मुखे धृत्वा युतकं च धृत्वा
भिक्षायाचनाय सः पुनरपि ततः निर्गतवान् ।

अपरः सामान्यः याचकः स्वस्य कुटीरं
गत्वा अपूपं कर्तितवान् । तस्य अन्तः तेन
रत्नानि प्राप्तानि । तानि दृष्ट्वा तस्य पत्नी महता
सन्तोषेण अवदत् - "एतेन अहं सुवर्णहारं
कारयिष्यामि" इति ।

तदा सः याचकः पत्नीम् अवदत् -
"पुण्यात्मा आस्थानिकः एतत् कस्मैचित्
साधवे दत्तवान् । सः मह्यं दत्तवान् । एतत् मम
निष्कपटतायाः परीक्षार्थम् एव मया प्राप्तम्
अस्ति । यः दत्तवान् सः आस्थानिकः
प्रमादवशात् एतत् न दत्तवान् खलु इति आदौ
मया ज्ञातव्यम् । कदाचित् चोरः तस्य गृहात्
रत्नानि चोरयित्वा अपूपे गोपितवान् स्यात्
अपि । चोरः तत् स्वगृहं नेतुं प्रायः योजनां
कृतवान् स्यात्, तदेव कथमपि मया प्राप्तं
स्यात् अपि । अथवा आस्थानिकः जानन् एव
साधवे एतत् दत्तवान् स्यात् । तदा तु एतत् तेन
साधुना एव प्राप्तव्यम् । अथवा, एतत्

मदीयम् एव स्यात् चेदपि एतस्य भागशः
उपयोगे एव मम अधिकारः । अर्हेभ्यः प्रति-
वेशिभ्यः अपि एतस्य कश्चन भागः मया
दातव्यः" इति ।

ततः अचिरात् एव सः सामान्यः याचकः
आस्थानिकसमीपम् आगतः । राजा तं स्व-
समीपम् आनाय - 'एतानि रत्नानि भवान्
एव स्वीकरोतु' इति उक्त्वा तस्य निष्कपटता-
निमित्तं पारितोषिकम् अपि दत्तवान् सः ।

"यः साधुः इव व्यवहृतवान् सः दुष्टः
यथायोग्यं दण्डयिष्यते मया । मया तु अद्य
उत्तमः पाठः पठितः । यदि प्रथमचिन्तनमात्रे
मया विश्वसितं स्यात् तर्हि मया सत्यम् अवगतं
न अभविष्यत् एव" इति आस्थानिकान्
उद्दिश्य अवदत् राजा ।

मूकजीविनः साक्ष्यम्

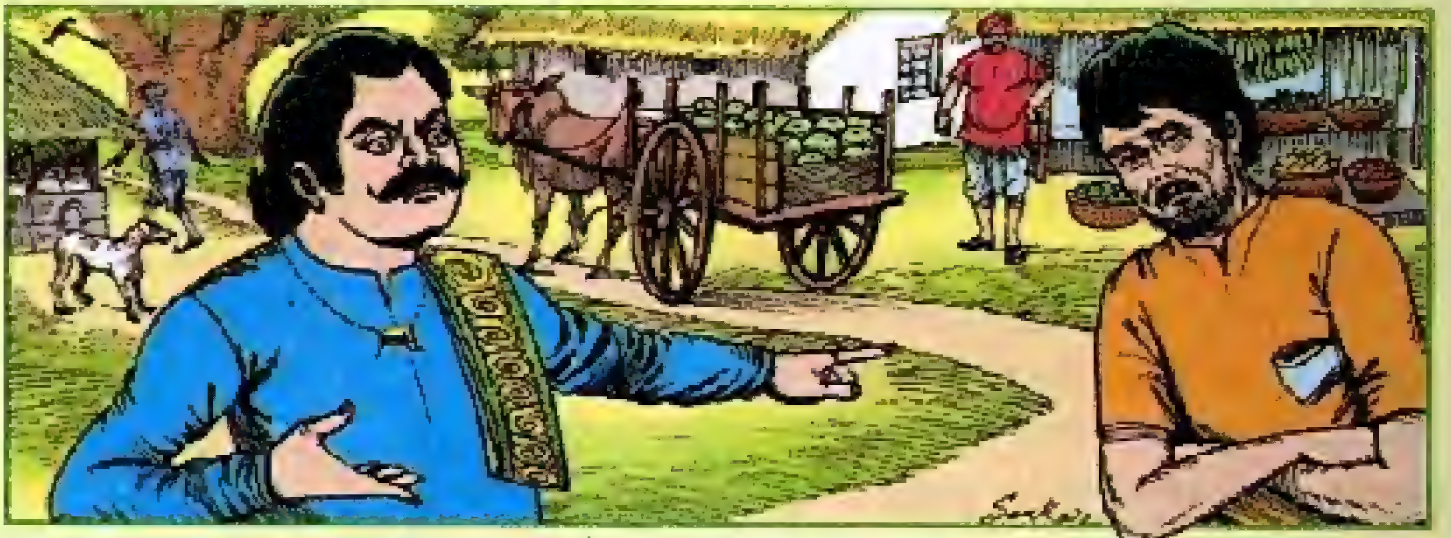
सु धामपुरे भीमः नाम कश्चन कृषिकः वसति स्म । सः स्वस्य क्षेत्रे कूष्माण्डलताः आरोपितवान् आसीत् । कूष्माण्डाः यदा प्रवर्धन्ते तदा तान् कुशलपुरं नीत्वा विक्रीणीते स्म सः । कदाचित् सः क्षेत्ररक्षकं कलेशम् अवदत् - “अद्य अहं मम बन्धोः दर्शनाय नगरान्तरं गच्छन् अस्मि । मासानन्तरम् एव प्रत्यागमनं भवेत् । अतः क्षेत्ररक्षणं जागरूकतया करोतु” इति ।

भीमस्य निर्गमनानन्तरं कलेशः तदा तदा दशद्वादश कूष्माण्डान् स्वस्य वृषभशकटे आरोप्य पुत्रस्य द्वारा नगरे विक्रयणं कारयति स्म ।

मासानन्तरं भीमः प्रत्यागतः । क्षेत्रदर्शनात् एव तेन अवगतं यत् क्षेत्रे कूष्माण्डफलेषु न्यूनता दृश्यते इति । कलेशेन एव एतत् चौर्यं कृतम् इति निर्णीतं तेन । चौर्यस्य अभिज्ञानाय तेन कश्चन उपायः चिन्तितः ।

अनन्तरदिने सः कलेशम् अवदत् - “श्वः प्रातः एव भवान् भवदीयं वृषभशकटं मम गृहं प्रति प्रेषयतु । कूष्माण्डाः नगरं प्रति प्रेषणीयाः सन्ति” इति । अनन्तरदिने कलेशः शकटम् आनीतवान् । पञ्चविंशतिं कूष्माण्डान् शकटे आरोप्य भीमः कलेशम् अवदत् - “मम आरोग्यं सम्यक् नास्ति । मार्गः अपि असमीचीनः । अतः शकटः मन्दगत्या गच्छतु” इति । कलेशः एतत् अङ्गीकृत्य मन्दगत्या शकटम् अचालयत् । नगरे कस्यचित् आपणस्य पुरतः शकटः स्थगितः । आपणिकः कलेशम् अवदत् - “पूर्वं भवता दशद्वादश एव कूष्माण्डाः आनीयन्ते स्म । अद्य कथम् अधिकतया आनीताः ?” इति ।

एतस्मात् कलेशस्य चौर्यम् अभिज्ञातम् अवदत् । भीमः तम् अवदत् - “सर्वदा यत्र गम्यते तत् स्थलं प्रति एव शकटं नयतः वृषभौ । मूकजीविनां साक्ष्यं कदापि अवितथं न भवति । चोरः भवान् इदानीम् एव उद्योगात् निष्कासितः अस्ति मया” इति ।

भगवतः अस्तित्वम्

ना मदेवस्य गुरुकुले यावन्तः छात्राः पठन्ति तेषु चैतन्यः एव महाबुद्धिमान् । सर्वेषु विषयेषु गभीरं ज्ञानं सम्पादितवान् आसीत् सः । तस्य बुद्धिमत्तां दृष्ट्वा नामदेवः नितरां सन्तुष्टः आसीत् । स्वस्य समग्रं ज्ञानं शिष्यं बोधितवान् सः ।

चैतन्यः अष्टादशवर्षीयः जातः । तावता गुरुकुले यद्यत् अध्येतव्यं तत्सर्वम् अधीतवान् आसीत् सः । अतः कदाचित् गुरुः नामदेवः तम् अवदत् - “वत्स ! भवतः अध्ययनं समाप्तम् अस्ति । भवान् विनयशीलः विद्यासम्पन्नः च जातः अस्ति । अतः भवान् गृहं प्रतिगत्य मातापित्रोः सेवां कर्तुम् अर्हति । भगवान् सुखशान्त्यादिभिः भवन्तम् अनुगृह्णातु” इति ।

चैतन्यः विनयेन आचार्यं प्रणम्य अवदत् - “गुरुवर्य ! भवता सर्वाः विद्याः बोधिताः । किन्तु भवान् स्वस्य कथनस्य अन्ते यं भगवन्तम् उल्लिखितवान् सः तु मया न दृष्टः । यः भगवान्

मया क्वापि न दृश्यते सः मां कथं वा अनुगृहीतुम् अर्हेत् ?” इति ।

चैतन्यः प्रत्यक्षप्रमाणवादी आसीत् । यत् प्रत्यक्षप्रमाणेन न निरूपितं भवति तत्र न विश्वसिति स्म सः ।

शिष्यस्य कथनं श्रुत्वा नामदेवः क्षणकालं विचिन्त्य अवदत् - “चैतन्य ! भवतः प्रश्नस्य उत्तरं कालान्तरे दास्यते मया । इदानीम् एकं कार्यं करणीयं भवता । उत्तरस्यां दिशि स्थितम् अरण्यं अतिक्रान्तं चेत् सुशान्तनामकं नगरं प्राप्यते । ततः क्रोशमिते दूरे भवानीपुरं नाम ग्रामः अस्ति । तत्र मम भ्राता निवसति । किं भवान् तत्र गत्वा कुशलवार्तां ज्ञात्वा आगन्तुं शक्नुयात् ?” इति ।

“अस्तु” इति उक्त्वा चैतन्यः अनन्तरदिने एव भवानीपुरं प्रति प्रस्थितवान् । दिनद्वयस्य प्रयाणाय अपेक्षितं पाथेयं सज्जीकृत्य तस्मै दत्तवती गुरुपत्नी ।

ततः प्रस्थितः चैतन्यः वेगेन पदानि

इति ।

“इदानीं यत् पर्णं भवतः हस्ते अस्ति तत् कस्य रोगस्य निवारणाय भवेत् ?” इति अपृच्छत् चैतन्यः ।

“विषहरम् एतत् । सर्पदंशनावसरे एतस्य विशेषोपयोगः भवितुम् अर्हति । यः सर्पेण दष्टः भवति तस्य मुखे एतस्य रसः स्थापितः चेत् क्षणाभ्यन्तरे विषप्रभावः अपगच्छति । यदि इच्छा तर्हि भवान् एतत् स्वसमीपे स्थापयतु । भवान् अरण्ये अटति । अतः कदाचित् एतस्य आवश्यकता भवेत् अपि” इति अवदत् सः अन्धः वृद्धः ।

चैतन्यः तां लतां वस्त्रस्य अन्तः स्थापयित्वा अपृच्छत् - “किं समीपे कुत्रापि जलं प्राप्येत ?” इति ।

“समीपे एव कश्चन कूपः अस्ति । अन्वेषणात् सः प्राप्यते” इति अवदत् सः अन्धः वृद्धः ।

चैतन्यः इतस्ततः अटन् कूपस्य अन्वेषणम् अकरोत् । ततः अनतिदूरे वटवृक्षस्य पार्श्वे तेन कश्चन कूपः दृष्टः । सः जलं पीत्वा भोजनं समाप्य वृक्षस्य अधः शयनं कृतवान् । शरीरस्य उपरि कस्यचित् वस्तुनः पतनात् सः जागरितः जातः । कश्चन शशः धावन् दृष्टः तेन । तावता वृक्षस्य काचित् शाखा सशब्दं पतिता । दैववशात् ततः अपसर्तुं शक्तः चैतन्यः व्रणितः न जातः । यदि शशः तदुपरि गतवान् न स्यात्, यदि च तेन जागरणं प्राप्तं न स्यात् तर्हि प्रायः तदुपरि शाखा पतिता एव स्यात्, प्राणापायश्च अभविष्यत् ।

चैतन्यः ततः अग्रे प्रस्थितवान् । अरण्यम्

स्थापयन् मध्याह्नाभ्यन्तरे अरण्यं प्रविष्टवान् । तावता पिपासा प्राप्ता तेन । अतः सः जलस्य अन्वेषणाय उद्युक्तः । तावता तेन कश्चन अन्धः वृद्धः दृष्टः, यश्च वृक्षगुल्मलतादीनां पर्णानि हस्तेन स्पृशन्, गन्धं च जिघ्रन् तानि सङ्गृह्णन् आसीत् ।

चैतन्यः तस्य समीपं गत्वा अपृच्छत् - “आर्य ! किम् अत्र अन्विष्यते भवता ?” इति ।

तदा सः वृद्धः अवदत् - “न किमपि अन्विष्यते । यदि किमपि नष्टं चेदेव खलु अन्वेषणस्य प्रसक्तिः ? अहं समीपे एव स्थिते वनजनवसतौ वसामि । जनाः माम् ‘औषध-तातः’ इति निर्दिशन्ति । औषधीयसस्यानि स्पर्शेन अभिज्ञाय घ्राणेन परीक्ष्य पर्णानि सङ्गृह्णामि । अहं तु जन्मना अन्धः अस्मि”

अतिक्रम्य तेन कश्चन ग्रामः प्राप्तः । तत्र कश्चन दरिद्रः तेन दृष्टः । तेन निर्धनेन सह तदीया पत्नी, पुत्रः च आस्ताम् । ते नितरां बुभुक्षिताः आसन् । आहारार्थं ते भिक्षां याचन्ते स्म ।

चैतन्यः आत्मनः समीपे स्थितम् आहारं तेभ्यः दत्त्वा अग्रे गतवान् । यावत् तेन नगरं प्राप्तं तावता अन्धकारः प्रसृतः आसीत् । अतः तेन धर्मशालायां वासः कृतः । मध्यरात्रे कश्चित् कोलाहलं श्रुत्वा सः उत्थितवान् । धर्मशालावासी कश्चित् फेनम् उद्धमन् उत्तपन् आसीत् । कश्चन घोरः सर्पः ततः निर्गच्छन् अपि दृष्टः ।

चैतन्यः झटिति अवगतवान् यत् सः विषसर्पः एव धर्मशालावासिनम् अदशत् इति । सः झटिति स्वसमीपे स्थितां लतां निष्पीड्य ततः रसं निष्पाद्य तं रसं सर्पदंशं प्राप्तवतः मुखे स्थापितवान् । तस्मात् तदीयस्य

शरीरस्य नीलवर्णता अपगता । शरीरं सहजं वर्णं प्राप्नोत् ।

सः सर्पदंशं प्राप्तवान् जनः न अन्यः, अपि तु तस्य देशस्य महामन्त्री एव । जनानां स्थितेः अवगमनाय वेषान्तरधारी सन् सः देशे सर्वत्र अटति स्म । तदवसरे एव एषा घटना घटिता ।

महामन्त्री चैतन्यस्य प्रशंसां बहुधा कुर्वन् अवदत् - “भवता मम प्राणाः रक्षिताः । भवतः ऋणात् मुक्तिः तु सुदुर्लभा । तथापि अल्पः उपकारः कर्तुं शक्यः मया । राजास्थाने उद्योगं दापयितुं शक्नोमि अहम् । किम् एतत् इच्छते भवता ?” इति ।

चैतन्यः मन्त्रिणे कृतज्ञतां समर्प्य - “अहं कस्यचित् विशेषकार्यस्य निमित्तं प्रस्थितः अस्मि । अतः इदानीं किमपि वक्तुं न अर्हामि । कालान्तरे भवन्तं दृष्ट्वा मम अभिप्रायं

वक्ष्यामि” इति उक्त्वा सुशान्तनगरात् निर्गत्य भवानीपुरं प्रति गत्वा गुरुवर्यस्य अनुजस्य कुशलवार्तां प्राप्य ततः प्रतिगतवान् ।

सूर्यास्तसमये तेन गुरुकुलं प्रत्यागतम् । गुरुं प्रवृत्तं सर्वम् उक्तवान् सः । सर्वं श्रुत्वा गुरुः हसन् अवदत् - “वत्स ! चैतन्य ! भवान् भगवतः अस्तित्वस्य विषये मां पृष्ठवान् आसीत् खलु ? मम हस्तक्षेपं विनैव भवता स्वयं भगवान् दृष्टः अस्ति” इति ।

“भगवान् कुत्र दृष्टः मया ? सः कुत्रापि न दृष्टः एव खलु मया !” इति साक्षर्यम् अवदत् चैतन्यः ।

तदा नामदेवः हसन् अवदत् - “भगवान् अत्र तत्र सर्वत्र सर्वदा दृश्यते । नामरूपातीतः सः अपि असङ्ख्यैः रूपैः दृश्यते । तस्य सर्वव्यापिनः अभिज्ञानाय विज्ञता आवश्यकी” इति ।

गुरोः वचनस्य आशयः न गृहीतः चैतन्येन । अतः सः आश्चर्येण गुरोः मुखम् अपश्यत् ।

तदा नामदेवः पुनः अवदत् - “वत्स ! यः अन्यः वृद्धः भवते विषहारिणीं लतां

दत्तवान् सः भगवान् एव । अरण्ये अपि कूपस्य निर्माणं यः कारितवान् सोऽपि भगवान् एव । यः शशः भवतः प्राणानां रक्षणे साहाय्यम् अकरोत् सोऽपि दैवांशसम्भूतः एव । सर्पदंशनात् अपायस्थितिं गतवतः मन्त्रिणः रक्षणं कृतवान् भवान् । अतः भवति अपि भगवदंशः अस्ति । एवं भगवान् नानाकारः । सः कदा केन रूपेण कस्य पुरतः प्रत्यक्षः भवति इति केनापि वक्तुं न शक्यते । भवतः पुरतः अपि सः भगवान् विविधैः रूपैः प्रत्यक्षः जातः । तत् सर्वं दृष्ट्वा अपि भवान् मां पृच्छति खलु - मया भगवान् कुत्र दृष्टः इति । नितराम् आश्चर्यकरम् एतत्” इति ।

गुरोः वचनं श्रुतवति चैतन्ये ज्ञानम् उदितम् । ‘यस्मिन् दयाकरुणादयः भवन्ति तस्य हृदये भगवान् निवसति’ इति अवगच्छन् सः गुरुं नमस्कृतवान् ।

एतदनन्तरं गुरोः अनुज्ञां प्राप्य गृहं गतः सः मातापितृभ्यां सह सुशान्तनगरं गत्वा मन्त्रिणा मिलितवान् । मन्त्रिणः साहाय्येन तेन राजास्थाने उत्तमः उद्योगः प्राप्तः ।

वार्ताविशेषः

गान्धिवर्यस्य
परिगणनं
विश्वनायकत्वेन

म हात्मा गान्धिः मदर्थेरेसा च 'ब्रिटिश रेडक्रास् सोसैटी' नामिकया संस्थया कृते गतेषु षष्ठ्यां वर्षेषु जातानां विश्वनायकानां चयनरूपे सर्वेक्षणे स्थानं प्राप्तवन्तौ स्तः । एतस्मिन् सर्वेक्षणे २००० ब्रिटिशजनाः भागम् ऊढवन्तः आसन् । दक्षिणाफ्रिकीयः नायकः नेल्सन् मण्डेलः प्रथमत्वेन चितः तैः ।

दिवं गता राज्ञी डयाना द्वितीयं स्थानम् आप्तवती । गायकः बाब्गल् डफ् तृतीयं स्थानम् अवाप्नोत् । गान्धिवर्यः, थेरेसा च चतुर्थं पञ्चमं च स्थानं प्राप्तवन्तौ ।

एतस्य पठनं न लीलाविषयः

अ मेरिकादेशे सियाटलनगरे भूतानदेशीयं १३० टन् भारयुतं विशालभोजनपीठाकारकं पुस्तकं १०,००० अमेरिकनडालरैः विक्रीतं जातम् । गिन्नीस्-पुस्तकं वदति यत् जगति स्थितम् अतिबृहत् पुस्तकम् एतत् एव इति । भूताननगरे शैक्षणिककार्याणां विकासाय एतस्य विक्रयणं कृतम् । तस्य पुस्तकस्य नाम अस्ति - 'ए विषुवल् ओडेस्सी एक्रोस् दि लास्ट हिमालयन् किङ्गडम्' इति । अत्र यानि भावचित्राणि सन्ति तानि प्रायः विरललभ्यानि ।

वाचकानां कृते कथास्पर्धा

चिता कथापूर्तिः अर्हति रु. २५०/- पारितोषिकत्वेन

अथस्तनकथा पठ्यताम् -

शङ्करः अर्जुनसिंहस्य प्रासादे प्रमुखपाचकः ।
कदाचित् राज्ञी वार्तां प्रेषितवती - "अद्य मम भ्राता
आगतः अस्ति । सः राजा सह भुङ्क्ते" इति ।
"अहं राजमात्राय पाकं करोमि, न अन्यस्मै" इति
अवदत् शङ्करः । राज्ञी एतम् अंशं राजानं न्यवेदयत् ।
राजा शङ्करम् अपृच्छत् - "किं भवता एवम् उक्तम् ?"
"आं महाराज । मया तथा उक्तम् इति तु सत्यम् ।
मया भवदर्थम् एव पाकः क्रियते, न अन्यस्य निमित्तम्"
इति अवदत् शङ्करः ।

"एवम् । अहं यदि शतं रजतनाणकानि अधिकतया
दद्यां तर्हि किं भवान् मम श्यालाय अपि पाकं कुर्यात् ?" इति अपृच्छत् राजा ।

सः प्रधानपाचकः शङ्करः एतस्य किम् उत्तरं दत्तवान् स्यात् इति वदन्तु, अधोनिर्दिष्टान् अंशान्
मनसि स्थापयन्तः ।

- किं सः पाचकः अधिकवेतनप्राप्त्युद्देशेन तथा उक्तवान् ?
- किं सः पाचकः स्वस्य कथनस्य परिवर्तनं न अङ्गीकृतवान् ?
- अन्येषां निमित्तम् अपि पाकः करणीयः इति किं राज्ञा आदेशः कृतः ?

स्वस्य अभिप्रायं १००-१५० शब्दैः लिखित्वा पिहितपत्रस्य उपरि 'Story contest' इति
लिखित्वा अथस्तनेन प्रवेशपत्रेण सह प्रेष्यताम् -

अन्तिमः दिनाङ्कः ३१, अक्टोबर् - २००४

नाम ----- वयः ----- जन्मदिनाङ्कः -----
विद्यालयः ----- कक्षा -----
गृहसङ्केतः -----

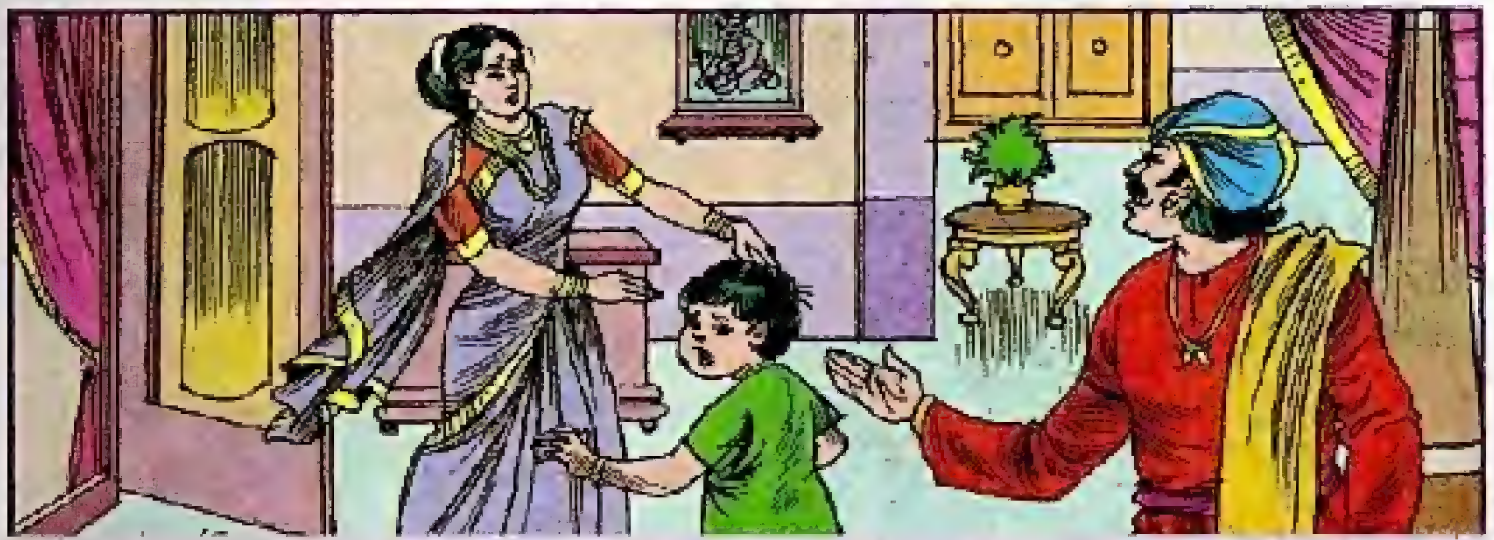
----- Pincode -----

पोषकस्य हस्ताक्षरम्

भाग्यहीतुः हस्ताक्षरम्

CHANDAMAMA INDIA LIMITED

82, Defence Officers Colony, Ekkatuthangal, Chennai - 600 097

दयालुता

पुष्पपुरनामके ग्रामे पुरुषोत्तमो नाम कश्चन वणिक् निवसति स्म । तस्य पुत्रस्य नाम मुरारिः इति । मुरारिः परमदयालुः । सः तरुणः जातः अस्ति इदानीम् ।

कदाचित् सः क्रीडितुं गतः । तदवसरे तस्य मित्रस्य युतकं छिन्नं जातम् । तत् मित्रं निर्धनम् आसीत् । 'मम एकमात्रं युतकम् अपि छिन्नम् इत्यतः कथम् अहं गृहं गच्छानि ?' इति वदता उच्चैः रोदनं कृतं तेन । अतः दयालुः मुरारिः स्वस्य युतकम् अपनीय तस्मै दत्त्वा विना युतकम् एव गृहम् आगतवान् ।

एतत् ज्ञातवान् पुरुषोत्तमः पुत्रं सम्यक् तर्जयित्वा अवदत् - 'वणिजि एतादृशः दयागुणः सर्वथा न शोभते । भवता अग्रे वाणिज्यवृत्तिः आश्रीयते एव । अतः स्वस्य स्वभावं परिवर्तनीयं भवता' इति ।

तदा पुरुषोत्तमस्य पत्नी अवदत् - 'किम् एतादृशेन तर्जनेन ? वणिजि करुणागुणस्य

आधिक्यं न शोभते इति तु सत्यम् । किन्तु तर्जनेन स्वभावः न परिवर्तते । तदर्थं योग्यस्य गुरोः समीपम् एतं नयतु । सः एतस्मिन् विवेकं जागरयितुं प्रयासं कुर्यात्' इति ।

पुरुषोत्तमः पत्न्याः वचनं युक्तम् अमन्यत । अतः सः पुत्रेण सह पण्डितस्य सुशर्मणः गृहं गतवान् । मुरारेः स्वभावविषये सर्वम् उक्त्वा पुरुषोत्तमः अवदत् - 'पञ्चतन्त्रे विष्णुशर्मा राजकुमारेषु यथा विवेकं जागरितवान् तथा भवता अपि मम पुत्रे विवेकः जागरणीयः । तेन वृत्त्यन्तरं तु करणीयं नास्ति । वाणिज्यवृत्तेः अनुसरणेन एव तस्य जीवनं सुखमयं भवितुम् अर्हति । तत्र एतदीयः दयागुणः एव बाधकः अस्ति' इति ।

तदा सुशर्मा मन्दहासपूर्वकम् अवदत् - 'पुरुषोत्तमवर्य ! दया कश्चन उत्तमः गुणः । सर्वेषु मानवेषु सः भवेत् अपि । किन्तु सा दया स्थाने भवेत्, न तु अस्थाने । अचिरात् एव अहम् एतं विवेकिनं करिष्यामि । भवान्

चिन्तां मा करोतु" इति ।

तस्मात् दिनात् मुरारिः प्रतिदिनं सुशर्मणः गृहम् आगत्य विद्याभ्यासम् आरब्धवान् । कदाचित् सुशर्मा मुरारिम् उक्तवान् - "वत्स ! महत्या श्रद्धया भवान् विद्याभ्यासं यत् करोति तेन अहं सन्तुष्टोऽस्मि । भवान् सुकोमल-हृदयः । दयाकरुणादयः भवति आधिक्येन सन्ति । यस्मिन् दया प्रदर्शयितुम् इष्यते तस्य पात्रता आदौ परीक्षणीया । भाविनि काले भवान् पितुः वाणिज्यम् अनुवर्तयिष्यति । वाणिज्ये कौशलवाक्चातुर्यादयः एव प्रमुखाः भवन्ति । दया न वाणिज्यवर्धिका । अतः वाणिज्यस्य हानिः यथा न स्यात् तथा दया दर्शनीया भवता । अन्यथा भवान् जीवने कष्टम् अनुभवेत्" इति ।

तदा मुरारिः अवदत् - "गुरुवर्य !

वाणिज्यं मम कुलवृत्तिः । दया मम जन्मजातः गुणः । एतयोः उभयोः अपि सामञ्जस्यं जीवने कथं कल्पनीयम् इति सर्वथा न अवगतं मया" इति ।

"स्वानुभवः एव तत् ज्ञापयति । तदस्तु, एषु दिनेषु वरदाचार्यः मह्यम् औषधं ददाति । भवान् तस्य गृहं गत्वा औषधम् आनयतु । कुतः आगतम् इति उक्तं चेत् सः औषधं ददाति" इति ।

मुरारिः वरदाचार्यस्य गृहं गत्वा आगमन-कारणम् उक्तवान् । तदा वैद्यः अवदत् - "औषधसज्जीकरणाय घण्टात्मकः कालः आवश्यकः भवेत् । सर्वेषां रोगिणां निर्गमनस्य अनन्तरम् अहं भवते औषधं ददामि" इति ।

चिकित्सार्थम् आगतान् रोगिणः उद्दिश्य वरदाचार्यः अवदत् - "कश्चन पद्भुः मूल-लतादिसङ्ग्रहणे मम साहाय्यं करोति । तस्य पिता नितराम् अस्वस्थः अस्ति । तस्य चिकित्सार्थं सुवर्णरेणुमिश्रितम् औषधं सज्जी-करणीयम् । महान् व्ययः भवति तस्य । यावत् मया दातुं शक्येत तावत् अहं ददामि । दयालवः भवन्तः अपि यथाशक्ति धनं दातुम् अर्हन्ति । सः पद्भुः बहिः स्थितः अस्ति" इति ।

एतत् श्रुतवत्तः मुरारेः हृदयं नितरां दयापूर्णं जातम् । सः बहिः गत्वा अपश्यत् । तत्र कश्चन सुदृढः पुरुषः दण्डसाहाय्येन स्थितः आसीत् ।

सर्वेषां रोगिणां निर्गमनस्य अनन्तरं मुरारिः वरदाचार्यस्य समीपं गत्वा अवदत् - "मम पिता गुरुश्च वदतः यत् दया न उचिता इति ।

किन्तु मम तु भाति यत् तयोः कथनं न युक्तम्
इति । एतस्मै पद्भवे दातुं मम समीपे धनं
नास्ति । अतः अहं मम अङ्गुली स्थितं
सुवर्णाङ्गुलीयकम् एव दास्यामि । तस्यैव
उपयोगेन औषधं निर्मातुं भवान्” इति ।

तदा वरदाचार्यः उच्चैः हसन् बहिः दृष्टिं
प्रसार्य ‘वीरभद्र !’ इति आह्वयत् ।

एतत् श्रुत्वा बहिः स्थितः जनः दण्डं क्षिप्त्वा
वेगेन अन्तः आगच्छत् । एतत् दृष्ट्वा मुरारिः
नितराम् आश्चर्यान्वितः जातः ।

तदा वरदाचार्यः तस्य स्कन्धे हस्तं स्थापयन्
अवदत् - “मया एव एषा व्यवस्था कारिता
आसीत् । इदानीं भवता ज्ञातं स्यात् यत्
दयागुणस्य दुरुपयोगः कथं स्वीकरिष्यते लोके
इति । एतत् अङ्गुलीयकं पित्रा प्रीतिपूर्वकं दत्तम्
आसीत् । तदेव भवान् अन्यस्मै अपात्राय
दातुम् उद्यतः आसीत्” इति ।

अङ्गीकारपूर्वकं शिरः इतस्ततः चालितवान्
मुरारिः । तदा वरदाचार्यः पुनः अवदत् -
“औषधदानं मम वृत्तिधर्मः । एतत् अहं
सम्यक् पालयामि । किन्तु कदाचित् असत्य-
मिश्रितः व्यवहारः अपि मया करणीयः

भवति । भवतः गुरोः मातुः चिकित्सा एव
अत्र उदाहरणम् । सा तु वृद्धा । वार्धक्य-
कारणतः शरीरदौर्बल्यं सहजम् । तत् शरीर-
दौर्बल्यं सा अस्वास्थ्यं मन्यते । अतः
शक्तिवर्धकम् औषधं दत्त्वा अहं वदामि यत्
एतत् अपूर्वम् औषधम्, एतस्य सेवनात् सर्वं
सम्यक् भविष्यति इति । एतस्य श्रवणात् सा
सन्तुष्टा भविष्यति । वाणिज्यम् अपि एतादृशम्
एव । तस्यापि कानिचन रहस्यानि भवन्ति ।
तानि ज्ञातव्यानि भवता । कः दयार्हः, कश्च
कपटः इति ज्ञात्वा एव भवता दया प्रदर्शनीया”
इति ।

मुरारिः औषधम् आनीय गुरुवे दत्त्वा
अवदत् - “गुरुवर्य ! दयागुणस्य उपयोगः
विना चिन्तनं न करणीयः इति इदानीं ज्ञातम्
अस्ति मया । सत्पात्रे एव दया शोभते । के
वञ्चकाः, के च दयार्हाः इति विवेकः जीवने
अवश्यं स्यात्” इति ।

मुरारौ जातं परिवर्तनं दृष्टवतः सुशर्मणः
महान् सन्तोषः जातः । ‘मम प्रयासः सफलः
जातः । वणिक् पुरुषोत्तमः निश्चयेन अस्ति
भाग्यवान्’ इति अचिन्तयत् सः ।

महाराष्ट्रीया जानपदकथा

शनिवासरे अवकृपा अनुग्रहश्च

पूर्व कश्चन निर्धनः कृषिकः आसीत् । तस्य त्रयः पुत्राः । तान् महत्या प्रीत्या पोषितवान् सः । पुत्राः अपि पितरि विशेषतः स्निह्यन्ति स्म । ते कृषिकार्ये पितुः साहाय्यं कुर्वन्ति स्म । यदा ते प्राप्तवयस्काः जाताः तदा कृषिकः तेषां विवाहं निर्वर्तितवान् । स्नुषाणाम् आगमनस्य अनन्तरं निश्चितं यत् प्रतिदिनम् एका स्नुषा गृहे तिष्ठन्ती गृहकार्यादीनि निर्वहन्ती पाकं कुर्यात्, अन्ये उभे कृषिक्षेत्रं गच्छेताम् इति ।

कस्मिंश्चित् शनिवासरे कनिष्ठा स्नुषा गृहे

आसीत् । यदा पाककार्यम् आरब्धं तदा कश्चन ध्वनिः तया श्रुतः । सा द्वारम् उद्घाट्य दृष्टवती । द्वारे अल्पवस्त्रः कश्चन याचकः स्थितः आसीत् । सः अवदत् - "समग्रे शरीरे कण्डूयनं मम । अतः किं भवती मह्यं किञ्चित् तैलं दद्यात्, येन अहं सतैलस्नानं कुर्याम् ?" इति ।

स्नुषा अन्तः गत्वा किञ्चित् तैलम् आनीय तस्य हस्ते स्थापितवती । याचकः तेन तैलेन शरीरं लिप्तवान् । "गृहपाश्वरे एव कश्चन कासारः अस्ति । भवान् स्नात्वा आगच्छतु । अहं भोजनं ददामि" इति अवदत् स्नुषा ।

याचकः स्नानार्थं ततः गतवान् । प्रत्यागमनसमये तेन विशालैः पर्णैः एकं भोजनपात्रं निर्माय आनीतम् । स्नुषा तत्र अन्नादिकं परिवेषितवती ।

"मया इतः पूर्वम् एतादृशं स्वादु भोजनं न कृतम् आसीत्" इति वदन् सः स्नुषायाः पाकस्य प्रशंसां कृतवान् । भोजनपात्रं च अक्षिप्त्वा छदेः आधारदण्डानां मध्ये स्थापितवान् । स्नुषा एतत् लक्षितवती । किन्तु तद्विषये अधिकम् अवधानम् अदत्त्वा पाके निरता अभवत् सा ।

सायं गृहसदस्याः सर्वे भोजनार्थम् उपविष्टवन्तः । पाकः नितरां स्वादुः आसीत् । सर्वे

कनिष्ठस्नुषायाः प्रशंसां कृतवन्तः ।
कनिष्ठा स्नुषा यद्यपि भिक्षुकस्य आगमनं
स्मृतवती, तथापि किमपि न उक्तवती ।

अनन्तरशनिवासरे द्वितीयस्नुषायाः
पाककार्यम् आसीत् । यावत् पाककार्यम्
आरब्धं तावता तथा अपि द्वारे कोऽपि
शब्दः श्रुतः । सः एव याचकः
उपस्थितः आसीत् । यदा सा द्वारम्
उद्घाटय आगता तदा सः याचकः अवदत्

- “वत्से ! मम शरीरं क्षतग्रस्तं जातम् अस्ति ।
अहं सतैलस्नानं कर्तुम् इच्छामि । अतः कृपया
किञ्चित् तैलं ददातु” इति ।

स्नुषया भिक्षुकस्य शरीरे व्रणाः दृष्टाः ।
सा तं चोरम् अमन्यत । अतः सा तम् उद्दिश्य
क्रोधेन - “भिक्षुकाणां कृते किं तैलं दीयेत ?
तादृशं नास्ति अत्र । इतः निर्गच्छ” इति
उक्त्वा सा अन्तः गतवती ।

याचकः पुनरपि उच्चस्वरेण अयाचत् -
“अहं नितरां बुभुक्षितः अस्मि । आ प्रातः
किमपि न खादितं मया । कृपया एका रोटिका
दीयताम्” इति ।

तदा स्नुषा गृहस्य अन्तः एव स्थित्वा -
“किं भवान् इतोऽपि न निर्गतः ?” इति
वदन्ती वातायनद्वारा मलिनं जलं तदुपरि
क्षिप्तवती ।

“गृहम् आगतस्य याचकस्य विषये किम्
एवं व्यवहियते ? धिक् भवतीम् । अद्य भवती
भोजनं न प्राप्स्यति” इति उक्त्वा ततः निर्गत-
वान् सः याचकः ।

ततः स्नुषा पाककार्ये मग्ना जाता । सायं
सर्वे गृहं प्रत्यागताः । ते भोजनाय उपविष्ट-

वन्तः । स्नुषा परिवेषणाय पात्राणाम् आवरणम्
उत्नीतवती । अहो, आश्चर्यम् ! सर्वाणि
पात्राणि रिक्तानि । केनचित् स्वीकृत्य सर्वं
यदि खाद्येत तर्हि यथा दृश्येत तथा दृश्यते
स्य सर्वम् अपि ।

कृषिकः स्नुषां निन्दितुम् अनिच्छन् अन्यां
स्नुषाम् अवदत् यत् भवती पाके साहाय्यं
करोतु, पुनः पाकः क्रियताम् इति । अपरा
स्नुषा गोधूमपिष्टपात्रम् उद्घाटितवती । तत्र
अल्पम् अपि पिष्टं न दृष्टम् । शाककण्डोले
अपि एकोऽपि शाकः न दृष्टः । तैलपात्रं
सर्वथा रिक्तं दृष्टम् ।

नितरां खिन्नः कृषिकः द्वितीयेन पुत्रेण
सह विपणिं गत्वा गोधूमपिष्टं, शाकान्, तैलं
च क्रीत्वा आनीतवान् । सर्वाभिः सम्भूय पाकः
कृतः । महता विलम्बेन सर्वैः भुक्तम् ।

अनन्तरशनिवासरे ज्येष्ठा स्नुषा गृहे
स्थितवती । यदा पाकः आरब्धः तदा तथा
अपि याचनध्वनिः श्रुतः । सा बहिः आगता ।
सः एव याचकः उपस्थितः आसीत् । सः
ताम् अपि तैलम् अयाचत् ।

पाककार्ये विघ्नः जातः इत्यतः ज्येष्ठा स्नुषा

नितरां कुपिता । 'गते शनिवासरे आगत्य एषः एव सर्वं चोरितवान् स्यात्' इति भावः तस्याः मनसि आगतः । अतः सा - "अये दुष्ट ! गते सप्ताहे भवान् एव खलु पिष्टं, शाकान्, तैलं च अस्मद्गृहतः चोरितवान् ? पुनरपि किं चौर्याय आगतम् ? निर्गच्छतु इतः" इति तं तर्जितवती ।

तदा सः याचकः- "अहं न चोरः । मया किमपि चौर्यं न कृतम् । स्नानाय किञ्चित् तैलं, खादनाय काश्चन रोटिकाः च दीयन्ताम् । भवत्याः सुखं भवतु इति आशीर्वादं करोमि" इति अवदत् ।

"किं भवतः आशीर्वादेन ? भवतः आशीर्वादः अपि मास्तु, अनुग्रहः अपि मास्तु । तूष्णीं निर्गच्छतु भवान्" इति कठोरस्वरेण

उक्त्वा अन्तः गत्वा एकां ताडनशलाकाम् आनीय - "किं मया भवान् इतः बलात् प्रेषणीयः ?" इति क्रोधेन अपृच्छत् ।

"मम प्रार्थना किं भवत्या तिरस्क्रियते ? येषां निमित्तं भवती पचति ते भवत्या कृतं पाकं न प्राप्स्यन्ति अद्य" इति उक्त्वा ततः निर्गतवान् सः याचकः ।

"एषः कश्चन उन्मत्तः मूर्खः" इति स्वगतं वदन्ती सा स्नुषा पाकशालां गत्वा पाकम् आरब्धवती ।

सायं सर्वे आगत्य भोजनार्थम् उपविष्टवन्तः । ज्येष्ठा स्नुषा एकैकशः पात्राणाम् आवरणम् अपनीतवती । एकस्मिन् पात्रे असंख्याः कीटाः दृष्टाः । अपरस्मिन् स्थितः पाकः दुर्गन्धमयः जातः आसीत् । अन्यस्मिन् पात्रे अन्यविधाः कीटाः दृष्टाः । एतत् दृष्ट्वा नितरां दिग्भ्रान्ता ज्येष्ठा स्नुषा भूमौ उपविश्य उच्चैः रोदनं कृतवती ।

प्रवृत्तं सर्वं दृष्ट्वा कृषिकः नितराम् आश्चर्यचकितः । "प्रायः देवाः अस्माकं विषये क्रुद्धाः इति भाति । अतः एव गते शनिवासरे, अद्य च विलक्षणा घटना अस्मद्गृहे घटिता । देवानां सन्तोषाय अस्माभिः किमपि करणीयम् एव इति भाति" इति ।

ततः सः कृषिकः ज्येष्ठेन पुत्रेण सह विपणिं गत्वा पाकवस्तूनि, शाकान्, तैलं च क्रीत्वा आनीतवान् । अनन्तरं तिस्रः अपि स्नुषाः सम्भूय पाकं कृतवत्यः ।

अनन्तरशनिवासरे पुनरपि कनिष्ठा स्नुषा पाककार्यार्थं गृहे स्थितवती । यदा पाककार्यम् आरब्धं तदा तया श्रुतपूर्वः याचकस्य ध्वनिः

श्रुतः । याचकः तैलम् अयाचत । “केभ्यश्चित् दिनेभ्यः पूर्वं मया यत् तैलं दत्तं तस्मात् भवतः कण्डूयनम् अपगतं स्यात् खलु ? अद्यापि तैलं ददामि । स्वीकरोतु” इति उक्त्वा सा गृहस्य अन्तः गत्वा तैलम् आनीय तस्मै दत्तवती ।

सः याचकः तैलेन शरीरम् अलिम्पत् । “भवान् स्नात्वा आगच्छतु । तावता अहं भोजनदानाय सर्वं सज्जीकरिष्यामि” इति अवदत् स्नुषा ।

सः याचकः स्नात्वा पर्णपात्रेण सह आगतवान् । भोजनानन्तरं सः तां स्नुषाम् आशिषा अनुगृह्णन् अवदत् - “भवती पत्या सह दीर्घकालं सुखजीवनं यापयतु” इति । तदनन्तरं सः छदेः आधारदण्डानां मध्ये पर्णपात्रं स्थापयित्वा ततः निर्गतवान् । स्नुषा एतत् लक्षितवती ।

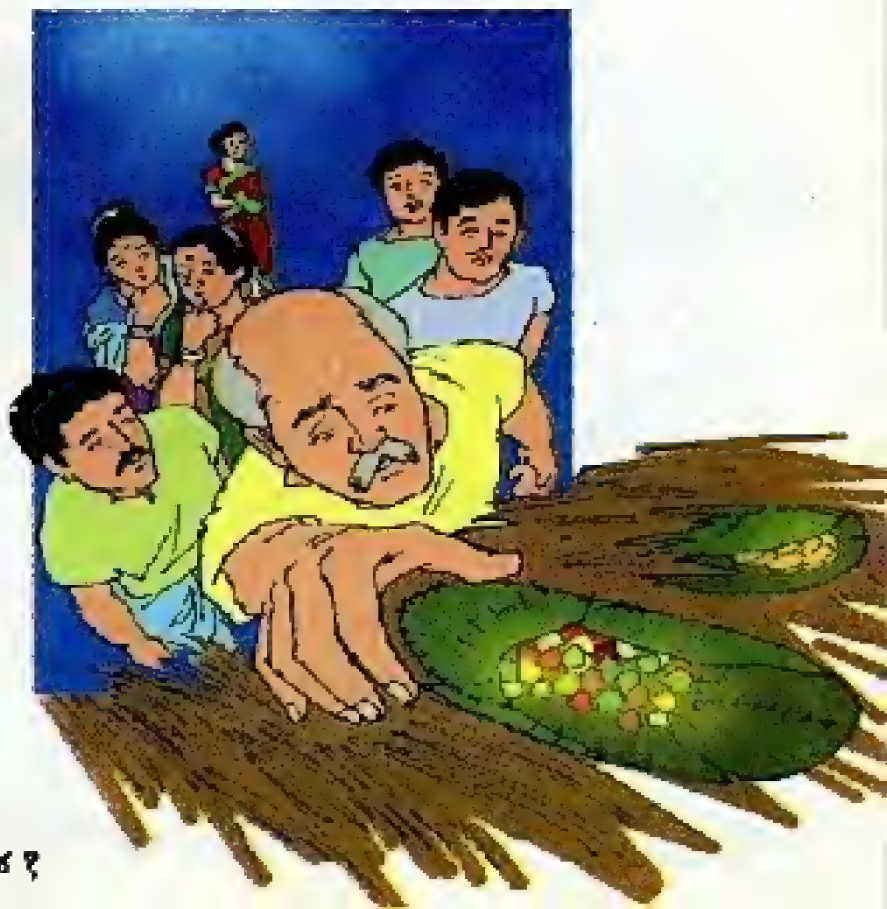
सायं सर्वे भोजनार्थम् उपविष्टवन्तः । तृतीयस्नुषया कृतः पाकः नितरां स्वादुः आसीत् । एतत् लक्षितवान् कृषिकः अवदत् - “सर्वं विलक्षणम् इति भासते । एकस्मिन् शनिवासरे आहारः अदृश्यतां गतः । पुनः अपरस्मिन् शनिवासरे आहारः कीटैः पूर्णः आसीत् । किन्तु अद्य सः नितरां स्वादुः अस्ति । अस्मद्विषये कुपिताः देवाः इदानीं सन्तुष्टाः सन्ति इति भाति” इति ।

तदा भोजनं कुर्वती कनिष्ठा स्नुषा, आत्मना यदा पाकः कृतः तस्मिन् शनिवासरद्वये अपि याचकस्य आगमनं, तैलभोजनयोः दानं, याचकेन छदेः आधारदण्डानां मध्ये कृतं पर्णपात्रस्य स्थापनं च विस्तरेण उक्तवती ।

एतत् श्रुतवान् कृषिकः झटिति उत्थाय पर्णपात्राणाम् अन्वेषणाय गतः । आदौ तेन पर्णपात्रद्वयं प्राप्तं, यच्च शिलाखण्डैः पूर्णम् आसीत् । ततः अन्यत् पर्णपात्रद्वयं प्राप्तम् । तदुभयम् अपि सुवर्णनाणकैः पूर्णम् आसीत् । सर्वं दृष्टवतां गृहसदस्यानां मुखे महत् आश्चर्यं दृश्यते स्म । ज्येष्ठा मध्यमा च स्नुषे स्मृतवत्यौ यत् यदा याचकः आगतः तदा तैलभोजनयोः अदानेन एव सः प्रतिप्रेषितः इति ।

कृषिकः अवदत् - “अहं चिन्तयामि यत् शनीश्वरः एव याचकरूपेण उपस्थितः आसीत् इति । इदानीं सः अस्माकं विषये सन्तुष्टः अस्ति” इति ।

प्रतिवेशिभिः पार्श्वग्रामस्थैः च एषा कथा श्रुता । तस्मात् दिनात् शनीश्वराय तैलसमर्पण-परम्परा आरब्धा । शनिवासरे शनीश्वरस्य पूजनम् अपि आरब्धम् ।

पञ्चायुधः

ब्रह्मदत्तः यदा काशीनगरं परिपालयन् आसीत् तदा बोधिसत्त्वः युवराजरूपेण अवतारधारणं कृतवान् । तस्य नामकरणार्थं विभिन्नेभ्यः देशेभ्यः विद्वांसः ज्योतिषिकाः च समागताः । ते राजानम् उद्दिश्य - "भवतः पुत्रः कश्चित् महापुरुषः भविष्यति इति भाति । पञ्च आयुधानि धृत्वा एषः जगतः जेता जगद्विख्यातः च भविष्यति" इति उक्तवन्तः । अतः बालकस्य नाम 'पञ्चायुधः' इति कृतम् ।

कालः अतीतः । यदा बालः अवगमन-सामर्थ्यं प्राप्तवान् तदा राजा तं विद्याभ्यासाय गान्धारदेशस्य तक्षशिलानगरस्थं गुरुकुलं प्रति प्रेषितवान् । पञ्चायुधः तत्र कानिचन वर्षाणि यावत् विद्याभ्यासं कृतवान् । सः तत्र सकलासु विद्यासु पारङ्गतः जातः । गुरुकुले समावर्तन-संस्कारस्य समाप्तेः अनन्तरं सः गृहं प्रति यदा प्रस्थितः तदा गुरुः आशीर्वादपुरस्सरं शिष्याय पञ्च आयुधानि दत्तवान् । गुरोः अनुज्ञां प्राप्य पञ्चायुधः काशीं प्रति प्रस्थितः ।

पञ्चायुधेन घोरेण अरण्यमार्गेण गन्तव्यम् आपतितम् । तेन मार्गेण गमनसमये तेन केचन ऋषिमुनयः मिलिताः । ते पञ्चायुधम् उक्तवन्तः - "भोः, दशनिन तु भवान् बालः इव दृश्यते । अस्मिन् अरण्ये रोमाञ्चनामकः कश्चन भयङ्करः राक्षसः निवसति । यदि सः भवन्तं पश्येत् तर्हि भवतः आयुः समाप्तं भवेत् । अतः भवान् एतं मार्गं परित्यज्य अन्यं मार्गम् आश्रयति चेत् एव वरम्" इति ।

पराक्रमिणि पञ्चायुधे मुनीनाम् उपदेशस्य कोऽपि प्रभावः न अभवत् । तेषाम् उपदेश-वचनस्य उपेक्षां कृत्वा सः तेनैव मार्गेण अग्रे गतवान् । मार्गे एकत्र सः तालवृक्षोन्नतमितं पर्वताकारकं रोमाञ्चराक्षसं दृष्टवान् ।

सः राक्षसः भयङ्कराकारकः आसीत् । तस्य शिरः गजस्य इव बृहदाकारकम् आसीत् । तस्य नेत्रे अग्निकणान् वर्षतः इव दृश्येते स्म । गजदन्तौ इव दीर्घे दंष्ट्रे तस्य । तस्य समग्रे शरीरे दीर्घाः केशाः आसन् ।

रोमाञ्चराक्षसः पञ्चायुधस्य मार्गे स्थित्वा
हुँडुर्वन् - “कियत् धाष्ट्यं भवतः ? मम
नामश्रवणमात्रेण मनुष्याः भीत्या कम्पन्ते ।
अहम् इदानीं भवन्तं गिलामि” इति उक्तवान् ।

पञ्चायुधः किञ्चिदपि विचलितः न जातः ।
सः तं राक्षसम् उद्दिश्य - “राक्षसराज ! सर्वं
ज्ञात्वा एव अहम् एतेन मार्गेण आगतवान्
अस्मि । जागरूको भवतु भवान् एव । यदि
भवान् मम समीपम् आगमिष्यति तर्हि भवतः
दुर्गतिः निश्चिता” इति भाययन् धनुषि बाणं
योजयित्वा तं लक्ष्यीकृत्य प्रयुक्तवान् ।

सः बाणः राक्षसेन धृतं चर्म व्यदारयत् ।
राक्षसस्य शरीरस्य तु कापि हानिः न अभवत् ।
ततः पञ्चायुधः रोमाञ्चम् उद्दिश्य बाणवर्षणम्
अपि कृतवान् । किन्तु पञ्चायुधस्य सोऽपि
प्रयत्नः विफलः जातः । अन्ते सः विषमयान्
बाणान् प्रयुक्तवान् । तथापि राक्षसस्य शरीरं
हानिं न प्राप्नोत् ।

तदा सः राक्षसः व्याघ्रः इव हुँडुर्वन्
पञ्चायुधस्य उपरि आक्रमणं कृतवान् ।
पञ्चायुधः खड्गम् आकृष्य राक्षसं प्रहतवान् ।
किन्तु राक्षसः अविचलः एव आसीत् ।

तदा पञ्चायुधः राक्षसम् उद्दिश्य - “मम
अभिज्ञाने विफलः भवान् मूर्खताम् आचरन्
अस्ति । मम नाम पञ्चायुधः इति । सम्यक्
स्मरतु । अरण्यप्रवेशसमये अहं मम आयुधानि
केवलम् अवलम्ब्य न प्रविष्टवान्” इति वदन्
मुष्टिं दृढां कृत्वा राक्षसं प्रहतवान् । राक्षसः
अविचलः एव आसीत् ।

राक्षसः उच्चैः हसन् - “बाल ! भवतः
धैर्यस्य दर्शनात् ज्ञायते यत् भवान् सामान्यः न
इति । मादृशेन सह युद्धकरणस्य साहसं भवान्
कृतवान् अस्ति । इतरे तु मम दर्शनेनैव मूर्च्छां
प्राप्नुवन्ति । मम दर्शनतः भवतः भयं न
जातम् । एतस्य कारणं किम् ?” इति
पृष्टवान् ।

“मम शरीरे वज्रायुधसदृशः खड्गः एकः
अस्ति । सः खड्गः नाम ज्ञानम् । यदि भवान्
मां गिलति तर्हि सः खड्गः भवतः शरीरं
विदारयेत्” इति उक्तवान् पञ्चायुधः ।

राक्षसः क्षणं यावत् विचिन्त्य - “रे बाल !
भवतः वचनम् अर्थपूर्णम् अस्ति इति भाति ।
तदस्तु तावत् । एतावत्तु सत्यं यत् भवान् निर्भयः
शूरः पराक्रमी च । अहं भवन्तं गिलामि चेत्
जीर्णं कर्तुं न शक्नोमि । भवान् यत्र इच्छति
तत्र गन्तुम् अर्हति” इति उक्तवान् ।

पञ्चायुधरूपेण अवतारं गृहीतवान् बोधि-
सत्त्वः रोमाञ्चराक्षसम् आशीर्वादेन अनु-
गृहीतवान् । अनन्तरं सः तम् उक्तवान् -
“भवान् मम विमोचनं यत् कृतवान् तत् तु
समीचीनम् । किन्तु अग्रे भवतः का गतिः ?
न जाने, भवता अस्मिन् जगति कतिवारं पुनः
पुनः जन्म प्राप्य कुकर्माणि कुर्वता निकृष्टं
जीवनं यापनीयम् इति” इति ।

तदा सः राक्षसः - “महात्मन्, एवं तर्हि
अज्ञानान्धकारात् मुक्तः भवितुं कोऽपि मार्गः
अस्ति किम् ?” इति पृष्ठवान् ।

तदा पञ्चायुधः - “अस्मिन् अरण्ये भवान्
गमनागमनं कुर्वतां जनानां मारणं कृत्वा तान्
खादति । एवं रीत्या दिने दिने भवतः पापस्य
वर्धनं भवत् अस्ति । यावत् भवतः पापकर्माणि
वर्धन्ते तावत् भवता एतत् निकृष्टं राक्षसजन्म
प्राप्तव्यम् एव । मोक्षलाभः भवता प्राप्तुं न
शक्यते एव । यदि भवान् उत्तमं मानवजन्म
प्राप्तुम् इच्छति तर्हि भवता पापकृत्यानि
त्यक्तव्यानि” इति उक्तवान् ।

एवम् उपदिश्य बोधिसत्त्वः मानवानां
हितदृष्ट्या राक्षसैः पालनयोग्यानि पुण्य-
कार्याणि विवृत्य आवश्यकानि पञ्च सूत्राणि
बोधितवान् । उत्तममानवत्वप्राप्तेः पञ्च तन्त्राणि
अपि उपदिष्टवान् ।

तदारभ्य रोमाञ्चराक्षसः राक्षसकृत्यानि
परित्यक्तवान् । न केवलं तावत्, अरण्यमार्गेण
गमनागमनकर्तृणां सत्कारम् अपि आरब्धवान्
सः । अनन्तरं सः धर्मबुद्धिनाम्ना प्रसिद्धः
अभवत् ।

एवं बोधिसत्त्वस्य उपदेशेन भयङ्करः
राक्षसः अपि सन्मार्गम् आश्रितवान् ।

विष्णुपुराणम्

श्री मत्याः स्वयंवरे भागग्रहणाय
विविधेभ्यः देशेभ्यः बहवः राजानः
आगताः । विष्णुना दत्तेन 'हरिरूपेण' नारदः
अपि उपस्थितः । तस्य तत् वानररूपं दृष्ट्वा
उपस्थिताः सर्वे हसितवन्तः । 'विष्णुः मां
वानरं कृतवान् अस्ति' इति यदा ज्ञातं तदा
नारदः नितरां लज्जितः जातः ।

वरमालां गृहीतवती श्रीमती विष्णुं ध्यात-
वती । तत्समनन्तरम् एव विष्णुः तत्र प्रत्यक्षः
जातः । श्रीमती तस्य कण्ठे वरमालां समर्पित-
वती, तेन सह वैकुण्ठं गतवती च ।

एतत् दृष्ट्वा नितरां क्रुद्धः नारदः पर्वतं स्व-
पक्षीयं कृत्वा अम्बरीषसमीपं गतः । क्रोधान्धः
सः यदा अम्बरीषाय शापं दातुम् उद्युक्तः तदा
विष्णोः चक्रं तस्य प्रहाराय आगच्छत् ।

तदा प्राणरक्षणाय नारदः पर्वतः च वैकुण्ठं

प्रति धावितवन्तौ । तत्र विष्णुना सह स्थिता
श्रीमती तेन दृष्टा । तस्मात् महान् क्रोधः तेन
प्राप्तः । सः विष्णवे शापं दत्तवान् - 'यां
श्रीमतीं भवान् वञ्चनया अपहृतवान् सा अपि
अपहृता भवतु । तस्याः वियोगेन भवान्
सन्तप्तः भवतु । मम अपमाननाय भवता
मह्यं वानररूपं यत् दत्तं तस्यैव वानरकुलस्य
साहाय्यं भवता याचनीयं भवतु' इति ।

नारदस्य शापं श्रुत्वा विष्णुः मन्दहासं
प्रकटितवान् । श्रीमती च स्वस्य वास्तविकेन
लक्ष्मीरूपेण तत्र तिष्ठन्ती नारदपर्वतयोः माया-
जालम् अपनीतवती । यदा मायाजालम् अपगतं
तदा नारदेन आत्मना कृतः प्रमादः अवगतः ।
सः लज्जया विष्णोः पादौ गृहीत्वा क्षमां
याचितवान् ।

शापः दत्तः यत् तदर्थं नितरां खिन्नः

आसीत् नारदः । सः पश्चात्तापम् अनुभवन् बहुधा रोदनं कृतवान् । तदा विष्णुः नारदस्य सान्त्वनं कुर्वन् उक्तवान् - “भवान् तु त्रिकाल-दर्शी अस्ति । भाविनि काले किं भविष्यति इति भवान् जानाति एव । अतः पश्चात्तापस्य न काऽपि आवश्यकता अत्र । भवतः शापः अपि मम सङ्कल्पस्य अनुगुणतया एव प्रवृत्तः । भवतः वचनस्य अनुगुणं रामावतारसमये सर्वं प्रवर्तिष्यते । तस्मात् लोककल्याणम् एव भविष्यति” इति ।

एतदनन्तरं विष्णुः अम्बरीषस्य रक्षणाय स्वस्य चक्रं नियुक्तवान् ।

दूर्वासोमहामुनिः स्वस्य तपोबलस्य विषये महान्तं गर्वं वहति स्म । तस्मिन् ईर्ष्याभावः अपि अधिकः एव आसीत् ।

कदाचित् सः स्वस्य आश्रमात् बहिः

निर्गन्तुम् उद्युक्तः । तावता तत्र नारदमहर्षिः उपस्थितः । तं दृष्ट्वा दूर्वासाः उक्तवान् - “कलहरूपेण भोजनेन भवदुदरं पूर्णम् । अतः भवान् प्रसन्नचितः अस्ति” इति ।

तदा नारदमुनिः दूर्वाससं प्रणम्य अवदत् - “भवदुक्तं भोजनम् एतावता अपि न लब्धम् । किन्तु तत् अचिरात् एव लभ्येत इति भाति । बुभुक्षा तु महती अस्ति । तदास्तां तावत् । मम प्रसन्नतायाः कारणं तु महा-विष्णुभक्तस्य अम्बरीषस्य दर्शनम् । तस्य भक्तिं दृष्टवतः मम मनः आनन्दसागरे निमग्नम् अस्ति” इति ।

अम्बरीषस्य प्रशंसां श्रुतवतः दूर्वाससः मनः असूयाग्रस्तं जातम् । सः सन्देहेन अपृच्छत् - “किं सः तादृशः महाभक्तः, येन भवान् आनन्दसागरे निमग्नः भवेत् ? किं वैशिष्ट्यं तस्य ?” इति ।

“सः महाभक्तः इत्यत्र नास्ति सन्देहः । विष्णोः महान् अनुग्रहः अस्ति तस्मिन् । सः राजा सन् अपि ऋषिकल्पः अस्ति । सः नियततया द्वादशीव्रतम् आचरति । तस्य दर्शनात् भवान् स्वयं ज्ञास्यति यत् मम प्रशंसा मिथ्या न इति । विष्णुभक्तः सः ज्येष्ठेषु महान्तम् आदरं दर्शयति अपि । यदि भवान् तत्समीपं गच्छेत् तर्हि भवतः दर्शनेन सः आत्मानं धन्यं मन्येत” इति उक्त्वा ‘नारायण नारायण’ इति विष्णोः नाम जपन् ततः अन्तर्हितः अभवत् नारदः ।

अम्बरीषः एकादश्याम् उपवासं कृत्वा द्वादश्यां पारणाम् आचरति स्म । एतत् तस्य व्रतम् आसीत् ।

द्वादश्यां दुर्वासाः तस्य प्रासादम् आगत-
वान् । तस्य दर्शनात् नितरां सन्तुष्टः सन्
अम्बरीषः अर्घ्यपाद्यादिभिः तं विशेषतः
सत्कृत्य प्रार्थितवान् - “भवान् अद्य अत्रैव
भोजनं करोतु” इति ।

भोजनाय निमन्त्रणम् अङ्गीकृत्य दुर्वासाः
ततः स्नानार्थं गतवान् । महान् समयः अतीतः
चेदपि सः न आगतः एव । द्वादशीव्रतस्य
पारणासमयः अतिक्रममाणः आसीत् । यदि
अम्बरीषः युक्ते समये पारणां न कुर्यात् तर्हि
व्रतभङ्गः स्यात् । किन्तु अतिथिं भोजनाय
निमन्त्र्य तस्य अनुपस्थितौ भोजनसेवनम् अपि
अनुचितं स्यात्, धर्मशास्त्रस्य विरोधः अपि
स्यात् । एतादृश्यां स्थितौ किं करणीयम् इति
अजानन् सः चिन्ताग्रस्तः जातः ।

तदा पण्डिताः अवदन् - “पारणारूपेण
जलं सेव्यताम् । तेन पारणाव्रतम् अपि
अनुष्ठितं भवति । अतिथिना सह भोजनम्
अपि शक्यते । एतेन उभयमपि सिद्धं भवति,
पापलेपश्च न भवति” इति ।

अम्बरीषः एतां सूचनां पुरस्कुर्वन् जल-
सेवनेन पारणाव्रतं समापितवान् । किन्तु
किञ्चित्कालानन्तरं प्रत्यागतः दुर्वासाः महता
क्रोधेन अम्बरीषम् अतर्जयत् - “अये नीच-
राज ! पापिन् ! अधर्मव्यसनिन् ! आत्मानं
विष्णोः महाभक्तं भावयतः भवतः महान्
गर्वः । किन्तु सर्वमेतत् मिथ्या । भोजनाय मां
निमन्त्रितवान् भवान् मम आगमनात् पूर्वम्
एव भोजनं कृतवान् । मम अपमानाय प्रयत्नः
कृतः भवता । मम नाम्नः श्रवणमात्रेण एव
त्रयः अपि लोकाः कम्पन्ते । तादृशस्य मम

अपमाननं न क्षेमाय । एषोऽहं भवते शापं
दास्यामि” इति ।

तदा अम्बरीषः तस्य पादौ गृहीत्वा -
“मुनिवर्य ! व्रतभङ्गः न भवेत् इति उद्देशेन,
पण्डितानां सूचनायाः अनुगुणं, वेदनियमम्
अनतिक्रममाणः जलपारणामात्रं कृतवान्
अस्मि । भोजनाय अहं भवन्तं प्रतीक्षमाणः
एव अस्मि । अतः कृपया भवान् शान्तः
भवतु । मयि दयां प्रदर्शयतु” इति प्रार्थितवान् ।

“क्षमा दया इत्यादीन् शब्दान् अहं न
जानामि । आत्मना कृतस्य पापस्य फलम्
अनुभोक्तव्यम् एव भवता । आत्मनः भक्तिः
एव गरीयसी इति खलु भवान् चिन्तयति ?
मम तपश्शक्तिः श्रेष्ठा, उत भवतः भक्तिः
इति इदानीं जानातु भवान्” इत्येवं गर्जन्
दुर्वासाः अम्बरीषं पादेन प्रहृत्य स्वस्य जटाबन्धं

शिथिलीकृतवान् । दुर्वाससः तपश्शक्तिः
सर्वाः सिद्धयः च तस्य जटामु निहिताः
आसन् । यदा सः जटानां विधूननं करोति
तदा तदीयाः शक्तयः जागरिताः भवन्ति स्म ।
तेन यथा उच्यते तथा कार्यं कुर्वन्ति स्म च ।

क्रुद्धः दुर्वासाः एकां दीर्घां जटां बलात्
विधूय योगदण्डेन तस्याः स्पर्शं कृतवान् ।
तस्याः जटातः अग्निकणानां वर्षणम्
आरब्धम् । ते अग्निकणाः सर्वत्र प्रसृताः ।
आकाशः धूमेन व्याप्तः जातः । तस्मात्
धूमराशितः कश्चन घोरः राक्षसः उत्पन्नः ।
तस्य नाम कृत्यः इति ।

प्रादुर्भूतः कृत्यः अम्बरीषस्य ग्रहणाय
उद्युक्तः । यावत् सः अम्बरीषस्य समीपम्
आगतः तावता सुदर्शनचक्रं तत्र प्रत्यक्षं जातम् ।
तत् अग्निवर्षणम् अकरोत् । तस्मात् कृत्यः

दग्धः सन् भस्मसात् जातः ।

एतत् दृश्यं दृष्ट्वा दुर्वासाः आश्चर्यचकितः
जातः । कृत्यराक्षसं मारितवत् चक्रं दुर्वाससम्
अभिलक्ष्य आगच्छत् ।

क्रुद्धः दुर्वासाः अपरां जटाम् अपनीय
सुदर्शनचक्रं लक्ष्मीकृत्य क्षिप्तवान् । जटातः
काचित् विशाला शिला उत्पन्ना । सा चक्रस्य
अवरोधम् अकरोत् । किन्तु चक्रस्य स्पर्शात्
सा शिला चूर्णिता जाता । अग्रे आगच्छत्
चक्रं दृष्ट्वा दुर्वासाः अपरां जटां तदुद्दिश्य
क्षिप्तवान् । एतस्मात् समग्रः आकाशः काल-
मेघैः आवृतः जातः । तेषां मध्ये चक्रं कुत्रापि
अदृश्यं जातम् । किन्तु अनन्तरक्षणे चक्रम्
उग्रान् किरणान् उद्धमत् मेधान् ज्वालयित्वा
अग्रे आगच्छत् ।

एतत् दृष्ट्वा दुर्वासाः नितरां भीतः । सः
ततः पलायनं कर्तुम् आरब्धवान् । सुदर्शनचक्रं
तस्य अनुसरणम् अकरोत् । चक्रात् निर्गताः
किरणाः दुर्वाससः जटाः अदहन् । तस्मात्
दुर्वासाः शक्तिहीनः जातः । तस्य समग्रं
तपोबलम् अपि विनष्टम् ।

धावन् दुर्वासाः ब्रह्मलोकं प्रविष्टवान् ।
तत्र तेन नारदः दृष्टः । नारदः धावन्तं दुर्वाससम्
अपृच्छत् - “एतावता वेगेन कुत्र वा गम्यते ?”
इति । किञ्चित् स्थित्वा उत्तरं दातुं दुर्वाससः
समयः न आसीत् । अतः सः पृष्ठतः आगच्छत्
चक्रं हस्तसङ्केतेन प्रदर्श्य ब्रह्मणः समीपं गत्वा
तदीयौ पादौ गृहीतवान् ।

“आर्य ! ब्रह्मदेव ! मां रक्षतु कृपया ।
सुदर्शनचक्रं मां मारयितुम् आगच्छत् अस्ति”
इति ब्रह्माणम् अवदत् सः ।

तदा ब्रह्मा स्वस्य असहायकतां प्रदर्शयन् अवदत् - “ऋषिवर ! विष्णोः नाभिकमलात् एव मम उत्पत्तिः इति भवान् जानाति एव । यस्य नाभिकमलात् मम जन्म जातं तस्य चक्रं रोद्धुं मम सामर्थ्यं नास्ति” इति ।

दूर्वासाः धावन् कैलासपर्वतं गत्वा शिवं प्रणम्य प्राणरक्षणं याचितवान् ।

शिवः सुदर्शनचक्रं सकृत् दृष्ट्वा अवदत् - “एतत् तु विष्णोः चक्रम् । एतस्य स्वामी यः अस्ति तम् एव शरणं गच्छतु । ऋते विष्णोः, अन्यः कोऽपि साहाय्यं कर्तुं न अर्हति” इति ।

दूर्वाससः अहङ्कारः पूर्णतः विनष्टः आसीत् । तस्य समग्रा तपश्शक्तिः विनष्टा आसीत् । अतः आत्मरक्षणार्थं स्वसामर्थ्यं तु न आसीत् तस्य । ब्रह्मा शिवः चापि यदा असहायकतां प्रदर्शितवन्तौ तदा अनन्यगतिक-

तया सः विष्णोः समीपं गतवान् ।

“मया बहोः कालात् पूर्वम् एव अम्बरीषस्य रक्षणाय सुदर्शनचक्रं नियुक्तम् अस्ति । इदानीं तत् चक्रम् अम्बरीषस्यैव आज्ञां पालयति । अतः भवता अम्बरीषसमीपं गत्वा एव रक्षणं प्रार्थनीयम्” इति वदन् विष्णुः अपि स्वस्य असहायकतां प्रकटितवान् ।

विष्णुः रक्षेत् एव इति दूर्वाससः विश्वासः आसीत् । किन्तु सः अपि भग्नः जातः । प्राणाः तु कथञ्चित् रक्षणीयाः आसन् एव । स्वस्य स्थितिं चिन्तयतः दूर्वाससः अहङ्कारः अपगतः । आत्मानं क्षुद्रं जीविनम् अमन्यत सः । गर्वस्य अपगमस्य अनन्तरम् अम्बरीषं रक्षणं प्रार्थयितुं सङ्कोचः न अनुभूतः तेन । बलहीनः सामान्यः पुरुषः इव सः अम्बरीषस्य चरणौ गृह्णन् रक्षणं प्रार्थितवान् ।

एतत् दृष्ट्वा सुदर्शनचक्रं ततः स्वयम्
अदृश्यताम् अगच्छत् । एतस्याः घटनायाः
अनन्तरम् अम्बरीषः विष्णोः परमभक्तेषु
अन्यतमः जातः ।

सूर्यवंशीयेषु गाधिः प्रतापी कश्चन राजा ।
विश्वामित्रः तस्यैव पुत्रः आसीत् ।

विश्वामित्रः कृताश्रितः विद्यां गृहीतवान्
आसीत् । अनेकानि दिव्यास्त्राणि प्राप्तानि
आसन् तेन । दिव्यास्त्रप्रयोगे तस्य महत्
प्रावीण्यम् आसीत् ।

राजत्वप्राप्तेः अनन्तरं कदाचित् वसिष्ठ-
महर्षेः आश्रमं गतवान् सः । वसिष्ठः काम-
धेन्वाः साहाय्येन विश्वामित्रस्य सहस्राधिकेभ्यः
सैनिकेभ्यः भूरिभोजनस्य व्यवस्थाम् उप-
कल्पितवान् । एतत् दृष्ट्वा विश्वामित्रः वसिष्ठम्
उक्तवान् - “एतां कामधेनुं मह्यं ददातु । अहं
भवते दशलक्षं धेनुः दास्यामि” इति ।

किन्तु वसिष्ठः कामधेन्वाः दानं निराकृत-
वान् । एतस्मात् विश्वामित्रः नितरां कुपितः ।
सः सैनिकान् आज्ञापितवान् - “बलात्कारेण
वा एतां कामधेनुं नयन्तु भवन्तः” इति ।

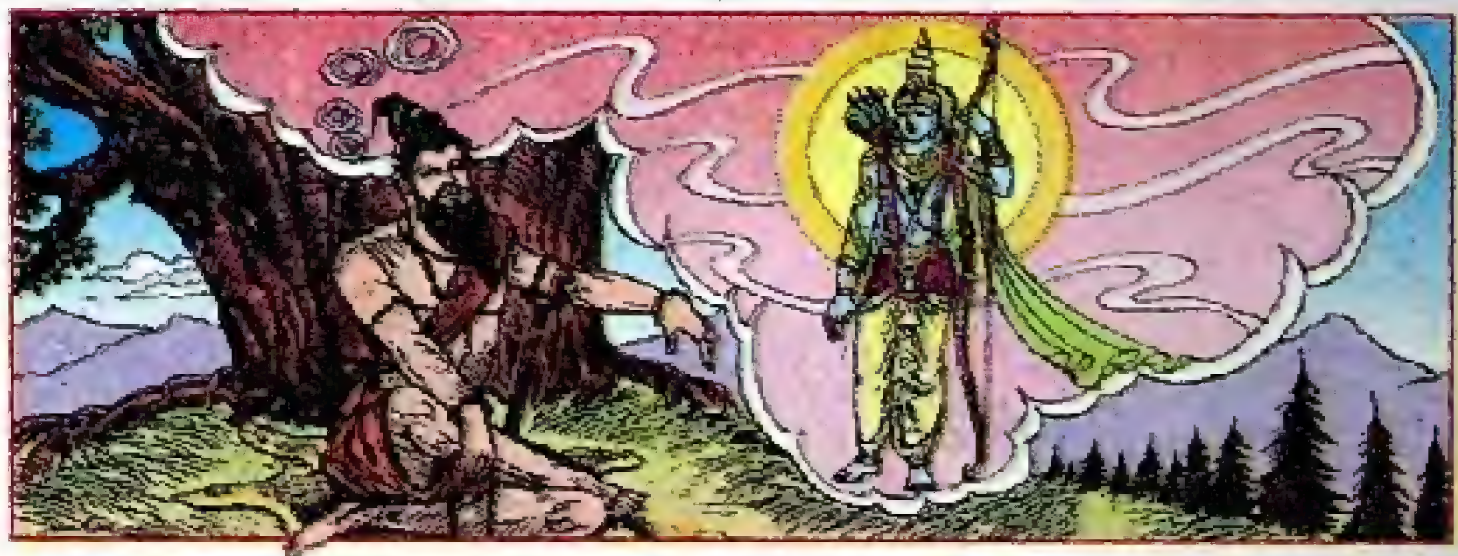
तदवसरे काचित् विलक्षणा घटना घटिता ।

सहस्रशः सैनिकाः उत्पन्नाः कामधेन्वाः
कायात् । ते विश्वामित्रस्य सैनिकान् क्षणाभ्यन्तरे
संहतवन्तः । एतां घटनां दृष्टवतः विश्वामित्रस्य
महत् आश्चर्यम् । राजशक्तिः अपि योगशक्तिः
एव गरीयसी इति अवगतवान् सः ।

ततः सः राज्यशासनं परित्यज्य तपसि
लीनः जातः । अखण्डं घोरं तपः आचरितं
तेन । तस्य परिणामतः सः अपि वसिष्ठः इव
ब्रह्मर्षिः जातः ।

कदाचित् तेन कश्चन महायज्ञः आरब्धः ।
राक्षसराजस्य रावणस्य अनुचरौ सुबाहुः
मारीचश्च आकस्मिकतया यज्ञभूमिम् आगत्य
सर्वं नाशयित्वा गच्छतः स्म । विश्वामित्रस्यापि
यज्ञे तौ विघ्नम् उत्पादयतः स्म । एतस्मात्
खिन्नः विश्वामित्रः तपसे हिमालयं गतवान् ।

समाधिस्थितौ विश्वामित्रेण ज्ञातं यत् लोक-
कल्याणाय विष्णुः रघुवंशे रामरूपेण जन्म
प्राप्तवान् अस्ति इति, धर्मनाशाय उद्युक्तानां
राक्षसानां संहाराय एव सः एतम् अवतारं
प्राप्तवान् इति च । ‘रामस्य शस्त्रविद्याबोधनाय
भवता गन्तव्यम्’ इति तेन तत्रैव आदेशः
प्राप्तः । ततः सः अयोध्यां प्रति प्रस्थितः ।

विविधसंस्कृतिसम्बद्धाः कथाः

अमेरिकामूलवासिनां कथा

अमेरिकीयाः मूलवासिनः कथं निर्मिताः ?

प्राचीनकालस्य घटना एषा । तदा जगति पर्वताः, नद्यः, खाताः, तरुलतादयः च आसन्, न नरनार्यादयः ।

एकस्मिन् दिने प्रभाते रेड् इण्डियन् देवता मैनिटा प्रसन्नमुद्रया जागरणं प्राप्तवती । पृथिव्यां दृष्टिं पातयन्ती सा अचिन्तयत् यत् इदानीं पृथिव्यां मानवानां निर्माणाय कालः सम्प्राप्तः इति । सा नदीतः मृत्तिकां स्वीकृत्य मनुष्याकृतिं निर्मितवती । तस्याः आकृतेः विविधानि अङ्गानि सा जागरूकतया कल्पितवती ।

तपनात् एव आकृतेः दृढता भवति इति चिन्तितवती सा आत्मना निर्मिताम् आकृतिं महापात्रे कस्मिंश्चित् स्थापयित्वा पात्रम् आवरणेन पिधाय पात्रस्य अधः अग्निं प्रवर्तितवती ।

मैनिटा विश्रान्त्यर्थं वृक्षस्य अधः छायायाम् उपविष्टवती । आदिनं कार्य-करणात् नितरां श्रान्ता आसीत् सा । अतः अचिरात् एव सा निद्रायां विलीना जाता ।

किन्तु अल्पे एव काले कश्चन दाहगन्धः ताम् अजागरयत् । सा झटिति उत्थाय पात्रस्य आवरणम् अपनीतवती । किन्तु तावता पात्रस्था आकृतिः दग्धा सती कृष्ण-वर्णतां गता आसीत् ।

‘भवतु नाम । प्रवृत्तस्य विषये चिन्तनेन न किमपि प्रयोजनम् । पृथिव्याम् एषा अपि काचित् जातिः भवतु नाम’ इति विचिन्त्य तां मानवाकृतिं भूमौ स्थापितवती सा ।

अनन्तरदिने मैनिटा अपराम् आकृतिं निर्मितवती । एतदवसरे तप्तीकरणविषये सा विशेषावधानवती आसीत् । गतदिने यथा

तथा अद्य आकृतिः दग्धा न भवेत् इति विचिन्त्य आतङ्ग्यस्ता सा शीघ्रम् एव पात्रस्य आवरणम् अपनीतवती । एतदवसरे आकृतिः सम्यक् अतप्ता सती श्वेता दृश्यते स्म ।

‘भवतु नाम । लोके श्वेतजातिः अपि काचित् भवतु’ इति विचिन्त्य ताम् अपि आकृतिं भूमौ स्थापितवती सा ।

तृतीये दिने अपि देवतया अपरा आकृतिः निर्मिता । सा आकृतिः दग्धा न भवेत् इत्येतदर्थं सा तैलेन लिप्त्वा आकृतिं पात्रे स्थापितवती । किन्तु अयं प्रयोगः अपि न सफलः । सा आकृतिः न श्वेता, न वा कृष्णा, अपि तु पीतवर्णोपेता इव आसीत् ।

‘एषा अपि अपरा जातिः भवतु’ इति विचिन्त्य ताम् अपि आकृतिं भूमौ स्थापित-

वती सा ।

तथा चतुर्थी आकृतिः निर्मिता । एतावता तया अनुभवः प्राप्तः आसीत् । अतः अग्निं यथायोग्यं कृत्वा अल्पतैलमिश्रणं कृत्वा सा आकृतिं पात्रे स्थापितवती । मूर्तेः तप्ततां पुनः पुनः परीक्षमाणा अपि आसीत् सा । एतस्मात् तया योग्या आकृतिः प्राप्ता । सा रक्तबहुला पीतच्छायोपेता च आसीत् ।

‘मया निर्मातुम् इष्टा आकृतिः एषा एव । एषा रक्तजातिः इति नाम प्राप्नोतु’ इति स्वगतं वदन्ती सा ताम् आकृतिं भूमौ स्थापितवती । सा एव जातिः ‘रेड् इण्डियन्’ इति कथ्यते ।

रेड्-इण्डियन्जनानां पौराणिकी कथा एषा मानवानां जातिः कथं निर्मिता इत्येतत् सम्यक् निरूपयति ।

कोषाधिकारिणः नियुक्तिः

चन्द्रचूडः प्रमोददेशस्य राजा । सः प्रजा-
रअकः । प्रजाः पुत्रवत् पालयति स्म
सः । तस्य शासनकाले देशे सर्वेषां सौख्यम्
आसीत् । तस्य मन्त्रिणः कोषाधिकारिप्रभृतयः
च समर्थाः एव आसन् ।

अथ कदाचित् वृद्धः कोषाधिकारी दिवं
गतः । तस्य स्थाने कः नियोक्तव्यः इत्यत्र
राज्ञा समस्या अनुभूता ।

दिवं गतस्य कोषाधिकारिणः पुत्रस्य नाम
विभीषणः इति । सः सामर्थ्येन पितरम् अपि
अतिशेते स्म । अतः तमेव कोषाधिकारिणं
कर्तुम् इच्छति स्म राजा । किन्तु तत्र केचन
क्लेशाः आसन् ।

कोषाधिकारिपदं प्रमुखम् इत्यतः तत् स्थानं
प्राप्तुम् इच्छन्ति स्म बहवः । तेषु राज्ञ्याः
बन्धुः कश्चित्, राज्ञः भगिनीपतेः बन्धुः कश्चित्
च अन्यतमौ आस्ताम् । राज्ञी, राज्ञः भगिनी
च राजानं सानुरोधं वदतः स्म यत् मम बन्धुः

एव कोषाधिकारित्वेन नियुक्तः भवेत् इति ।
यदि एकस्याः बन्धुः नियुक्तिः स्यात् तर्हि
अपरस्याः खेदः । भवत्योः बन्धुः न नियुज्यते
इति साक्षात् वक्तुम् अपि न शक्यते । यतः
उभयोः अपि बलम् अधिकम् अस्ति ।

एतस्याः समस्यायाः परिहारः कथमिति
राज्ञा न ज्ञातम् । अतः सः वृद्धं मन्त्रिणम्
आनाय्य स्वस्य समस्यां विस्तरेण निवेदित-
वान् ।

तदा वृद्धः मन्त्री बुद्धिबर्मा अवदत् -
“प्रभो ! प्रजाहितम् एव चिन्तनीयं राज्ञा ।
अतः एतस्मिन् विषये जागरूकतया व्यव-
हरणीयम् । भवतः निर्णयः कस्यापि खेदाय
न भवेत् । अतः भवान् राज्ञ्याः सहोदरं
रङ्गदेवं, भगिन्याः पतिं राजगुप्तं च आनाय्य
समालोचनं करोतु” इति ।

मन्त्रिणः सूचनायाः अनुगुणं राजा रङ्गदेवं
राजगुप्तं च आनाय्य अवदत् - “भवन्तौ

तमः 'भवतु राजोद्योगी देवनाथः अपि ।
न्यायाधिकारिणः सकाशात् भवन्तौ मार्ग-
दर्शकसमितेः रचनासम्बद्धान् नियमान् ज्ञात्वा
कोषाधिकारिणं चिनुताम्' इति ।

राज्ञः वचनस्य तात्पर्यम् अवगतं रङ्गदेवेन
राजगुप्तेन च । 'यः देवनाथं स्वपक्षीयं कर्तुं
शक्नोति तदीयः अभ्यर्थी कोषाधिकारिपदं
प्राप्नुम् अर्हति' इति राज्ञा परोक्षतया सूचितम्
इति चिन्तितवन्तौ तौ । अतः राज्ञः एषा
व्यवस्था तयोः प्रिया जाता ।

अनन्तरदिने तौ न्यायाधिकारिणं दृष्टवन्तौ ।
न्यायाधिकारी अवदत् - "मार्गदर्शकसमितेः
यदि सदस्यता भवद्भ्याम् इष्यते तर्हि भवतोः
बन्धुः कोऽपि कोषाधिकारिस्थानप्राप्तेः प्रयत्नं
कर्तुं न अर्हति" इति ।

एतदनन्तरं बहुधा विचिन्त्य तौ निर्णीतवन्तौ
यत् आवां मार्गदर्शकसमितेः सदस्यौ न
भवावः, प्रत्युत उपायेन देवनाथं स्वपक्षीयं
कृत्वा इष्टं साधयिष्यावः इति ।

कदाचित् रङ्गदेवः एकान्ते देवनाथेन
मिलित्वा अवदत् - "भवतः निर्णये मम
पूर्णः विश्वासः अस्ति । तथापि किञ्चित्
ज्ञापयितुम् इच्छामि । अहं राज्ञः प्रियः
अस्मि इति भवान् जानाति एव । राजा मम
वचनं कदापि न तिरस्करोति । तम् उक्त्वा
अहं भवतः सम्मानं कारयिष्यामि । यदि भवान्
मम इच्छायाः विरोधं कुर्यात् तर्हि भवन्तं
कारागारं प्रेषयिष्यामि । मदीयाय अभ्यर्थिने
कोषाधिकारिपदं दाप्यते चेत् भवतः जीवनं
सुखमयं भविष्यति" इति ।

देवनाथः अङ्गीकारपूर्वकं शिरः चालित-

उभौ अपि मदीयौ । यौ कोषाधिकारिपदम्
इच्छतः तौ भवतोः बान्धवौ एव । अतः
भवन्तौ परस्परवार्तालापेन कमपि निर्णयं
कुरुताम् । भवतोः ऐकमत्यं स्यात् इति मम
अपेक्षा" इति ।

रङ्गदेवः राजगुप्तः च वार्तालापं कृतवन्तौ ।
उभयोः अपि प्रबला इच्छा यत् ममैव बन्धुः
कोषाधिकारी स्यात् इति । अतः तौ एतद्विषये
ऐकमत्यं प्राप्तुं न शक्तवन्तौ ।

"भवान् एव अन्तिमनिर्णयं करोतु" इति
तौ राजानम् उक्तवन्तौ ।

तदा चन्द्रचूडः तौ उक्तवान् - "भवतोः
उभयोः अपि प्रबला इच्छा यत् ममैव बन्धुः
कोषाधिकारी स्यात् इति । अतः अहं चिन्तयामि
यत् त्रिसदस्यात्मिकायाः मार्गदर्शकसमितेः
नियुक्तिः वरम् इति । तेषु त्रिषु सदस्येषु अन्य-

वान्, रङ्गदेवं ततः प्रेषितवान् च ।

एतदनन्तरं राजगुप्तः देवनाथेन मेलितुम् आगतः । 'मम अभ्यर्थी एव कोषाधिकारिपदे नियुक्तः स्यात्, अन्यथा भवता क्लेशः अनुभोक्तव्यः भवेत्' इति साधिकारम् उक्तवान् सः ।

तदा देवनाथः अवदत् - "महाशय ! भवतः आगमनात् पूर्वं रङ्गदेवः अपि आगत्य स्वस्य अभ्यर्थी एव कोषाधिकारी भवेत् इति सूचयित्वा गतवान् । पदं तु एकम् एव अस्ति । तत्र उभयोः नियुक्तिः तु न शक्यते । बलेन प्रभावेण च रङ्गदेवः भवतुल्यः एव । इदानीं किं करणीयं मया ?" इति ।

यद्यपि राजगुप्तः राज्ञः आत्मीयः एव, तथापि राज्ञ्याः भ्रातृत्वकारणतः रङ्गदेवस्यैव

प्रभावः अधिकः ।

एतत् स्मरन् राजगुप्तः - "रङ्गदेवस्य अभ्यर्थितः अपि मम अभ्यर्थी एव अधिक-समर्थः । अधिकसामर्थ्यवान् एव तस्मिन् पदे नियुक्तः भवेत्" इति अवदत् ।

यत् प्रवृत्तं तत् सर्वं देवनाथः राजानम् अवदत् । "अलं चिन्तया । अग्रे किं करणीयम् इति अहं चिन्तयिष्यामि" इति उक्त्वा तं प्रेषितवान् राजा ।

ततः राजगुप्तं रङ्गदेवं च आनाय्य सः अवदत् - "देवनाथः सर्वविधानि विवरणानि ज्ञात्वा निर्णीतवान् अस्ति यत् नारायणः नाम कश्चित् कोषाधिकारी स्यात् इति । इदानीं किं करणीयं मया ?" इति ।

स्वस्य अभ्यर्थी यदि कोषाधिकारी न भवेत्

तर्हि अन्यस्य अभ्यर्थी अपि न भवेत् इति
रङ्गदेवराजगुप्तयोः अभिप्रायः आसीत् ।

अतः तौ उक्तवन्तौ - 'देवनाथस्य निर्णयः
अनुमन्यते' इति ।

तदा राजा कृत्रिमं खेदं प्रकटयन् अवदत् -
"नारायणः भवतोः बन्ध्वोः अपेक्षया अपि
सामर्थ्येन अनुत्तमः इति भाति मम । समर्थ-
तरस्य एव नियुक्तिः युक्ता खलु भवति ?"
इति ।

"कोषाधिकारी सामर्थ्येन उत्तमः एव स्यात्
इति तु सत्यम् एव" इति उभौ राजबन्धू अपि
उक्तवन्तौ ।

तदा राजा अवदत् - "भवन्तौ मम
बान्धवौ । भवतोः सन्तोषः एव मम सन्तोषः ।
देवनाथेन चितः अभ्यर्थी समर्थः तु न ।
समर्थः एव चितः भवतु इति भवतोः अपि
अपेक्षा । मम भाति यत् दिवङ्गतस्य कोषाधि-
कारिणः पुत्रः विभीषणः एव एतदर्थं दक्षः
इति । पित्रा सम्यक् बोधितः सः एतत् कार्यं
कर्तुं समर्थः । एषः मत्पक्षीयः जनः इति
चिन्त्यताम् । एतस्य कोषाधिकारिता अनु-
मन्यताम्" इति ।

यदि एतत् न अनुमन्येत तर्हि प्रतिपक्षिणः
अभ्यर्थी चितः भवेत् । एतत् तु उभयोः
अपि सम्मतं न आसीत् । अतः तौ राज्ञः
प्रस्तावम् अङ्गीकृतवन्तौ । एवं विभीषणः
कोषाधिकारी जातः ।

एतदनन्तरं राजा वृद्धेन मन्त्रिणा मिलित्वा
अवदत् - "लघुः अपि सर्पः महता दण्डेन
एव प्रहरणीयः इति काचित् लोकोक्तिः
श्रूयते । भवतः मार्गदर्शनम् अनुसृतं मया ।
तस्मात् इष्टः जनः पदे नियुक्तः अभवत् ।
अनिष्टौ अभ्यर्थिनौ उपायेन निवारयितुं शक्तं
मया" इति ।

एतत् श्रुत्वा मन्त्री मन्दहासपूर्वकम् अवदत् -
"प्रभो ! वाराङ्गनेव नृपनीतिरनेकरूपा इति
किञ्चन वचनं श्रूयते । सर्वदा राज्ञा प्रजानां
हितम् एव चिन्तनीयम् । बान्धवानां स्वार्थपरता
उपायेनैव निवारणीया । कस्यापि असन्तोषः
यथा न स्यात् तथा करणाय महत् कौशलम्
आवश्यकं भवति । तादृशं महत् कौशलम्
अवलम्ब्य भवता कोषाधिकारिणः नियुक्तिः
कृता । भवतः राजनीतिकुशलता प्रशंसाहर्हा
एव" इति ।

यशस्विराजस्य न्यायनिर्णयः

यशस्विनामकः राजा कदाचित् सभां समाप्य भोजनार्थं प्रस्थितवान् । तावति काले तस्य दर्शनार्थं कश्चित् ब्राह्मणः आगतवान् ।

“महाराजः इदामिदानीं सभां समाप्य प्रस्थितः अस्ति । अतः अद्य राज्ञः दर्शनं भवता कर्तुं न शक्यते । श्वः आगत्य यद् वक्तुम् इच्छति तद् भवान् वदतु” इति तं ब्राह्मणं द्वारपालकः उक्तवान् ।

राजा एतं वार्तालापं श्रुतवान् । सः - “भोजनं किञ्चित्समयानन्तरं भवतु” इति पाचकं संसूच्य तं ब्राह्मणम् अन्तः आनाय्य तस्य आगमनकारणं पृष्ठवान् ।

ब्राह्मणः महता दुःखेन उक्तवान् - “महाराज । अहं देशान्तरम् अटित्वा महता श्रमेण शतं सुवर्णनाणकानि सम्पादितवान् । देशस्य परिस्थितिः उत्तमा अभवत् इति यदा मया ज्ञातं तदा सुखेन जीवनं यापयितुम् इच्छन् अहम् अत्र आगतः । मार्गे आगमनसमये

किमपि कष्टं न सञ्जातम् । चोरबाधा, कष्टबाधा वा कापि न आसीत् । ह्यः सायम् अहं कञ्चन ग्रामं गतः । तावता मयि श्रान्तता उत्पन्ना इति कारणात् तस्मिन् ग्रामे वस्तुं मया निश्चयः कृतः । राजमार्गस्य पार्श्वे स्थिते उद्याने अहं सुखेन सुप्तवान् । प्रातः उत्थानसमये मम अजागरूकताकारणात् मयि स्थितः धनस्यूतः कूपे पतितः । स कूपः लताभिः आवृतः आसीत् । अतः तत्र कूपः अस्ति इति मया न ज्ञातम् । कूपे अवतरणं तु अहं न जानामि । किं करणीयमिति यावत् चिन्तयन् आसं तावति काले तत्र कञ्चन आगतः । मम परिस्थितिं ज्ञात्वा सः मां पृष्ठवान् - ‘अहं भवतः स्यूतं कूपात् आनयामि चेत् मह्यं भवान् किं ददाति ?’ इति । तस्य प्रश्नस्य किम् उत्तरं दातव्यमिति मया न ज्ञातम् । अतः मया उक्तम् - ‘भवते दातुं मम समीपे किमपि नास्ति । तस्मिन् स्यूते यद् धनमस्ति तत्र भवान् यावत् इच्छति तावत् मह्यं ददातु’ इति । सः पथिकः

कूपम् अवतीर्य मम धनस्यूतं ततः उन्नीतवान् ।
स्यूते स्थितेषु सुवर्णनाणकेषु मह्यं नाणकद्वयं
दत्त्वा अवशिष्टं स्वयं स्वीकृतवान् । अहं एतत्
न अङ्गीकुर्वन् तं पथिकम् उक्तवान् - 'भवता
कृतम् असमीचीनम्' इति । तदा तत्र स्थिताः
जनाः सम्भूय मां भर्त्सयन्तः - 'यशस्विराजस्य
राज्ये वचनपालनम् अतीव प्रधानम्' इति
उक्तवन्तः । एवम् अहं वञ्चितः । यदि भवतः
राज्ये न्यायः न स्यात् तर्हि अहं राजभवनस्य
पुरतः उपविश्य उपवासं करोमि । अनन्योपायः
अस्मि अहम्' इति ।

राजा तस्य ब्राह्मणस्य वचनं सर्वं श्रुत्वा
पृष्ठवान् - "तस्य पथिकस्य नाम किम् ? सः
किं करोति ?" इति ।

"तस्य मुखपरिचयमात्रं मम अस्ति । सः
कः, तस्य नाम किम् इत्यादिकम् अहं न
जानामि" इति महता खेदेन उक्तवान्
ब्राह्मणः ।

"अस्तु, शः अस्मिन् विषये अहं यथा-
योग्यं करिष्यामि । इदानीं भवान् मया सह
भोजनं करोतु" इति अवदत् राजा ।

ब्राह्मणः एतत् अङ्गीकृतवान् । राजभवने
एव तेन सुप्तम् अपि । किन्तु तेन निद्रा न

प्राप्ता । 'मदीयं धनं मया कथं वा प्रति-
प्राप्येत ?' इति एका एव चिन्ता तस्य ।

अनन्तरदिने राजा ब्राह्मणेन सूचितस्य
ग्रामस्य सर्वान् जनान् आनायितवान् । यः
वञ्चितवान् सः राज्ञा अभिज्ञातः अपि ।
अपराधी अपि तानि एव वचनानि उक्तवान्,
यानि ब्राह्मणेन उक्तानि आसन् । "यावदिच्छति
भवान् तावत् ददातु इति तेन उक्तम् आसीत् ।
अतः मया सुवर्णनाणकद्वयं दत्तम्" इति वदन्
सः स्वस्य व्यवहारं समर्थितवान् ।

सर्वं श्रुत्वा राजा निर्णयं श्रावितवान् -
"ब्राह्मणाय प्रतिवादिना अष्टनवतिः सुवर्ण-
नाणकानि दातव्यानि । नाणकद्वयमात्रम् एव
स्वयं स्वीकरणीयम्" इति ।

तदा प्रतिवादी एतस्य विरोधं कृतवान् ।
"मया यथा प्रतिज्ञातं तथैव व्यवहृतम्" इति
उक्तवान् सः ।

तदा राजा अवदत् - "ब्राह्मणेन तु उक्तं
यत् यावदिच्छति तावत् दीयताम् इति । भवता
इष्टं तु अष्टनवतिः सुवर्णनाणकानि । अतः
तानि एव दातव्यानि भवता" इति ।

एतत् श्रुत्वा सर्वे राज्ञः न्यायनिर्णयक्रमं
बहुधा श्लाघितवन्तः ।

कानिचन वर्षाणि अज्ञातवारां कृत्वा शान्तिदेवः
त्रयानन्दस्य आश्रमं गच्छति । तत्र सः राज्ञ्याः
गरुडं, राजकुमारस्य आश्रमे वर्धनं च जानाति ।
मुनेः आदेशं पालयन् राजा शत्रुनाशनप्रयत्नं न
आरभते । प्रजाः वीरसिंहस्य विरोधं कुर्वन्ति ।
विद्रोहिणः नायकं राजा सैनिकेभ्यः रक्षति ।

आर्यः

राजकुमारस्य अज्ञातं
रहस्यम्

चित्रम् - गान्धि-अय्यः

पूर्णिमारात्रिः । वसन्तः कांश्चन
ग्रामीणान् खातं प्रति नयन् अस्ति ।

यः अस्मान्
उद्दिश्य किमपि वदेत्
तं प्रतीक्षे अहम् ।

शिलायाः पृष्ठ-
भागतः निर्गतं
स्वनामोच्चारण-
ध्वनिं शृणोति
वसन्तः ।

अहो, महाराजः !

किं करणीयम्
अस्माभिः ?

वयं तान् धैर्येण
सम्मुखीकरिष्यामः ।

वसन्त ! अमरसिंहः
सैनिकैः सह इतः एव आगच्छन्
अस्ति । अतः समयः न
व्यर्थीकरणीयः ।

ते खातस्य उभयपार्श्वे
अपि मार्गस्य अवरोधं करिष्यन्ति
अहं कथमपि आत्मरक्षणं
विव्रियिष्यामि ।

तथा न शक्यते वसन्त ! ते
अधिकसंख्याकाः सन्ति । भवन्तः
इतः पलायन्ताम् ।

अहम् अवगच्छामि
स्थितिम् । यदि ते अस्मान्
आक्राम्येयुः मारयेयुः वा
तर्हि अस्माकम् आन्दोलनं
स्थगितं भवेत् ।

त्रिवाणि । अमरसिंहेन अस्माकं
गुप्तास्थानं ज्ञातम् अस्ति । अतः
अत्रिलम्बेन इतः निर्गन्तव्यम्
अस्माभिः ।

ग्रामीणाः अधिरात् ततः
निर्गच्छन्ति । वसन्तः
तान् न अनुसरति ।

वसन्त ।
इतोऽपि किमर्थं भवान्
अत्रैव अस्ति ?

भवन्तम्
एकं किं पीत्विज्यं
कथम् अहं
गच्छेयम् ?

शान्तिदेवः स्वस्य खड्गम् आकृष्य
गृह्णन् युद्धाय सन्नद्धः भवति ।

उभौ सैनिकौ अग्रे आगच्छतः । तयोः
पृष्ठतः अमरसिंहः तिष्ठति ।

अहम्
एतान् दूरं
प्रेषयिष्यामि ।

ते अत्र उपस्थिताः
सन्ति महाराज !

अग्रे गम्यताम्

शान्तिदेवः अग्रे गत्वा पूर्णं शक्तिम् उपयुज्य
प्रहरति । सैनिकः पतति । तस्य पृष्ठतः केचन
सैनिकाः सन्ति ।

प्रतिगम्यताम् ।
अन्यथा...

हा हन्त !

अमरसिंहः शान्तिदेवस्य पुरतः अस्ति
तथापि तेन सः न अभिज्ञातः ।

वसन्त ! एषोऽहं
भवन्तम् ...

पदमात्रम्
अग्रे आगम्यते चेदपि
भवतः शिरः भूमौ
पतिष्यति ।

अहो !

शान्तिदेवः एके नैव
खड्गप्रहारेण अमरसिंहम्
अधः पातयति ।

हन्त !
मृताऽहम् !

अमरसिंहस्य पृष्ठतः स्थितः सैनिकः
अपि शान्तिदेवं वसन्तं मन्यते ।

सैनिकः स्वस्य शूलं
शान्तिदेवं लक्ष्यीकृत्य
क्षिपति ।

... शान्तिदेवः व्रणितः
भवति ।

शान्तिदेवः महतीं पीडाम्
अनुभवति ।

वसन्त ! भवतः
अन्तिमः क्षणः
सन्निहितः अस्ति !

राजानं लक्ष्मीकृत्य
शूलं क्षिप्तवन्तं
सैनिकं दृष्ट्वा ...

वसन्तः स्वस्य खड्गं तं
लक्ष्मीकृत्य क्षिपति ।

तस्मात् सः सैनिकः
धराशायी भवति ।

अस्माकं सेनापतिः दिवं गतः !

अमरसिंहस्य, अन्यस्य सैनिकस्य च मरणं दृष्ट्वा सर्वे सैनिका
पलायन्ते ।

वयम् इतः गत्वा
राजानं वीरसिंहं प्रवृत्तं
सर्वं वदाम ।

वसन्तः द्रष्टुं शान्तिदेवस्य समीपं गत्वा
तस्य साहाय्याय उद्युक्तः भवति ।

महाराज ! अहं
भवन्तं सुरक्षितं स्थलं
प्रति नेष्यामि ।

वसन्त ! किञ्चित् जलम्
आवश्यकं मह्यम् ।

अनुवर्तते

हरिन्मयं जगत्

“वीणा स्वस्य विरामकालं पितामहस्य ग्रामे यापयन्ती अस्ति । ग्रामे यत्र दृष्टिः प्रसार्यते तत्र सर्वत्र हरिन्मयत्वम् एव । पितामहस्य वाटिकायां तु बहवः वृक्षाः । अतः शीतला छाया तत्र । आम्रवृक्षस्य अधः उपविश्य पुस्तकस्य पठनं वीणायै बहु रोचते । वृक्षशाखासु संश्वरतां चिक्रोडानां गतेः वीक्षणं तु तस्याः विशेषतः प्रियम् ।

“वीणे ! ग्रामे वासः किं भवत्यै अरोचत ?” - ताम् कदाचित् अपृच्छत् पितामहः ।

“नितराम् आनन्ददायकः भवति अत्र वासः । तत्रापि वाटिकायां क्रीडा महां विशेषतः रोचते । एतावतः वृक्षान् अहम् इतः पूर्वं न दृष्टवती एव आसम्” - वीणा अवदत् ।

“वृक्षाः मानवस्य उत्तमाः सुहृदः । किन्तु खेदस्य विषयः नाम मानवः एतत् न अवगच्छति” इति अवदत् पितामहः ।

“किमर्थं तथा उच्यते तात ?” - वीणा अपृच्छत् ।

“वृक्षाः फलानि यच्छन्ति । उपकरण-

निर्माणाय, इन्धनाय च काष्ठं यच्छन्ति । पर्णानि पशूनाम् आहारः भवति । एवं वृक्षस्य सर्वे अपि भागाः मानवस्य उपकाराय एव । किन्तु मानवः तेषां विषये कृतज्ञतां न वहति ।”

“युक्तम् उक्तं भवता” - वीणा अवदत् ।

“परिसरं हरिन्मयं कर्तुं भवती अपि सहकर्तुम् अर्हति” इति अवदत् पितामही ।

“मया किं वा कर्तुं शक्येत ?” इति अपृच्छत् वीणा ।

“अस्मद्गृहस्य वाटिकायाम् एतावन्तः वृक्षाः कथं प्रवृद्धाः इति किं भवती जानाति ? एकैकं विशेषप्रसङ्गम् अपि निमित्तीकृत्य एकैकः वृक्षः आरोपितः अस्माभिः । भवत्याः माता यदा जन्म प्राप्तवती तदा कश्चन आम्रवृक्षः आरोपितः । भवत्याः जन्म निमित्तीकृत्य उडुम्बरवृक्षः आरोपितः । एवम् अत्रत्यः एकैकः अपि वृक्षः काञ्चित् घटनां स्मारयति ।”

सर्वं शृण्वती वीणा नूतनं पाठं पठितवती आसीत् ।

Plant trees and say proudly,
"Yes, we did effort for you also,
Mother Nature".

Daily cutting of trees and increasing pollution is fast disturbing the nature's balance. So, plant new trees and save Mother Nature.

Petroleum Conservation Research Association
Ganeshan Bhawan, 10, Okhla Canal Road, New Delhi 110016

Write a slogan on Forest Conservation and Win Prizes.

पुटोऽयं भवताम् पुटोऽयं भवताम्

भवदर्थं विज्ञानम्

मषीधरणसमर्थायाः

लेखन्याः अन्वेषणम्

पूर्वं दाधः शलाकाखण्डः लेखनसाधनं भवति स्म । ईजिप्टजनैः ऐदम्प्राथम्येन लेखन्याः उपयोगः कृतः । किन्तु अत्युत्कृष्टेन लेखनसाधनेन लेखनीयं चेदपि तत् मषीकुप्यां पौनःपुन्येन मज्जयित्वा आर्द्रीकरणीया भवति स्म ।

इन्शुरेन्सुव्यवहारकर्ता लेबिस् वाटरमनः एतां व्यवस्थां दृष्ट्वा असन्तोषं प्राप्नोति स्म । यदि लेखनी स्वस्य शरीरे एव मषीं कथमपि धर्तुं शक्नुयात् तर्हि वरं भवेत् इति अचिन्तयत् सः । यद्यपि सः विज्ञानी न आसीत् तथापि चिन्तनात् सः अवगतवान् यत् वायुसञ्चाराय कश्चित् मार्गं मषीसञ्चाराय वलयत्रयं च निर्मितं चेत् लेखन्याः पृष्ठभागस्था मषी लेखनानुगुणतया प्रवहति इति । एतदनुगुणां लेखनीं निर्माय सः १८८४ तमे वर्षे तत्सम्बद्धं स्वाम्यं स्वाधीनं कृतवान् ।

भवतां परिसरः

तरक्षुः

यथा अश्वः हेषते इति, शुनकश्च भषति इति च उच्यते तथा तरक्षुः किं करोति इति वदेम ? स च मार्जारकुलीयः । सः हसति इति वक्तव्यं भवेत् । अथवा सः यदा ध्वनिम् उत्पादयितुम् इच्छति तदा हाससदृशं ध्वनिं करोति इति वक्तव्यं स्यात् ।

तरक्षोः पादाः शुनकस्य इव भवन्ति, शरीरं च मार्जारस्य इव भवति । किन्तु तदीयः आकारः न मार्जारस्य इव मृदुमयः, न वा शुनकस्य इव स्नायुमयः । तदीयौ पृष्ठभागस्थौ पादौ भारभूतौ लघ्वाकारकौ च । शिरश्च बृहदाकारकम् उत्कर्णयुतं च । तस्मात् पृष्ठभागस्य औन्नत्यं पुरोभागस्य औन्नत्यादपि न्यूनम् । एतस्य दैर्घ्यं १५० से.मी.मितम् । औन्नत्यं च ९० से.मी. मितम् । एषः विरलतया एव मृगयां करोति । प्रायः अन्यैः भुक्तस्य शेषम् एव आधिक्येन सेवते एषः । अतः एव तेन ख्यातिः प्राप्ता अस्ति - 'पशुलोकस्य सम्मार्जकः' इति ।

पुटोऽयं भवताम् पुटोऽयं भवताम्

भवन्तः जानन्ति किम् ?

किमर्थं शुनकेषु विधेयता
अधिका ?

शिक्षणं प्राप्तवन्तः शुनकाः विधेयाः
भवन्ति चेत् न तत्र आश्चर्यम् । किन्तु
ग्राम्याः अपि शुनकाः स्वामिनिष्ठाः, विधेयाः
च भवन्ति इति तु आश्चर्याय । मार्जाराः
मानवप्रियाः न । किन्तु शुनकाः मानवप्रियाः ।
तत्र कारणम् अपि अस्ति । शुनकाः वृक-
कुलसम्बन्धिनः । वृकाः च समूहजीविनः ।
तत्र तैः नायकविषये विधेयता प्रदर्शनीया एव
भवति । तत्कुलजाः शुनकाः अपि यदा गृहं
प्रविशन्ति तदा तत्रापि ते गृहस्वामिनं नायकं
मन्यन्ते, तद्विषये विधेयतां दर्शयन्ति च ।
मार्जाराः तु मृगयावृत्तिजीविनः । गृहे वासम्
एव सुरक्षायै मन्यन्ते ते । स्वतन्त्रतया वासं
कर्तुम् इच्छन्तः ते कस्यापि विषये विधेयतां
प्रकाशयितुं न इच्छन्ति ।

अक्टोबर - २००४

भारतम् अवगम्यताम्

अक्टोबरमासः पर्वबहुलः । अतः एतस्य
मासस्य प्रश्नाः सन्ति पर्वाणि अवलम्ब्य

१. कस्मिन् राज्ये 'तीज' पर्व
आचर्यते ?
(अ) असाम् (आ) झारखण्ड
(इ) राजस्थानम्
(ई) मिझोराम् ।

२. विष्णोः कः अवतारः केरलीयेन
'ओणं' पर्वणा सम्बद्धः अस्ति ?
(अ) वामनावतारः
(आ) परशुरामावतारः
(इ) कृष्णावतारः
(ई) नरसिंहावतारः

३. कार्तिकपूर्णिमा कस्य जन्म-
दिनेन सम्बद्धा ?
(अ) महावीरस्य
(आ) बुद्धस्य
(इ) गुरुनानकस्य
(ई) झरतुष्टस्य

४. मैसूरुनगरं कस्य पर्वणः
निमित्तं ख्यातम् अस्ति ?
(अ) दुर्गापूजायाः
(आ) नवरात्रोत्सवस्य
(इ) कुम्भमेलायाः
(ई) पोद्दलपर्वणः

(उत्तराणि ६६ तमे पृष्ठे)

चित्रशीर्षिकास्पर्धा

अधस्तनं चित्रद्वयं दृष्ट्वा परस्पर-
सम्बन्धिवाक्यद्वयेन चित्रशीर्षिकां किं
भवन्तः प्रेषयितुं शक्नुयुः ?

NARAYANAMURTHY DATA

समपत्रे लिखिता चित्रशीर्षिका अधस्तनसङ्केताय प्रेषणीया -

चन्दमामा (संस्कृतम्) 'अक्षरम्' ८ उपमार्गः, गिरिनगरम्, बेङ्गलूरु - ५६००८५

योग्या शीर्षिका एतन्मासस्य २५ तः पूर्वं प्रेषणीया । सर्वश्रेष्ठायै शीर्षिकायै रु. १००/- पुरस्काररूपेण वास्यन्ते ।
पुरस्कृता शीर्षिका मासद्वयानन्तरं प्रकाशयिष्यते ।

अभिनेन्द्रनाथजि

'अगस्त' मासस्य चित्रशीर्षिकाप्रेषकः

जितेन्द्रनाथगुरुः

पथपुरम्, राजबोरासम्बरम्
वरगढ, ओडिशा - ७६८ ०३६

पुरस्कृता शीर्षिका

अबला न सा, कर्मकुशला
कर्मकुशलेव पश्यति बाला

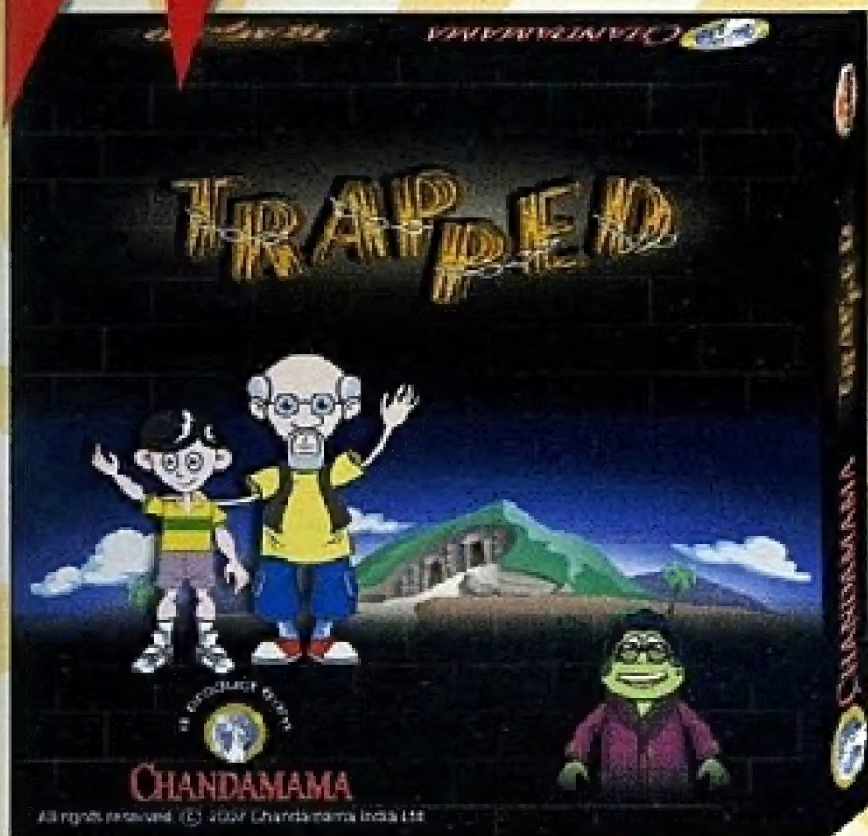
अभिवर्ध्यतां ज्ञानशक्तिः - उत्तराणि

१. राजस्थानम् ।
२. वामनावतारः ।
३. गुरुनानकस्य ।
४. नवरात्रोत्सावस्य ।

**NOW
AVAILABLE
AT ALL LEADING STORES**

TRAPPED

GAMES AND ACTIVITY CD-ROM

PROF. PURENOTHIN, THE RENOWNED INDOLOGIST, IS TRAPPED INSIDE THE MOUND OF MURUKKI. YOU JOIN DETECTIVE MANDOO TO SEARCH FOR THE PROFESSOR AND SAVE HIM. THE ONLY WAY TO THE MOUND OF MURUKKI IS REVEALED TO YOU. ONLY WHEN YOU CAN GET HOLD OF FOUR KEYS HIDDEN ALONG YOUR ROUTE. AND YOU HAVE TO SEARCH FOR THEM THROUGH A DOZEN DIFFERENT GAMES AND ACTIVITIES. GO FOR CLUES AND KEYS!

MIND YOU, YOU HAVE ONLY 60 MINUTES TO REACH THE PROFESSOR! GET THERE FAST, BUT BEWARE OF YOURSELF BEING TRAPPED!

Hey, but this one is a whole lot of fun!
You have a different set of games and activities,
every time you begin your search.

A quality product from **Chandamama**

For more details, please contact :

Chandamama India Limited,
82, Defence Officers' Colony,
Ekkatuthangal, Chennai - 600 097.
www.chandamama.org

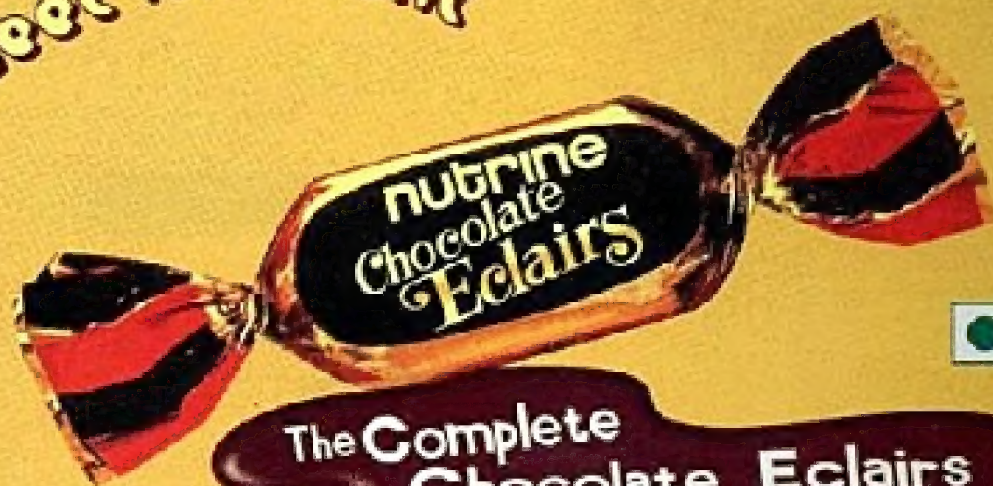
**RS. 199/-
ONLY**

Tasty,
Tasty
Chocolate...

Richy,
Rich
Cream...

Share a Sweet Moment

The Complete
Chocolate Eclairs

India's largest selling sweets and toffees.